

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS INSTITUTAS

DAIVARAS URBONAS
(VIEŠOJI TEISE)

KLAIPĖDOS KRAŠTO TEISINĖ SISTEMA 1924–1938 M.
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Gintaras Šapoka

Vilnius, 2016

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	3
ĮVADAS.....	4
1. KLAIPĖDOS KRAŠTO TEISĖS ŠALTINIAI 1924–1938 M.....	11
1.1. Autonomiją garantuojantys įstatymai.....	11
1.1.1. Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos.....	11
1.1.2. Klaipėdos Teritorijos Statutas.....	13
1.1.3. Kiti Konvencijos priedėliai dėl Klaipėdos uosto ir tranzito.....	16
1.2. Vokiškosios teisės galiojimas.....	19
1.2.1. Civilinė teisė.....	19
1.2.2. Baudžiamoji teisė.....	21
1.3. 1920-1924 m. išleisti norminiai teisės aktai.....	23
1.3.1. Prancūzijos administracijos išleisti norminiai aktai.....	23
1.3.2. Lietuvos Vyriausybės įgaliojimo išleisti norminiai aktai.....	26
1.4. Autonominių valdžios institucijų įstatymai.....	28
1.5. Lietuvos įstatymai, galiojantys Klaipėdos krašte.....	30
2. KLAIPĖDOS KRAŠTĄ ADMINISTRUOJANČIOS INSTITUCIJOS IR JŲ TEISĖS.....	34
2.1. Autonominės institucijos.....	34
2.1.1. Įstatymų leidžiamoji institucija.....	37
2.1.2. Vykdančioji institucija.....	39
2.1.3. Regioninis krašto valdymas.....	41
2.1.4. Teisėtvarkos ir policijos institucijos.....	45
2.2. Lietuvos centrinę valdžią atstovaujančios institucijos.....	54
2.2.1. Gubernatoriaus institucija.....	54
2.2.2. Teisėtvarkos ir policijos institucijos.....	60
2.2.3. Kitos valdžios institucijos.....	62
3. NAUJOS TEISINĖS SISTEMOS KŪRIMAS IR PROBLEMOS KLAIPĖDOS KRAŠTE.....	65
3.1. Autonomiją garantuojančių įstatymų trūkumai.....	66
3.2. Priimtų autonominių institucijų teisės aktų santykis su vokiškąja teise.....	72
3.3. Bandymai suvienodinti Klaipėdos krašto teisę su kitoje Lietuvos dalyje galiojusia teise.....	78
3.4. Lietuvos Vyriausybės veiksmai prieš nevykdančius Klaipėdos krašto Statutą.....	89
IŠVADOS.....	100
LITERATŪRA.....	102
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	109
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	110
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	111

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Ambasadorių konferencija – Santarvės šalių (Prancūzija, D.Britanija, Italija, JAV, Japonija) ambasadoriai

Autonomija – Klaipėdos kraštui duota Antantės šalių ir Lietuvos garantija

Autonomijos teisė – Klaipėdos kraštui suteikta teisė

CSA (*Christlich Socialistische Arbeitsgemeinschaft des Memelgebiets*) – Klaipėdos krašto krikščionių socialistų darbininkų sąjunga

Direktorija – Klaipėdos krašto Direktorija

Direktorijos pirmininkas – Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininkas

"Freištatas" (vokiečių kalboje *Freistaat*) - laisvoji valstybė

Gubernatorius – Klaipėdos krašto gubernatorius

KKVŽ – laikraštis "Klaipėdos krašto valdžios žinios"

Klaipėdos kraštas – autonominis, administracinis vienetas

Komendantas – Klaipėdos krašto komendantas

Konvencija – Klaipėdos krašto Konvencija

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LVT – Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas

NTTT – Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas (dar vadinamas Hagos Tribunalu)

Seimelis – Klaipėdos krašto Seimelis

SOVOG (*Socialistische Volksgemeinschaft*) – Klaipėdos krašto socialistinė tautos sąjunga

Statutas – Klaipėdos krašto Konvencijos I priedelis

Tranzitas – Klaipėdos krašto Konvencijos III priedelis

Uostas – Klaipėdos krašto Konvencijos II priedelis

VŽ – laikraštis "Vyriausybės žinios"

ZPO – Vokietijos civilinio proceso statutas

IVADAS

Tiriama problema. Dažnai yra akcentuojama, kad 1923-ųjų metų sausio 15-osios Klaipėdos krašto sukilimas buvo drąsiausias ir didžiausias tarpukario Lietuvos užsienio politikos laimėjimas. Vis dėlto, kalbant apie šio krašto prijungimo prie Lietuvos teigiamus veiksnius, tenka pastebėti, kad tai turėjo ir tam tikrų teisinių, administracinių šio krašto valdymo probleminių aspektų.

Klaipėdos kraštas sudarė tik 5,1 proc. bendro visos Lietuvos ploto. Jo teritorija kartu su Kuršių mariomis sudarė 2848 km². Tai buvo iki 30 km pločio ir 145 km ilgio ruožas palei Baltijos jūrą nuo Palangos iki Nemuno žiočių. Šis kraštas Nemuno upe ribojosi su Vokietija.

Klaipėdos kraštas nors ir buvo prijungtas prie Lietuvos, tačiau išlaikė savo specifiką, nepaisant to, kad paprastai valstybė, prijungusi prie savęs nedidelį teritorinį vienetą, dažniausiai siekia jam primesti savo galias. Tačiau būna ir išimčių, jeigu tokį veiksma atlikusi valstybė yra pati neseniai susikūrusi ir dar tik siekia tarptautinio pripažinimo, o naujas prijungtas teritorinis vienetas anksčiau priklausė kitai – vienai iš galingiausių pasaulio valstybių.

Lietuva dar tik buvo pradėjusi skaičiuoti pirmuosius nepriklausomybės metus, o tarptautinė Lietuvos padėtis buvo komplikauta, nes didžiosios pasaulio šalys buvo linkusios atsargiai vertinti Lietuvos atsiradimą Europos politiniame žemėlapyje. Daug problemų kėlė ir tai, kad išliko įtempti Lietuvos ir Lenkijos santykiai dėl Vilniaus krašto. Tačiau nemažiau problemų kėlė ir Klaipėdos kraštas dėl kurio ateities susidūrė net kelių valstybių interesai. Klaipėdos kraštas išsiskyrė savo specifiška situacija, kuri buvo nulemta istoriniais veiksniais. Nors pagal gyventojų daugumą tai buvo lietuviškas kraštas, tačiau jis ilgai išbuvo Prūsijos, o vėliau ir Vokietijos sudėtyje. Pasibaigus I Pasauliniam karui kraštas perėjo Antantės šalių globon, kas buvo suvokiama, kaip tam tikras saugiklis, siekiant apsaugoti kraštą nuo kitų šalių revanšistinių ar kitų jo užgrobimo galimybių. Lietuva, matydama, kad Klaipėdos kraštas laikinai buvo perduotas globoti Antantės šalims, išreiškė norą šį kraštą matyti savo sudėtyje. Praėjus mažiau kaip penkeriems metams po nepriklausomybės paskelbimo, Lietuva, pasinaudodama susidariusia dėkinga tarptautine situacija, savo aktyviais veiksmais prisijungė Klaipėdos kraštą. Tai sąlygojo naujų santykių atsiradimą tarp Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Lietuva buvo dar nauja ir jauna valstybė tuometiniame Europos geopolitiniame žemėlapyje, o Klaipėdos kraštas buvo naujas ta prasme, kad nebe priklausė Vokietijai ir turėjo tam tikrus savo teisių užtikrinimo saugiklius, kurie buvo garantuoti Antantės valstybių. Tai sąlygojo, kad Klaipėdos krašte susidarė ypatinga situacija, kuri paveikė daugelį gyvenimo sričių – viena iš kurių buvo teisinė sistema.

Teisinė sistema – svarbi visuomeninės ir valstybės santvarkos (sistemos) sudėtinė dalis, kuri apima teisinę sritį. Tai teisės šakų vidinės organizacijos sujungimas su teisėkūros ir teisės

įgyvendinimo (teisėsaugos) institucijomis ir jų veikla¹. Tokiu būdu, teisinė sistema yra plati kategorija, kuri apima visą teisinę visuomenės organizaciją². Teisinės sistemos apimtis – nuo jų idėjų sklaidos iki teisės normų (sukūrimo) bei jų įgyvendinimo³. Teisinė sistema aprėpia šiuos elementus kaip teisinę sąmonę, teisinę kultūrą, teisininko profesiją, teisinės socializacijos mechanizmus, teisines institucijas ir patį teisės mokslą. Ypač svarbus teisinės sistemos elementas yra įvairios valdžios teisinės institucijos, kurios kartu su visa jų administracine sistema, dalyvauja teisės kūrimo ir realizavimo procese. Tokiu būdu, teisinė sistema susideda iš teisėkūros, teisės sistemos, teisės įgyvendinimo ir kitų teisinių reiškinių. Kalbant apie Klaipėdos krašto teisinę sistemą tenka kalbėti apie kelis sudėtinius šios sistemos elementus, kurie tarpusavyje buvo glaudžiai susiję. Ši teisinė sistema, kurios pagrindas buvo Autonominė teisė, yra analizuotina šiais aspektais: 1) teisinės sistemos susidarymo momentais, 2) galiojančių teisės šaltinių poveikiu 3) teisės įgyvendinimo veikla.

Baigiamojo darbo aktualumas. Trūksta išsamių ir apibendrinamų žinių apie Klaipėdos krašto 1924–1938 m. teisinę sistemą. Ypač pažymėtina, kad trūksta išsamesnių tyrimų apie Klaipėdos krašto teisės šaltinių kūrimą bei jų įtaką, žvelgiant per Lietuvos bandymus suvienodinti Autonomijos teisę su Lietuvos pagrindinėje dalyje galiojusia teise. Baigiamuoju darbu siekiama parodyti kaip funkcionavo autonominė Klaipėdos krašto teisinė sistema ir kokią įtaką jai darė Lietuvos teisė.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Lietuvių mokslininkų tyrinėjimus apie Klaipėdos krašto teisinę sistemą galima būtų skirstyti į tris dalis, t.y. tarpukario Lietuvos teisininkų studijas, po Nepriklausomybės atkūrimo šia tema rašiusius teisininkus bei į kitos srities mokslininkų, daugiausiai istorikų, sociologų mokslinius darbus.

Klaipėdos krašto autonomijos teisinius ypatumus tyrinėjo tarpukario Lietuvos teisininkai Mykolas Romeris, Rudolfas Valsonokas, Jokūbas Robinzonas, Antanas Mikalauskas, Vilhelmas Žanas Burkevičius, Domas Krivickas, Tadas Petkevičius ir kt. Dėmesys Klaipėdos krašto teisei buvo išaugęs vien dėl to, kad Lietuvai tai buvo rimtas iššūkis, siekiant įgyvendinti savo teises, nepažeidus krašto autonominių įstatymų. Tarpukario Lietuvos teisininkai savo darbuose, kaip tik ir siekė teisiniais argumentais įrodinėti, kad Lietuva nepažeidžia autonomijos teisės ir pagrįstai siekia suvienodinti Klaipėdos krašto ir Lietuvos teisinę sistemą. Nemažai savo tyrinėjimuose Klaipėdos krašto teisei problematikai skyrė profesorius M.Romeris, kuriam su Klaipėdos krašto teise problematika teko susidurti ir praktiškai, kai jis buvo paskirtas Lietuvos teisėju Lietuvos ir Santarvės valstybių byloje Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teismui dėl Klaipėdos krašto

¹ Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2014), 358.

² Stasys Vansevičius, *Valstybės ir teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 145.

³ Alfonsas Vaišvila, *op.cit.*, p. 358.

Konvencijos ir Statuto aiškinimo. Be to, M.Romeris taip pat buvo prie Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto sudarytos konsultantų komisijos, nagrinėjančios Klaipėdos krašto reikalus, narys. Šios komisijos uždavinys buvo prevencinė krašto gubernatoriaus veiklos priežiūra, siekiant išvengti Vokietijos vyriausybės priekabių⁴. M.Romeris, kaip Klaipėdos krašto tarptautinių teisiųjų klausimų ekspertas, dalyvavo Tautų Sąjungos 14-ojoje sesijoje Ženevoje⁵. M.Romeris savo atskiruose darbuose analizavo, kiek Klaipėdos krašto autonomijos teisė buvo savarankiška ir kiek ji buvo priklausoma nuo Lietuvos teisės⁶. Žydu kilmės teisininkas ir žurnalistas R.Valsonokas savo darbe „Klaipėdos problema“ nagrinėjo Klaipėdos krašto socialinę, kultūrinę ir politinę padėtį iki 1932 m. Šiame darbe svarbūs tie amžininko tyrinėjimai, kuriuose buvo nagrinėjama krašto teisinė padėtis⁷. Daug tarpukario Lietuvos teisės mokslui nusipelnė J.Robinzonas, kuris nuo 1931 m., dirbdamas Užsienio reikalų ministerijoje patarėju teisės klausimais, taip pat buvo Lietuvos Vyriausybės advokatas, nagrinėjant Klaipėdos krašto Statuto interpretacijos bylą NTTTT. Klaipėdos krašto teisės tyrinėjimams jo nuopelnas buvo tas, kad jis, Lietuvos Vyriausybės užsakymu, 1934 m. išleido didelės apimties 2 tomų darbą „Klaipėdos krašto konvencijos komentaras“ į kurį sudėjo daugelį teisės šaltinių, liečiančių Klaipėdos krašto teisinę padėtį bei pateikė įstatymų straipsnių komentarus, kuriuose buvo ginamos Lietuvos politinės ir teisinės pozicijos priešpastatant jas vokiečių teisininkų argumentams, kurie neigė Lietuvos teises į Klaipėdos kraštą⁸. Reikšmingi buvo ir kitų tarpukario Lietuvos teisininkų darbai. Teisininkas D.Krivickas savo 1934-ųjų metų habilitaciniame darbe analizavo Klaipėdos krašto teisinę būklę Lietuvos Konstitucijos teisės sistemoje pagal 1924 m. Statutą⁹. Teisininkas T.Petkevičius analizavo Lietuvos galimybes ir kompetencijas vykdant Klaipėdos krašto Statuto vykdymo priežiūrą¹⁰. Nemažas nuopelnas taip pat teko tiems tarpukario Lietuvos teisininkams, kurie prisidėjo, kad lietuvių kalba būtų išleisti vokiškosios baudžiamosios teisės šaltiniai, papildyti baudžiamosios teisės straipsniais, kurie galiojo Klaipėdos krašte¹¹. Tokiu būdu, vokiečių kalbos nemokantiems asmenims buvo sudaryta galimybė susipažinti su kitos teisės šaltiniais, kurie galiojo Klaipėdos autonominiame krašte. Be to, svarbu pažymėti, kad tarpukariu Lietuvoje nemažai Vytauto Didžiojo universiteto studentų rašydami baigiamuosius savo diplominius darbus

⁴ Mindaugas Maksimaitis ir Ona Ruželytė, "Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla," Iš *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Pirma dalis. Valstybė I tomas, Mykolas Romeris (Vilnius: Pradai, 1995), 22.

⁵ Mindaugas Maksimaitis, "Profesorius Mykolas Romeris (1880-1945)," *Jurisprudencija* 64(56) (2005): 10.

⁶ Mykolas Roemeris, "Teisinė Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema," *Vakarai* 256–263 (1936); Mykolas Romeris, "Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas," *Vairas* 4 (1932): 453–466; Römeris, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990.

⁷ Valsonokas, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Vilnius: Leidybos fotocentras „Vaizdas“, 1989.

⁸ Robinzonas, Jokūbas. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*. I–II tomas. Kaunas: Spaudos fondas, 1934.

⁹ Krivickas, Domas. *Klaipėdos krašto teisinė būklė*. Kaunas: „Varpo“ spaustuvė, 1940.

¹⁰ Petkevičius, Tadas. *Klaipėdos krašto statuto vykdymo priežiūra*. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1932.

¹¹ *Vokietijos valstybės baudžiamojo įstatymo knyga* (1871 m. gegužės mėn. 15 d. redakcija). Išvertė ir dalykų rodyklę sudarė L.Nezabitauskis. Kaunas, 1935. Mikalauskas, Antanas. *Nusikaltimas ir bendrininkystė Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės tyrinėjimas*. Kaunas: J.Karvelio prekybos namai, 1937.

rinkdavosi teisinės problematikos temas, kurios buvo susijusios su Klaipėdos krašto teise. Tarpukario Lietuvos teisininkų darbams, kurie lietė Klaipėdos krašto teisę, buvo būdingas Lietuvos interesų šiam kraštui gynimas, vertinant autonomijos suteikimą, kaip Lietuvos duotybę.

Po 1990-ųjų metų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, sugrįžo dėmesys tarpukario Lietuvos teisei, o kartu ir Klaipėdos krašto teisei. Klaipėdos krašto teisės problematika domėjosi Mindaugas Maksimaitis, Juozas Žilys, Stasys Vansevičius, Gintaras Šapoka, Aušra Raišytė–Daukantienė, Rytis Satkauskas ir kt. Lietuvos teisininkai. M.Maksimaitis, nagrinėdamas atkurtos Lietuvos valstybės teisę (1918–1940 m.), nemažai dėmesio savo tyrinėjimuose skyrė ir Klaipėdos krašto autonominei teisei. M.Maksimaitis nagrinėjo konstitucinę Klaipėdos krašto padėtį, šio krašto administracijos klausimus, galiojusius teisės šaltinius, teismų veiklą ir kt.¹² Juozas Žilys nagrinėjo Lietuvos Vyriausybės bandymus sukurti Statutinį teismą, kuriame būtų nagrinėjamos tiek centrinės Lietuvos valdžios, tiek ir autonominių institucijų teisių ribos ir ginčai Klaipėdos krašte¹³. Stasys Vansevičius nagrinėjo paveldėjimo teisę autonominiame Klaipėdos krašte pagal tuo metu galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą¹⁴. G.Šapoka savo darbuose analizavo tarptautiniu mastu vykusius teisinius ginčus dėl Klaipėdos krašto autonomijos, kurie buvo sąlygoti Lietuvos centrinės valdžios ir jos atstovų priimtų sprendimų atitikimo Klaipėdos krašto Konvencijai ir Statutui, atskirai analizavo autonominių institucijų veiklą ir kt.¹⁵ A.Raišytė–Daukantienė analizavo Klaipėdos krašto Konvencijos santykį su Lietuvos Respublikos teisės aktais – Konstitucija, kitais įstatymais bei Lietuvos tarptautinėmis sutartimis¹⁶. R.Satkauskas analizavo tarpukario metu Lietuvos laimėtas bylas Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme, tarp kurių garsiausia tuo metu buvo Klaipėdos krašto Statuto aiškinimo byla¹⁷. Šių ir kitų nepriklausomos

¹² Maksimaitis Mindaugas, et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002; Maksimaitis, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001; Maksimaitis, Mindaugas. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. I pusė)*. Vilnius: Justitia, 2005; Maksimaitis, Mindaugas. "Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas XX amžiuje." *Jurisprudencija*, 21(2) (2014): 440–460; Maksimaitis, Mindaugas, et al. *Lietuvos teisės tradicijos*. Vilnius: Justitia, 1997; Maksimaitis, Mindaugas. "Teisės šaltinių įvairovė Klaipėdos krašte (1929-1939)." *Teisė*, 27 (1995): 43–47; Maksimaitis, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002; Maksimaitis, Mindaugas. *Valstybės Taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928-1940)*. Vilnius: Justitia, 2006.

¹³ Žilys, Juozas. "Klaipėdos krašto Statutinis teismas: įkūrimo prielaidos ir teisinis statusas." *Jurisprudencija*, 14 (6) (1999): 50–59.

¹⁴ Vansevičius, Stasys. "Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą." *Teisė*, T 40 (2001): 116 – 125.

¹⁵ Šapoka, Gintaras. "Lietuvos suvereniteto galiojimo problema Klaipėdos kašte nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo kontekste." *Jurisprudencija*, 52 (44) (2004): 33–46; Šapoka, Gintaras. "Mykolas Romeris apie Klaipėdos krašto autonomiją." *Jurisprudencija*, 64 (56) (2005): 50–55; Šapoka, Gintaras. "Klaipėdos krašto seimelis kaip krašto autonomijos įstatymų leidybos institucija." Iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga: Liber Amicorum Česlovui Juršėnui: monografija*, Juozas Žilys, Mindaugas Maksimaitis, Gintaras Šapoka, Antanas Šenavičius, Tomas Birmontienė, Darijus Beinoravičius, Kęstutis Jankauskas, Augustinas Normantas, Vytautas Sinkevičius, Egidijus Šileikis. Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Edita Žiobienė, 71-92. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

¹⁶ Raišytė–Daukantienė, Aušra. "Klaipėdos krašto konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis." *Jurisprudencija*, 39 (31) (2003), 41–52.

¹⁷ Satkauskas, Rytis. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: Registrų centras, 2008.

Lietuvos teisininkų tyrinėjimai buvo reikšmingi tuo, kad kritiškai buvo įvertinti Lietuvos pasiekimai Klaipėdos krašto teisinėje sistemoje.

Trūkstant išsamesnių ir apibendrinančių Klaipėdos krašto teisės studijų, kai kurias šias spragas užpildė istorikai, kurie savo darbuose dažnai susidurdavo su tokiais socialiniais procesais, kaip teisinė sistema. Pažymėtini Petronėlės Žostautaitės, Vyganto Vareikio, Vytauto Žalio, Juliaus Žuko, Vasilijaus Safronovo ir kitų istorikų darbai apie Klaipėdos kraštą tarpukario laikotarpiu. 1992 m. pasirodė istorikės P. Žostautaitės darbas „Klaipėdos kraštas 1923–1939“, kuriame autorė, pasitelkdama gausius archyvinius ir istoriografinius duomenis, analizavo Klaipėdos krašto autonominius įstatymus, krašto administracinę struktūrą, teismų veiklą¹⁸. Istorikas V. Žalys, pasitelkdamas archyvinius šaltinius ir gausią istoriografinę medžiagą nagrinėjo dėl Klaipėdos krašto vykusios diplomatinės derybos ir ginčų sprendimo persikėlimą į tarptautines institucijas, kurie neatsiejamai buvo susiję su krašto teisine sistema. Pastebimas žymūs šių darbų trūkumas, kad analizuodami teisinius Klaipėdos krašto klausimus, istorikai mažai naudojo teisininkų tyrinėjimus.

Visiems Klaipėdos krašto teisės tyrinėtojams buvo būdinga tai, kad kiekvienas tyrinėtojas analizavo tam tikrus specifinius krašto autonomijos klausimus. Savo darbuose tyrinėtojai daugiausiai dėmesio skyrė Konvencijos dėl Klaipėdos teritorijos, kaip pagrindiniam krašto autonomijos įstatymo, analizei, Klaipėdos krašto Seimelio, gubernatoriaus institucijos veiklai, aiškintasi, kaip tarptautinės organizacijos sprendė įvairius klausimus, liečiančius Lietuvos teisės susidūrimus su Klaipėdos krašto autonomijos teise. Pastebima, kad didžioji Lietuvos teisininkų dalis laikėsi pozicijos, kad Lietuvos valstybė pagrįstai siekė savo teisę primesti Klaipėdos kraštui, kai Vokietijos teisininkai tvirtino, kad Klaipėdos kraštas pagrįstai gynė savo teises į krašto teisinės sistemos autonomiją.

Nors ir nemažai buvo išleista mokslinių publikacijų, tačiau trūksta išsamesnės, apibendrintos teisinės sistemos analizės. Be to ne visi klausimai yra išanalizuoti kalbant apie Klaipėdos krašto autonomiją 1924–1938 m. Trūksta išsamesnių tyrimų apie tam tikrą Klaipėdos krašto institucijų veiklą, tokių kaip teismų, policijos, regiono administravimą ir kt.

Naudoti šaltiniai. Pagrindiniu šio darbo teisės šaltiniu yra 1924 m. gegužės 8 d., tarp Lietuvos Respublikos iš vienos pusės ir Britų Imperijos, Prancūzijos, Italijos, Japonijos valstybių iš kitos pusės, sudaryta Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos, kuri susidėjo iš trijų priedelių: Klaipėdos Teritorijos Statuto (I priedelis), Klaipėdos uosto (II priedelis), Tranzito (III priedelis)¹⁹. Vadovaujantis šių teisės šaltinių turiniu buvo deklaruota Klaipėdos krašto autonomija ir iš tuo

¹⁸ Žostautaitė, Petronėlė. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas, 1992.

¹⁹ "Lietuvos ir Britų Imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos" *Vyriausybės žinios*, 169 (1924).

išplaukiančios susidariusios teisinės sąlygos, kuriomis buvo padalinta kompetencija tarp autonominių ir centrinės Lietuvos valdžios institucijų. Kiti šaltiniai yra sietini su Klaipėdos krašte paliktais galioti senaisiais Prūsijos ir Vokietijos teisės aktais, Antantės administracijos, Lietuvos įgaliotinio, krašto autonominių institucijų bei Centrinės Lietuvos valdžios priimtais teisės aktais, kurie galiojo ir Klaipėdos krašte. Senieji vokiečių teisės šaltiniai buvo publikuoti vokiečių kalba. Naujieji teisės šaltiniai buvo publikuojami oficialiame Klaipėdos krašto valdžios spaudinyje – „Klaipėdos krašto valdžios žinios“, kuriame nuo 1923 m. buvo skelbiami ir Lietuvos centro, ir krašto autonominių valdžios institucijų teisės aktai.

Dėl Klaipėdos krašto teisinės sistemos specifikos nemažai informacijos suteikia Lietuvoje esantys archyviniai šaltiniai, kuriais remiantis galima atsekti, kaip savo valdžią krašte įgyvendino vietos autonominės ir centro valdžios institucijos, kokie buvo jų tarpusavio santykiai ir su kokiomis problemomis buvo susiduriama joms aiškinant Autonomijos teisę. Tarp darbe naudotų archyvinių šaltinių dominuoja Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi dokumentai. Tarp šių šaltinių duomenų gausa išsiskiria Ministrų kabineto fondas (LCVA Fondas 923), kuriame reikšmingi vyriausybės posėdžių protokolai, Klaipėdos krašto gubernatūros pranešimai, apžvalgos. Užsienio reikalų ministerijos (LCVA Fondas 383) archyviniuose dokumentuose reikšmingi tie dokumentai, kuriuose analizuojama Klaipėdos krašto padėtis, nagrinėjami santykiai tarp vietos autonominių ir centro valdžios institucijų. Taip pat svarbūs Klaipėdos krašto direktorijos fonde (LCVA Fondas 1636), Klaipėdos magistrato fonde (LCVA Fondas 645) bei kitose šio archyvo fonduose saugomi dokumentai.

Baigiamojo darbo reikšmė. Šiuo darbu siekta parodyti, kaip įvairių teisinių šaltinių sąveika užtikrino tam tikrą Klaipėdos krašto gyvybingumą 1924–1938 m. Kas buvo daroma siekiant išsaugoti arba sulyginti Klaipėdos krašto Autonomijos teisę su Lietuvos teise.

Baigiamojo darbo originalumas. Šiame darbe kartu su Lietuvos tyrinėtojų darbais buvo naudoti ir Lietuvos centriniame valstybės archyve esantys Klaipėdos krašto teisinę būklę aprašantys dokumentai, kuriuose buvo nurodyti Lietuvos centro valdžios bandymai ir trūkumai, siekiant paveikti krašto autonominę teisę.

Tyrimo objektas. Klaipėdos krašto teisinė sistema 1924–1938 m. Pasirinktojo laikotarpio pradžią žymėjo Klaipėdos krašto Konvencijos priėmimas, o pabaigą žymėjo paskutiniai Klaipėdos krašto priklausymo Lietuvai mėnesiai prieš Vokietijos ultimatumo pareiškimą.

Tyrimo tikslas – ištirti esminius Klaipėdos krašto teisinės sistemos 1924–1938 m. bruožus, pagrindinį dėmesį skiriant to meto Klaipėdos krašte galiojusių teisės šaltinių, Klaipėdos krašte veikusią institucijų veiklą ir santykio tarp Autonomijos ir Lietuvos teisės analizei.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti Klaipėdos krašte 1924–1938 m. galiojusių teisės šaltinių įvairovę.

2. Išanalizuoti Klaipėdos krašte 1924–1938 m. veikusių autonominių ir centrinės Lietuvos valdžios institucijų funkcijas ir jų teises.
3. Išnagrinėti ryšį tarp Klaipėdos krašto autonomijos ir Lietuvos teisinės sistemos 1924–1938 m.
4. Išanalizuoti bandymus kurti naują teisinę sistemą Klaipėdos krašte 1924–1938 m..

Tyrimo hipotezė. Klaipėdos krašto teisinė sistema 1924–1938 m. buvo uždara ir atribota nuo Lietuvos teisinės sistemos.

Tyrimo metodika. Šiame darbe buvo naudoti teoriniai ir empiriniai metodai: istorinis, lyginamasis, sisteminės analizės, statistinis, dokumentų analizės, loginis analitinis, apibendrinimo.

Tyrimo struktūra. Darbas susideda iš įvado, trijų teorinių dalių, išvadų ir literatūros sąrašo. Pirmojoje teorinėje dalyje yra pateikiama Klaipėdos krašto sudėtinių teisės šaltinių analizė. Antrojoje teorinėje darbo dalyje yra nagrinėjamos krašte veikusios administracijos struktūros ir jų teisės. Trečiojoje teorinėje darbo dalyje yra nagrinėjami pagrindiniai autonomiją garantuojančių teisės aktų trūkumai, santykis tarp Autonominių valdžios institucijų priimtų teisės aktų su paliktais galioti Vokietijos teisės šaltiniais, bandymai kurti naują teisinę sistemą, siekiant suvienodinti autonomijos teisę su pagrindinėje Lietuvos dalyje galiojusia teise bei pateikiami probleminiai aspektai.

Ginamieji teiginiai. Klaipėdos krašto teisinė sistema dar labiau apsunkino galimybes plėtoti ir suvienodinti Lietuvos teisei visos šalies mastu. Konvencijos ir jos priedelių sutartys krašto autonomijai užtikrino nuolatinę apsaugą prieš centro Lietuvos valdžios bandymus padidinti savo galias. Lietuvos centro valdžios aktyvūs sprendimai plėtojant savo teisę ir galias turėjo būti pradėti daryti nuo Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos pradžios į šį procesą įtraukus ir vietinius šio krašto gyventojus.

1. KLAIPĖDOS KRAŠTO TEISĖS ŠALTINIAI 1924–1938 M.

1924–1938 m. laikotarpiu Klaipėdos kraštas būdamas *de facto* ir *de jure* pripažintas suverenia Lietuvos dalimi, naudojosi savo autonomijos teise, gauta po ilgalaikių Antantės ir Lietuvos šalių kompromisinių derybų, priėmus Klaipėdos krašto Konvencijos ir jos priedus bei pradėjus praktiškai juos įgyvendinti.

Kalbant apie Klaipėdos krašto, kaip autonominę teisę turinčio Lietuvos teritorinio vieneto, teisės šaltinius susiduriama su krašto specifika, kuri buvo nulemta tam tikrų istorinių veiksnių: šio krašto ilga priklausomybę Prūsijai, o vėliau Vokietijos valstybei, po I Pasaulinio karo pabaigos Klaipėdos krašto priežiūrai ir valdymui atitekus Antantės valstybių grupei, po 1923 m. sausio 15 d. įvykdyto sukilimo Klaipėdos kraštą prisijungus prie Lietuvos, tarptautinėms bendruomenėms pripažinus šiam kraštui autonominį statutą. Taigi tenka kalbėti apie keturis susidūrusius veiksnius – vokiškąjį, „Antantiškąjį“, Lietuvos ir autonomijos. Šie veiksniai tiesiogiai paveikė ir teisės šaltinius. Taigi susidūrimas aukščiau minėtų veiksnių sukūrė taip vadinamą Klaipėdos krašto Autonomijos teisę.

1.1. Autonomiją garantuojantys įstatymai

Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos buvo aišku, kad tarptautinis šio fakto pripažinimas buvo galimas tik garantuojant šiam kraštui autonomijos teisę, kuri būtų užtikrinta tam tikrais įstatymais. Tokiu įstatymu tapo Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos bei jos svarbiausias pirmasis priedėlis – Klaipėdos Teritorijos Statutas. Šie įstatymai laikytini Klaipėdos krašto teisinės sistemos susidarymo idėjos postulatais, kurie nulėmė tolesnę šio krašto teisinės sistemos raidą link teisės šaltinių galiojimo bei jų poveikio krašte veikusioms autonominėms ir centro valdžios institucijoms.

1.1.1. Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos

1923 m. vasario 16 d., atsižvelgiant į tai, kad Klaipėdos krašte įvyko sukilimas, Ambasadorių konferencija nutarė oficialiai kraštą priskirti Lietuvai, tiesa, su sąlyga išsaugant tam tikrą autonomiją, numatant, kad detalesnė krašto valdymo tvarka bus reglamentuota vėliau. Problema buvo ta, kad Klaipėdos krašto teisinė padėtis Lietuvos valstybės sudėtyje formaliai dar nebuvo užfiksuota ir tai turėjo būti reglamentuota ateityje, kai bus sudaryta konvencija²⁰.

²⁰ Jokūbas Robinzonas, *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras*. I tomas (Kaunas: Spaudos fondas, 1934), 32.

Taigi nuo Klaipėdos krašto priskyrimo Lietuvai prasidėjo konvencijos parengiamieji darbai. Pradžioje Ambasadorių konferencija buvo parengusi projektą pagal kurį bandyta Klaipėdos kraštą padaryti laisvąja valstybe – "*Freištatu*" (Dancigo miesto pavyzdžiu), negu integralia Lietuvos dalimi. Todėl akivaizdu, kad tai netenkino Lietuvos pusės ir susilaukė jos delegacijos kritikos ir prieštaravimų²¹. Lietuvos pusė Ambasadorių konferencijai pasiūlė savus variantus, kurie buvo pavadinti - „Bendri sumetimai dėl būsimo Klaipėdos Krašto statuto“²². Tik tuomet, kai derybose dalyvaujančios pusės nerado bendro pritarimo dėl Konvencijos projektų buvo kreiptasi į Tautų Sąjungą. Šios organizacijos nuomone Lietuvos Vyriausybės atsisakymas padaryti Klaipėdos uostą eksporto uostu prieinamą Lenkijos valstybei, grėsė sudrumsti ramybę ir gerą tautų santarvę, nuo kurios priklausė taika²³. 1923 m. gruodžio 17 d. Tautų Sąjunga nutarė sudaryti iš trijų asmenų komisiją, kuriai buvo pavesta parengti Klaipėdos klausimu išvadą ir pateikti konvencijos projektą²⁴. Ši komisija buvo sudaryta iš pirmininko amerikiečio N.Davis, olando M.Kroller ir švedo M.Hoernell. Siekiant tiesiogiai išsiaiškinti vietos sąlygas komisija atvyko į Klaipėdą bei parengė konvencijos projektą, kuris kiek pakeistas vėliau tapo veikiančiąja Konvencija ir išvadą, kuri gali būti laikoma autentišku šios Konvencijos komentaru²⁵. Naujajame Konvencijos projekte nebeliko ankstesnio reikalavimo tučtuojau atidaryti tranzitą tarp Lenkijos ir Klaipėdos krašto bei sudaryti lenkišką laisvą zoną uoste, todėl tai buvo vertintina, kaip Lietuvos diplomatijos laimėjimas.

Taigi 1924 m. gegužės 8 d. Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos, Japonijos ir Lietuvos įgalioti atstovai pasirašė Konvenciją dėl Klaipėdos Teritorijos kartu su trimis jos priedais (I priedėlis – „Klaipėdos Teritorijos Statutas“, II priedėlis „Klaipėdos uostas“, III priedėlis – „Tranzitas“). Konvencijos dėl Klaipėdos Teritorijos dokumento turinį sudarė įžanginė dalis ir 18 straipsnių. Atsižvelgiant į tai, kad jai pasirašant dalyvavo užsienio šalys, Konvencija laikyta tarptautine sutartimi, nes ji buvo sudaryta tarp Santarvės šalių vyriausybių iš vienos pusės ir Lietuvos Vyriausybės iš kitos pusės. Konvencijos 2 str. buvo pažymėta, kad Klaipėdos kraštas yra Lietuvos suvereni dalis, besinaudojantis tam tikromis autonominėmis teisėmis. Tokiu būdu, šia tarptautine sutartimi, Santarvės šalys sau anksčiau priklausantį suverenumą Klaipėdos kraštui perleido Lietuvos valstybei su sąlyga, kad pastaroji laikysis įsipareigojimų. Šie įsipareigojimai buvo susiję su tuo, kad Klaipėdos kraštui bus suteikta įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų autonomija. Taigi išeinant iš to, Konvencijos dėl Klaipėdos Teritorijos priėmimas, tuo pačiu reiškė, kad šiame krašte pirmą kartą jo istorijoje, atsirado teisinis pagrindas, kurtis naujai

²¹ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 35.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, p. 38.

²⁴ *Ibid.*, p. 39.

²⁵ *Ibid.*

teisinei sistemai. Konvencija buvo Lietuvos įsipareigojimas ir tuo pačiu jos garantas į Klaipėdos kraštą.

Svarbu pažymėti, kad tam tikros autonomijos suteikimas vietos institucijoms nebuvo vienintelis Lietuvos įsipareigojimas prieš Santarvės šalis, nes buvo įsipareigota atlyginti okupacijos administracijos išlaidas bei laikytis kitų Konvencijos priedeliuose išdėstytų reikalavimų. Sprendžiant dėl Klaipėdos krašto ateities pagal Konvencijos 15 str. Lietuva negalėjo jo perleisti kitai valstybei be Santarvės šalių pritarimo. Sprendžiant nesutarimus tarp Lietuvos Vyriausybės iš vienos pusės ir Santarvės valstybių iš kitos, pastarosios, pagal Konvencijos 17 str., galėjo kreiptis į NTTTT dėl Konvencijos nuostatų išaiškinimo.

Konvencijos dėl Klaipėdos Teritorijos 18 str. buvo nurodyta, kad ji dar turėjo būti ratifikuota. Ši konvencija įsigaliojo 1924 m. liepos 30 d., kai ją ratifikavo Lietuvos Seimas. Pats ratifikacijos raštas buvo deponuotas Paryžiuje 1924 m. rugsėjo 27 d. Kitų šalių vyriausybės Konvenciją ratifikavo 1925 m. bėgyje²⁶. Kadangi Konvencija įgijo galios kartu su ratifikacijos raštų deponavimu, tai susitariančioms šalims ji įsigaliojo 1925 m. rugsėjo 25 d., kai ratifikacijos raštai buvo deponuoti²⁷. Nepaisant to, kad Konvencijos ratifikavimas užtruko, faktiškai Lietuvos pusei ji tapo privaloma nuo jos pasirašymo dienos, nes Lietuva buvo įgaliota nedelsiant pradėti vykdyti Konvencijos nuostatas bei palaikyti viešąją tvarką Klaipėdos krašte, nelaukiant kol kitos Santarvės šalys savo valstybėse atliks ratifikavimo procedūras²⁸.

Konvencija dėl Klaipėdos teritorijos kartu su visais priedeliais buvo laikoma ne tik tarptautiniu teisės aktu, bet ir konstituciniu aktu, Lietuvos teisinės sistemos dalimi, kurių dėka Klaipėdos krašte buvo sukurta atskira teisinė sistema. Taigi Konvencija, užimdama išskirtinę teisinę padėtį Lietuvos teisinėje sistemoje, tuo pat metu buvo iš dalies veikiama Lietuvos teisinės sistemos. Ypatingai šis poveikis pasireiškė per pagrindinį Konvencijos pirmąjį priedėlį – Klaipėdos Teritorijos Statutą.

1.1.2. Klaipėdos Teritorijos Statutas

Straipsnių gausa ir turiniu labiausiai iš Konvencijos išsiskyrė jos pirmasis priedėlis – Klaipėdos teritorijos statutas. Nors Statute buvo pakartota keletas tų pačių nuostatų, kurių būta ir pačios Konvencijos tekste (pvz., dėl autonomijos galių ir tikslų), tačiau šiam dokumentui buvo keliamas tikslas – detaliau reglamentuoti visus Klaipėdos krašto teisinės padėties Lietuvos

²⁶ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 40.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Aušra Raišytė–Daukantiėnė "Klaipėdos krašto Konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis," *Jurisprudencija*, 39 (2003): 4.

sudėtyje klausimus. Statuto turiniu rėmėsi visas Klaipėdos krašto viešasis gyvenimas. Anot M.Maksimaičio:²⁹ „Tai buvo savitas pagrindinis Klaipėdos krašto įstatymas, tarsi jo konstitucija, kuria Lietuvos Respublika, disponuodama iš Konvencijos signatarų įgytomis suverenumo Klaipėdos krašte teisėmis, tam tikrą tų teisių dalį delegavo pačiam kraštui“. Tokiu būdu, Statutas buvo ne tik neatsiejama tarptautinės sutarties dalis, bet tuo pačiu reguliavo ir visai kitokio pobūdžio santykius tarp centrinės valdžios ir naujo teritorinio vieneto – Klaipėdos krašto.

Statutas susidėjo iš įžanginės dalies (preambulės) ir 38 straipsnių. Jo įžanginėje dalyje buvo nurodytos pagrindinės priežastys, kurios sąlygojo Lietuvos valdžią suteikti Klaipėdos kraštui autonomiją, t.y. siekis užtikrinti gyventojų tradicines teises ir kultūrą. Preambulėje buvo nuodyta, kad rengiant Statutą buvo remtasi šiais dokumentais: 1921 m. Lietuvos Seimo lapkričio 11 d. sprendimu, Lietuvos Vyriausybės 1923 m. kovo 13 d. rezoliucija dėl Ambasadorių konferencijos vasario 16 d. sprendimo ir 1924 m. gegužės 8 d. Lietuvos valstybės ir Santarvės valstybių Paryžiaus Konvencija³⁰. Statuto 1 str. buvo nurodyta, kokiais veiksniais bus grįstas Klaipėdos krašto autonomiškumas. Plačiaja prasme autonomiškumas buvo pagrįstas šiais keturiais veiksniais: įstatymų leidyba, teismai, administracija, finansai. Kituose Statuto straipsniuose buvo nurodyti pagrindiniai kraštui valdyti organai bei kalbama apie teisių pasiskirstymą tarp Lietuvos ir Klaipėdos krašto autonomijos institucijų. Statuto 5 str. buvo smulkiau nurodytos krašto autonominių institucijų kompetencijai pavestos sritys: valsčių ir apskričių organizavimas ir administravimas, civilinių, baudžiamųjų, žemės ūkio, miškų, prekybos, socialinės apsaugos ir darbo įstatymų leidyba, teismų santvarka, tikybos ir švietimo reikalai, vietinės reikšmės keliai, vietos policija ir kiti klausimai. Pagal Statuto 5 str. 2 d. Lietuvos centro valdžiai buvo suteikta teisė plėsti krašto autonomiją ir vienodinti teisę, tačiau neperžengus Statuto nuostatų. Kartu buvo nustatytos sritys, kurios priklausė nuo centro valdžios priimtų įstatymų. Taip pat Statute buvo reglamentuotos ir tokios veiklos sritys dėl kurių kompetencijos tarp centro ir autonominių institucijų turėjo būti suderinamos. Taigi Statute buvo atskirta, kas priklausė autonominių institucijų jurisdikcijai, centro valdžios jurisdikcijai ir dėl kokios veiklos turėjo būti derinami abiejų pusių sprendimai.

Statute buvo kalbama apie pagrindinę autonominę įstatymų leidžiančiąją ir vykdančiąsias institucijas kartu nusakant jų tarpusavio ryšį bei santykius su Lietuvos vyriausybės atstovu Klaipėdos kraštui – gubernatoriaus institucija. Statute taip pat buvo nurodytos prievolės Seimeliui dėl būsimų teisės aktų priėmimo. Seimeliui buvo pavesta priimti šiuos teisės aktus: išleisti teismų santvarkos bei kompetencijos įstatymą, krašto oficialiųjų kalbų vartojimo autonominėse įstaigose

²⁹ Mindaugas Maksimaitis et al., *Lietuvos teisės istorija*. (Vilnius: Justitia, 2002), 347.

³⁰ "Lietuvos ir Britų Imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. I priedėlis. Klaipėdos Teritorijos Statutas," *VŽ*, 169 (1924); *KKVŽ*, 82 (1924).

garantijos taisyklės, krašto piliečio paso gavimo nuostatus ir kt. Tokiu būdu, Statutas įpareigojo Seimeliui, pasinaudojus savo teise, aktyviai dalyvauti leidžiant naujus įstatymus ir kitus teisės aktus.

Kitas svarbus momentas, kuris buvo nurodytas Statute – tai galimybė jį keisti. Remiantis Statuto 38 straipsniu išskirtinės teisės keisti buvo suteiktos krašto Seimeliui, tačiau ne anksčiau kaip po 3 metų, kai Lietuva ratifikuos Konvenciją. Statuto keitimą Seimelis turėjo priimti 3/5 visų jo narių balsų dauguma, o jeigu ¼ Seimelio narių arba 5000 Klaipėdos krašto gyventojų pareikalautų, tuomet Statuto klausimo pakeitimai turėjo būti nuspręsti referendumo būdu. Toks referendumas būtų laikomas įvykusi, jeigu balsuotų 2/3 vietos krašto gyventojų. Visais atvejais dėl Statuto keitimo buvo būtinas ir Lietuvos Seimo pritarimas.

Dėl Klaipėdos krašto specifiškumo, tai yra skirtingų kalbų vartojimo, Statuto 27 str. buvo paskelbta, kad lietuvių ir vokiečių kalbos buvo pripažintos oficialiomis ir lygiomis krašto kalbomis.

Klaipėdos krašto Statutas dėl savo kai kurių straipsnių priminė demokratinių šalių konstitucijas, nes jame buvo išskirtos pamatinės žmogaus teisės ir laisvės (sąžinės, susirinkimų, spaudos laisvės, privatinės nuosavybės teisės pripažinimas ir kt.), deklaruotas valdžių atskyrimo principas (įstatymų leidžiamoji, vykdančioji ir teismų institucijos). Tačiau tuo pačiu pažymėta, kad autonomijos priežiūra priklausė Lietuvos centro valdžiai.

Daug ginčų kėlė klausimas – kas buvo Statutas Klaipėdos kraštui ir pačiai Lietuvos valstybei. Klaipėdos krašto Statutas buvo sutartinis aktas jį pasirašiusiomis šalims, o pačiam Klaipėdos kraštui, jis buvo ne sutartinis aktas, o Lietuvos Respublikos įstatymas³¹. Atsižvelgiant į 1932 m. rugpjūčio 11 d. priimtą NTTTT sprendimą galima teigti, kad Konvencija buvo kaip tik tas tarptautinis dokumentas, kuriuo buvo garantuojama Klaipėdos krašto autonomija Lietuvos sudėtyje, prisilaikant Konvencijos ir Statuto nustatytų ribų. Atsižvelgiant į Statuto preambulėje, nurodymą, kad jis buvo duotas Lietuvos Klaipėdos kraštui bei į tai, kad Statuto turinyje glūdėjo duotybės ir kompetencijos pasiskirstymas tarp centro ir autonominių valdžios institucijų, tokiu būdu galima tvirtinti, kad jis priklausė prie tarpukario Lietuvos Respublikos įstatymų, kuriuo buvo reguliuojamos daugelis viešojo gyvenimo sričių krašte.

Statuto, kaip teisės šaltinio, prisidėjusio prie naujos teisinės sistemos kūrimosi Klaipėdos krašte, reikšmę ir trūkumus parodė jo praktinis pritaikymas. Statute numatyta plati kompetencija autonominės Klaipėdos krašto valdžios institucijoms įstatymų leidybos, teisės, administracijos, finansų srityse tiesiogiai paveikė ir nulėmė tolimesnę teisinės sistemos raidą.

³¹ Tadas Petkevičius, *Klaipėdos krašto Statuto vykdymo priežiūra* (Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1932), 6.

1.1. 3. Kiti Konvencijos priedėliai dėl Klaipėdos uosto ir tranzito

Antrasis Konvencijos priedėlis apibrėžė Klaipėdos uosto teisę bei nustatė teisinę uosto padėtį. Klaipėdos uostui išleistas atskiras Konvencijos priedėlis parodė, kad uostas nėra laikytinas tokiu pačiu elementu, kaip Klaipėdos kraštas, nors ir jam priklausantis. Klaipėdos uostas laikytinas specifiniu teritoriniu vienetu, kuriame galiotų kitos taisyklės, paremtos tarptautiniais teisės aktais. Šis priedas susidėjo iš 14 straipsnių. Klaipėdos uosto klausimas buvo pats sunkiausias sprendžiant Klaipėdos klausimų kompleksą³². Tai buvo susiję su tuo, kad Klaipėdos uostu buvo suinteresuota ne tik Lietuva, bet ir Lenkija. Ambasadorių Konferencija siekė, kad Lenkijai Klaipėdos uoste turėjo būti suteikta laisva zona su atskira administracija³³. Konvencijos priedėlio dėl Klaipėdos uosto 2 str. buvo skelbiama, kad Klaipėdos uostui, turinčiam tarptautinę reikšmę, bus taikomos rekomendacijos, kurios buvo priimtos Barselonos konferencijoje dėl uostų, turinčių tarptautinį statusą. Pagal Barselonos konferencijos pasiūlymus, visų kraštų piliečiai, prekės ir vėliavos turėjo pilną laisvę naudotis uostu ir negalėjo būti jokių skirtumų tarp piliečių ir svetimšalių traktavimo naudotis uostu bei visų renkamų rinkliavų atžvilgiu³⁴. Uostu naudojimosi laisvė galėjo būti suvaržoma tik atsižvelgus į esamuosius muitų, policijos, viešosios sveikatos, imigracijos bei į uždraustų prekių importo ir eksporto nuostatus³⁵. Tokiu būdu Klaipėdos uostas užsitikrino tam tikrą nepriklausomumą.

Klaipėdos Konvencijos II priedėlyje dėl uosto 4 str. buvo nurodyta, kad finansinė našta išlaikyti Klaipėdos uostą ir vandens kelius tenka Lietuvos valstybei. Tiesa, tame pačiame straipsnyje buvo nurodyta, kad neatmetama galimybė, kad išlaikymo finansinės naštos dalį gali tekti prisiimti ir Klaipėdos kraštui. Tačiau kalbant apie Klaipėdos uosto valdymą 5 str. Uosto direkcijoje buvo nustatytas privalomas dalyvavimas trijų atstovaujančių pusių, narių, kurių vieną (pirmininką) skyrė Lietuvos Vyriausybė, antrą – Klaipėdos kraštas, o trečią – Tautų Sąjungos Susisiekimo ir tranzito komisija. Numatyta, kad šie Uosto Direkcijos nariai bus skiriami trejiems metams ir galės būti vėl iš naujo paskirti³⁶. Toks Uosto direkcijos sudėties reglamentavimas galėjo reikšti, kad Klaipėdos uostas iš Klaipėdos krašte veikusiu organų, išsiskyrė, kaip atskiras darinys, kuriame turėjo būti užtikrinamas tam tikras suderinamumas tarp centro, vietos valdžios ir tarptautinių institucijų.

Kiekvienai teritorijai apibrėžti yra svarbios ribos, tačiau Uosto statute tebuvo nusakyta tik uosto pradžia, o vakarų riba nebuvo visiškai pažymėta, nurodant, kad uostui plečiantis ji galės

³² Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 691.

³³ *Ibid.*, p. 691–692.

³⁴ *Ibid.*, p. 696.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

būti išplėsta iki pat Vokietijos sienos. Taip pat Uosto statute nieko nebuvo pasakyta, kokia institucija buvo kompetentinga tas uosto ribas nustatinėti. Šie trūkumai buvo esminiai, nes uostas skirtingai nuo Klaipėdos miesto nesinaudojo krašto autonomine teise ir nuo jos lyg ir nepriklausė, tačiau tie klausimai, kurie nebuvo apspręsti Uosto statute, sudarė sąlygas krašto autonominėms institucijoms reikšti tam tikras pretenzijas. Tokiu būdu, nepamirėti atskiri dalykai, darė komplikuoatą Klaipėdos uosto teisinę padėtį, dėl ko susidarė ir dvi skirtingos nuomonės teigiančios, kad³⁷:

- Uosto ribose teisinė padėtis buvo tokia pati, kaip ir Klaipėdos krašto (A.Rogge, A.Hesse ir kt. vokiečių teisininkų nuomonė);
- Klaipėdos uostas, kaip tarptautinis jūrų uostas, turėjo *sui generis*, todėl buvo išimtas iš autonominio krašto teisinio režimo.

Problema buvo sprendžiama taip, jeigu kildavo neaiškumų, dėl Uosto statuto, tuomet buvo pripažįstama, kad laikinai galioja vokiečių viešoji jūrų teisė iki tol, kol bus išleisti lietuviškieji įstatymai³⁸.

Vertinant Klaipėdos uosto statute nustatytą teisinę uosto padėtį, matyti, kad Lietuvos valstybei, kuri dar neturėjo prekybos laivyno, buvo sudarytos nelygios sąlygos, nes primetus tarptautinį uosto režimą, valstybės, Tautų Sąjungos narės, jų laivai ir piliečiai galėjo lygiomis teisėmis juo naudotis, dėl to dažnai kildavo ginčai aiškinantis kieno kompetencijoje buvo uosto režimas. Tiek Lietuvos Vyriausybė, tiek ir krašto autonominės institucijos įrodinėjo, kad Klaipėdos uostas priklausė jų kompetencijai, todėl ir siekė jį administruoti savarankiškai. Tik kai klausimas iškildavo dėl uosto finansavimo ir jo plėtros buvo sutariama, kad šie veiksmai priklausytų Lietuvos valdžios organams. Taigi Klaipėdos uosto statute numatyta tvarka mažai atitiko uosto reikalavimus, nes trūko bendros uosto administravimo sistemos bei siaurino Lietuvos valdžios suverenias teises.

Trečiasis Konvencijos priedas apibrėžė tranzito teisę. Dar iki I Pasaulinio karo pradžios Klaipėdos uostas patekdavo į aktyvaus tranzito zoną, tačiau pasibaigus karui prekyba šioje zonoje persigrupavo taip, kad iš eksportinio uosto buvo pereita prie daugiau importo poreikiams pritaikomo uosto³⁹. Tai buvo sąlygota tuo, kad pasibaigus karui nutrūko miško medžiagos tiekimas į Klaipėdos uostą. Be to, nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu miško prekyba užėmė tik antraeilį vaidmenį⁴⁰. Priėmus Konvenciją buvo siekta sureguliuoti Lietuvos ūkiui ir Klaipėdos uostui būtiną

³⁷ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1734, l. 9.

³⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1734, l. 9.

³⁹ Romualdas Adomavičius, "Du gyvenimai: Klaipėdos uostas Baltijos jūros pietryčių pakrantėje XX amžiaus pirmojoje pusėje" iš *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose: straipsnių rinkinys*, Vasilijus Safronovas, Roman Czaja, Dainius Elertas, Indrė Šimkutė, Raimonda Nabažaitė, Axel Ernst Walter, Vygantas Vareikis, Romualdas Adomavičius, Eriks Jakabsons, Hektoras Vitkus (Klaipėda: KU leidykla, 2013), 158–160.

⁴⁰ Romualdas Adomavičius, *supra* note 39, p. 160.

medienos tiekimą ir prekybą. Tačiau svarstant projektus dėl tranzito vėl iškilo Lenkijos klausimas – ar nuostatos atsilieps Lenkijai⁴¹. Šie ginčai su Lenkija nepasibaigė ir priėmus Konvenciją bei užsitęsė iki pat 1938-ųjų metų, kai pagaliau buvo sudarytos Lietuvos ir Lenkijos prekybos sutartys. Dėl užsitęsusio sprendimo priėmimo buvo uždarytas medienos tiekimo traktas Nemuno į Klaipėdos uostą.

Priedėlis dėl tranzito buvo trumpiausias Konvencijos dokumentas, kuris susidėjo tik iš 4 straipsnių. Kaip teisingai pastebėjo J. Robinzonas šiame Tranzito priedelyje buvo nuostatų, kurios faktiškai galėjo priklausyti ir prie Klaipėdos uosto priedelio⁴². Tačiau jame buvo kalbama ir apie teritoriją už Klaipėdos uosto ribų. Tranzito straipsniuose buvo rašoma apie tranzitą ir miško plukdymą Lietuvos teritorijoje. Tranzito priedo 3 str. buvo užtikrinama judėjimo ir tranzito laisvė jūra, upėmis ir geležinkeliais į Lietuvą, iš Lietuvos ir per Lietuvą. Iš esmės visas tranzitas, kuris ėjo per Klaipėdos uostą, teko vandens keliams ir čia absoliučiai dominavo tranzitinė kryptis į Vokietiją⁴³. Praktikoje Konvencijos III priedėlis dėl Tranzito iki pat 1938 m. buvo neįgyvendintas dėl nereguliuotų teisinių santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos. Tik šių santykių atkūrimas sudarė sąlygas Konvencijos priedėliui dėl tranzito pradėti realiai praktikoje veikti kas lietė sėlių plukdymą Nemuno upe į Klaipėdos uostą.

Konvencijos priedėliai dėl Klaipėdos uosto ir tranzito nors ir įteisino uosto tarptautinį režimą, tačiau turėjo daug diskusinių momentų, nes jose buvo neapimta daugelis sprendžiamų klausimų, kurie turėjo būti teisiškai pagrįsti. Jeigu Konvencijos 2 str. ir Statuto 5 str. buvo išvardintas kompetencijų pasiskirstymas tarp autonominių ir centro valdžios institucijų, tai kalbant apie Klaipėdos uostą būta daug neaiškumų, nenuoseklumų ir prieštaringumų: dėl teritorijos nustatymo, dėl autonomijos ir centro valdžių kompetencijos pasiskirstymo, dėl finansavimo ir kt.

Šie Konvencijos priedai taip pat laikytini Klaipėdos krašte galiojusios Jūrų teisės šaltiniais, kurių pagrindas buvo palikti galioti senieji Vokietijos įstatymai bei taisyklės (su mažais pakeitimais), kurie reglamentavo uosto administravimą, laivų priežiūrą, laivininkystę. Iš tikrųjų, Klaipėdos krašte turėjo automatiškai įsigalioti Lietuvos jūrų teisė, tačiau ją stabdė nesutarimai tarp Lietuvos centro ir autonominių institucijų. Lietuvai Jūrų teisė buvo pakankamai nauja sritis. Ji neturėjo net taisyklingai išdėstytų bei sugrupuotų tarptautinės jūrų teisės nuostatų, pernelyg lėtai buvo priimami nauji įstatymai reglamentavę jūrų teisę. Jūrų teisės praktikoje nebuvo laikomasi įstatymų. Nors registruoti laivus buvo pavesta Klaipėdos valsčiaus teismui laikantis Lietuvos įstatymų, tačiau praktikoje jie buvo registruojami pagal senuosius Vokietijos įstatymus⁴⁴. Jūrų teismas, kurios narius skyrė direktorija, sprendė bylas dėl Lietuvos vandenyse nelaimės ištiktų

⁴¹ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 721.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Romualdas Adomavičius, *supra* note 39, p. 163.

⁴⁴ Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923-1939)* (Vilnius: Mokslas, 1990), 47.

prekybos laivų įgulų narių tarnybinių nusižengimų, kitoms šalims priklausančių laivų padarytų nuostolių uostui ir aptarnaujantiems laivams, kurie priklausė Lietuvos kompetencijai⁴⁵. Lietuvos pusei buvo būtina imtis teisinių priemonių sureguliuoti ginčytinus jūrų teisės klausimus, o kol jų nebuvo tuo naudojosi krašto autonominės institucijos taikydamos senuosius Vokietijos įstatymus, kurie reglamentavo jūrų teisę.

Konvencijos priedėlių dėl Klaipėdos uosto ir tranzito straipsnių trūkumams ir prieštaringumui galėjo turėti įtakos šių dokumentų skubotas priėmimas bei vykdant derybas iš Lietuvos pusės neturėjimas specifinės teisės (jūrų teisė) žinovų. Kitas dalykas, buvo tikimasi, kad vėliau bus priimti teisės aktai, kurie sureguliuos ginčytinus klausimus.

1.2. Vokiškosios teisės galiojimas

Iki XIX a. vidurio Klaipėdos krašte galiojo Prūsijos teisės šaltiniai, kurie po Vokietijos žemių suvienijimo buvo pakeisti į Vokietijos imperijos įstatymus. Iki 1920-ųjų metų, kai Klaipėdos kraštas buvo sudėtinė Vokietijos valstybės dalis, šiame krašte vyravo ir buvo vadovaujama Vokietijos įstatymais. Ši priklausomybė nuo Vokietijos teisės išliko ir vėlesniu laikotarpiu. Net po to, kai Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos, perduotas administruoti Antantės valstybėms ir po trejų metų prijungtas prie Lietuvos, tai nesudarė sąlygų, kad būtų pereita prie naujos teisinės sistemos, visiškai atsisakius vokiškosios teisės. Tam reikėjo nemažai laiko bei krašto gyventojų sąmoningumo, jiems pritariant dėl galimų pokyčių.

1.2.1. Civilinė teisė

Dėl civilinės teisės šaltinių, kurie galiojo Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu, tenka pažymėti, kad ši teisės šaltinių grupė išsiskyrė iš tarpukario Didžiojoje Lietuvoje galiojusios civilinės teisės, nes čia civilinės teisės šaltinių galiojimas buvo sankcionuotas ne Lietuvos Konstitucijos ir ne kitų Lietuvos vidaus teisės aktų, o tarptautinių teisės aktų – Klaipėdos krašto Konvencijos ir jos pagrindinio priedelio – Klaipėdos teritorijos Statuto. Vadovaujantis Statuto 5 str. 9 d. buvo skelbiama, kad Klaipėdos teritorijos civilinė ir prekybos legislacija (įstatymų leidžiamoji teisė) priklausė vietos autonominių institucijų kompetencijai. Esant šioms sąlygoms, kol nebuvo priimti nauji įstatymai, Klaipėdos krašte buvo paliktas galioti čia jau iki tol veikęs Vokietijos imperijos Parlamento 1896 m. liepos mėnesį patvirtintas ir nuo 1900 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Vokietijos civilinis kodeksas (*Bürgerliches Gesetzbuch* – sutrumpintai vadinamas

⁴⁵ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 44, p. 47.

BGB)⁴⁶. Anot M.Maksimaičio, palyginus su kitose Lietuvos teritorijose galiojusiais privatinės teisės šaltiniais, tais laikais tai buvo šiuolaikiškiausias ir moderniausias teisės šaltinis, kuris rėmėsi ne tik klasikiniiais civilinės teisės principais, bet ir perteikė svarbiausias industrinio kapitalizmo laikotarpiui būdingas šios teisės šakos raidos tendencijas⁴⁷.

Vokietijos imperijos civilinis kodeksas buvo didelės apimties ir susidėjo iš 2385 straipsnių⁴⁸. M.Maksimaitis teigė, kad nors ideologiniai šio kodekso pagrindai ir buvo panašūs į prancūzų Napoleono laikų civilinio kodekso straipsnius, tačiau skyrėsi savo beveik dvigubai didesne apimtimi, sąvokų tikslumu ir tam tikromis nuostatomis bei sugebėjimu prisiderinti prie laikotarpio pokyčių⁴⁹. Vokietijos civiliniame kodekse reiškėsi teisės socializacijos tendencijos, atsirado normų, kuriose buvo pripažįstama iš tam tikrų privačių teisių išplaukiančios socialinės pareigos, taip pat idėjos, kad turimomis teisėmis negali būti piktnaudžiaujama⁵⁰.

Vokietijos civilinis kodeksas buvo suskirstytas į penkias knygas. Pirmojoje knygoje, turinčioje bendrąją dalį, buvo surinktos ir susistemintos normos, kurios apėmė įvairius kodekso reglamentuojamus civilinės teisės institutus. Joje buvo kalbama apie bendrojo pobūdžio normas, kurios lietė fizinius ir juridinius asmenis, apie daiktinės teisės bei sandorių sąvokas, senaties terminus⁵¹. Antrojoje knygoje buvo rašoma apie prievolinę teisę, trečiojoje knygoje – daiktinę, ketvirtojoje – šeimos, penktojoje – paveldėjimo teisę⁵². Nors kaip pažymi M.Maksimaitis, šis kodeksas dėl jame atsiradusios bendrosios dalies žymėjo naujo teisinės technikos lygio atsiradimą bei griežtu laikymusi mokslinio ir loginio požiūrio pagrįstos sistemos medžiagos išdėstymu, vis dėlto nebuvo lengvas dalykas nespecialistams, be to, nemažai to paties instituto normų buvo išmėtytos po įvairias kodekso vietas⁵³. Anot Stasio Vansevičiaus, vadovaujantis Vokietijos civiliniu kodeksu, buvo susidarę gana sudėtingi turto paveldėjimo santykiai, kuriuose turėjo būti numatyta paveldėjimo tvarka, įpėdinio teisinė padėtis, atsakomybė už palikėjo skolas, teisiniai įpėdinių ir kreditorių santykiai, paveldėjimo pagal testamentą ypatumai, palikėjo teisė paskirti įpėdinį ir kt. sąlygos, kurios buvo svarbios paveldinti turtą Klaipėdos krašte⁵⁴.

Šalia Vokietijos imperijos civilinio kodekso Klaipėdos krašte, po jo prijungimo prie Lietuvos, liko galioti ir nuo 1900 m. sausio 1 d. Vokietijoje įsigaliojęs Prekybos kodeksas

⁴⁶ Mindaugas Maksimaitis, *Užsienio teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 405.

⁴⁷ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 384.

⁴⁸ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 406.

⁴⁹ Mindaugas Maksimaitis, *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais* (Vilnius: Justitia, 2001), 142–143.

⁵⁰ Mindaugas Maksimaitis, *Valstybės taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928-1940)* (Vilnius: Justitia, 2006), 21; Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 405.

⁵¹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 406.

⁵² *Ibid.*, p. 407.

⁵³ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 143; Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 406–407.

⁵⁴ Stasys Vansevičius, "Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą." *Teisė*, T 40 (2001): 116.

(*Handelsgesetzbuch* – sutrumpintai vadinamas *HGB*), kuris susidėjo iš keturių knygų, kurios buvo skirtos prekybos santykių dalyviams, prekybos bendrovėms, prekybos sandoriams ir jūros teisei⁵⁵.

Taip pat Klaipėdos krašte liko galioti daugybė ir kitų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Vokietijos ir Prūsijos civilinės teisės šaltinių, tokių kaip Vekselių, įstatai (*Weschselordnung* – *WO*), Verslo įstatai (*Gewerbeordnung* – *GO*) ir kt.⁵⁶

Siekiant sumažinti atotrūkį tarp teisės šaltinių, kurie galiojo Klaipėdos krašte Vokietijos civilinis kodeksas buvo išverstas į lietuvių kalbą (išvertė Feliksas Bugailiškis), o vertimą be jokių komentarų išleido Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija⁵⁷.

Pažymėtina, kad iš Vokietijos ir Prūsijos perimta ir okupaciniu laiku išleista civilinė teisė veikė Klaipėdos krašte tik tiek, kiek jos atskiri nuostatai neprieštaravo Statutui⁵⁸. Galiojantis krašte Vokietijos civilinis kodeksas galėjo būti keičiamas tik vietos autonominės įstatymų leidžiamosios institucijos – Seimelio paliepimais, kurie turėjo būti išspausdinami „Klaipėdos krašto valdžios žiniuose“.

1.2.2. Baudžiamoji teisė

1924–1938 m. laikotarpiu, šalia Vokietijos imperijos civilinės teisės Klaipėdos krašte buvo rezervuota ir vokiškoji baudžiamoji teisė. Toks leidimas buvo duotas Klaipėdos krašto Konvencijos, kurioje buvo rezervuota teisės ir teismų organizacijos autonomija, kai kur suderinta su bendraisiais Lietuvos valstybės įstatymais.

Klaipėdos krašto Seimelio sprendimu Klaipėdos krašte buvo paliktas galioti 1871 m. gegužės 15 d. priimtas ir nuo 1872 m. įsigaliojęs Vokietijos imperijos Baudžiamasis kodeksas (*Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich* – sutrumpintai vadinamas *StGB*)⁵⁹. Tai buvo pagrindinis Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės šaltinis, kurio daugelis straipsnių paliko galioti ir 1924–1938 m. laikotarpiu.

Vokietijos imperijos Baudžiamasis kodeksas susidėjo iš įvadinių nuostatų ir dviejų dalių⁶⁰. Įvadinėse nuostatuose buvo reglamentuojami nusikaltimų, nusižengimų ir pažaidų (šios veikos prilygintos administracinės teisės pažeidimams) atribojimo, baudžiamojo įstatymo grįžtamojo galiojimo neleistinumo ir kt. dalykai⁶¹. Pirmoji dalis, kuri vadinosi „Apskritai apie nusikaltimus, nusižengimus ir pažaidas“ buvo skirta baudžiamosios teisės bendriesiems

⁵⁵ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 143; Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 407.

⁵⁶ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 144.

⁵⁷ *Vokietijos imperijos civilinis kodeksas* (Kaunas, 1927).

⁵⁸ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 346.

⁵⁹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 144.

⁶⁰ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 414.

⁶¹ *Ibid.*

klausimams: kalbama apie atsakomybę šalinančias ir švelninančias aplinkybes, apie nusikaltimų veikų sutaptį ir kt.⁶² Antroji šio kodekso (specialioji) dalis, kuri vadinosi „Apie atskirus nusikaltimus, nusižengimus ir pažaidas“ buvo skirta normoms, kurios reglamentavo konkrečias nusikalstamas veikas bei numatė bausmes už jas⁶³.

Baudžiamajame kodekse nusikalstamos veikos buvo klasifikuojamos į nusikaltimus, nusižengimus ir pažaidas⁶⁴. Atitinkamai šioms veikoms buvo skiriamos ir skirtingos bausmės: už nusikaltimus galėjo būti skiriamas įkalinimas daugiau kaip penkeriems metams bei mirties bausmė (už suplanuotą nužudymą), už nusižengimus – įkalinimas iki penkerių metų, pinigine bauda didesnė už 150 Reichsmarkių (RM), už pažaidas – areštas, pinigine bauda iki 150 RM.⁶⁵ Be to, praėjus dviem trečdaliams įkalinimo laikui, teismo sprendimu buvo galima tikėtis lygtinio paleidimo⁶⁶. Kaip ir Vokietijos civiliniame kodekse, taip ir baudžiamajame kodekse neišvengta spragų⁶⁷: kalbant apie kaltės elementą nebuvo nurodyti tyčios ir netyčios kriterijai, nepaaiškinta, kada nusikaltimas laikomas vienu besitęsiančiu, o kada keliais nusikaltimais. Šiame baudžiamajame kodekse daugiausiai straipsnių buvo skirta valstybiniais nusikaltimams, nusikaltimams nuosavybei ir asmeniui⁶⁸. Klaipėdos kraštą atskyrus nuo Vokietijos imperijos ir jį perdavus Prancūzijos okupacinei, o vėliau ir Lietuvos valdžiai, valstybinių nusikaltimų reglamentavimą šios šalys išnaudojo pagal savo jurisprudenciją.

Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, jame šalia baudžiamojo kodekso liko galioti ir kiti taip pat Vokietijos imperijoje ir Prūsijoje išleisti vadinamieji baudžiamieji pridedamieji įstatymai (*Strafrechtliche Nebengesetze*)⁶⁹.

Kai buvo teisiškai pripažinta Klaipėdos krašto autonomija Lietuvos sudėtyje, tai šio krašto teisės novelizacija priklausė nuo Seimelio valios. Ši autonominė institucija turėjo teisę užsiimti ir Klaipėdos krašto baudžiamųjų įstatymų leidyba.

Siekiant su Vokietijos baudžiamosios teisės šaltiniais supažindinti ir Lietuvos teisininkus, ir visuomenę L.Nezabitauskis į lietuvių kalbą išvertė Klaipėdos krašte galiojusį Vokietijos Baudžiamąjį ir Baudžiamojo proceso kodeksus⁷⁰.

Taigi baudžiamoji teisė Klaipėdos krašte buvo įgyvendinama vadovaujantis Vokietijos valstybės Baudžiamojo įstatymo knygos 1871 m. gegužės 15 d. redakcija su pakeitimais ir

⁶² Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 414–415.

⁶³ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 144; Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 415.

⁶⁴ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 46, p. 415.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 144.

⁷⁰ *Vokietijos valstybės baudžiamojo įstatymo knyga*. 1871 m. gegužės mėn. 15 d. redakcija. Kaunas, 1935; *Vokietijos valstybės baudžiamosios teisenos tvarka*. 1877 ir 1924 metų redakcijos. Kaunas, 1935.

papildymais, padarytais iki Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Vokietijos, buvusiais Reicho baudžiamaisiais pridedamaisiais nuostatais, buvusiais Prūsijos pridedamaisiais baudžiamaisiais nuostatais bei su Klaipėdos krašto Seimelio priimtais papildymais ir pakeitimais, kurie lietuviškiems baudžiamuosius įstatymus⁷¹. Kaip pažymėjo Lietuvos tarpukario teisininkas A.Mikalauskas Klaipėdos baudžiamoji teisė buvo sudėtinga, susidedanti iš ilgų mokslinių aiškinimų, teorijų bei vyriausiojo teismo sprendimų, kurie metams bėgant neretai ėmė prieštarauti vienas kitam, todėl reikalavo ypatingo ir kruopštaus teisininko vaidmens⁷².

1.3. 1920–1924 m. išleisti norminiai teisės aktai

Vokietijai nesėkmingai pasibaigęs I Pasaulinis karas turėjo pasekmių Klaipėdos kraštui. Šis kraštas buvo paskelbtas Antantės šalių (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos, Japonijos) vyriausybės kondominiumu. Naujai žemėlapyje atsiradusi Lietuvos valstybė taip pat reiškė pretenzijas dėl šio krašto prijungimo prie Lietuvos. Tarptautinėje teisėje buvo pripažįstama, kad jeigu viena valstybė atsisako tam tikros teritorijos, tai tuomet joje nustoja galios tos valstybės teisė ir ima galioti tos valstybės teisė, kuri perima kraštą. Šiai nuostatai praktiškai įgyvendinti buvo nelemta, nes Klaipėdos kraštą perėmė valdyti ne viena valstybė, o Antantės valstybių sąjungą ir tuo metu nebuvo tokio darinio, kaip Antantės teisė, nes kiekviena iš šiai grupei priklausančių valstybių turėjo savo teisę. Be to, greitai sukurti bendrą teisę, kuri būtų pritaikyta Klaipėdos kraštui, tuo metu nebuvo galimybių. Iki Konvencijos patvirtinimo Klaipėdos krašte teisinę galią turėjo ir Prancūzijos administracijos, ir Lietuvos Vyriausybės įgaliotinio Klaipėdos kraštui išleisti norminiai aktai, kurių dalis paliko galioti ir pokonvenciniu laikotarpiu.

1.3.1. Prancūzijos administracijos išleisti norminiai aktai

1920 m. sausio 10 d., kai įsigaliojo Versalio taikos sutartis Klaipėdos krašte formaliai nustojo galioti Vokietijos imperijos bei Prūsijos įstatymai. Tačiau kraštą administruoti perėmusi Prancūzija, neleisdama susidaryti teisės vakuui, 1920 m. vasario 15 d. išleido proklamaciją, kuria paskelbė, kad ir toliau krašte paliekama iki tol galiojusi Vokietijos teisė. Tokį pasirinkimą nulėmė tai, kad anot R.Valsonoko pakeisti senąją teisę iš karto keturių kondominiumo subjektų teise tiesiog nebūta praktinių galimybių⁷³. Toks Prancūzijos administracijos sprendimas reiškė,

⁷¹ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 361.

⁷² Antanas Mikalauskas, *Nusikaltimas ir bendrininkystė. Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės tyrinėjimas* (Kaunas: J.Karvelio prekybos namai, 1937), 16.

⁷³ Rudolfas Valsonokas, *Klaipėdos problema* (Vilnius: Vaizdas, 1989), 62.

kad Klaipėdos krašte paliekama galioti tokia Vokietijos teisė, kokia ji ten buvo iki Versalio sutarties įsigaliojimo 1920 m. sausio 10 dienos. Kartu vokiškoji teisė pradėta koreguoti Prancūzijos teisės pagrindu, o tai reiškė, kad Klaipėdos krašto ir Vokietijos teisės išsiskyrė ir kiekvienos jų tolesnė raida vyko jau skirtingų teisės šaltinių pagrindu. Tokią susidariusią situaciją krašte A. Raišytė–Daukantienė įvardino, kaip naujos teisinės sistemos formavimasi⁷⁴. Patikslinant šią formuluotę, atsižvelgus į tai, kad Klaipėdos kraštas buvo perduotas laikinai administruoti vienai iš Santarvės šalių, kol galutinai paaiškės Lietuvos statusas tarptautiniu mastu, būtų galima pavadinti kaip laikiną naujos teisinės sistemos formavimasi, nes ateityje ji dar turėjo patirti pokyčius.

Naujieji pokyčiai prancūzų administravimo laikotarpiu buvo susiję su tuo, kad Klaipėdos krašte buvo įkurtos naujos teisėkūros institucijos – Krašto direktorija, Krašto taryba ir Administracinis teismas⁷⁵. 1920 m. vasario 17 d. Santarvės šalių paskirto valdytojo – prancūzų generolo Dominique Odry potvarkiu buvo įsteigta krašto Direktorija, kuri susidėjo iš šešių narių, kurie buvo parinkti iš Klaipėdos gyventojų. Šiai direktorijai buvo pavesta administruoti ir valdyti kraštą⁷⁶. Pagrindiniu Klaipėdos krašto teisės šaltiniu tapo Santarvės valstybių atstovų leidžiami įstatymo galią turintys potvarkiai (*Verordnung*), kurie lietuviškai buvo įvardijami paliepimais. Šie potvarkiai buvo skelbiami nuo 1920 m. kovo 1 d. pradėtame vokiečių kalba leisti tęstiniame leidinyje "*Amtsblatt des Memelgebietes*", o nuo 1920-ųjų metų 11 numerio pradėtame leisti pavadinimu „Klaipėdos krašto valdžios žinios“, kuriame gotišku šriftu paraleliai buvo spausdinami teisės aktai vokiečių ir lietuvių kalbomis⁷⁷. Tačiau taip vadinamu "prancūzmečiu" administracijos vadovų teisiniai aktai buvo negausūs, o ir jų padaryti galiojusią Vokietijos įstatymų pakeitimai esminės reikšmės jų turiniui neturėjo⁷⁸. Daugiau paliepimų prancūzų administracija išleido liečiančių baudžiamąją teisę. Atsižvelgta į tai, kad Vokietijos baudžiamasis kodeksas, prie nusikalstamų veikų priskyres ir nusižengimus, reglamentavo, be kita ko, ir palyginti mažai reikšmingų, bet gausių ir įvairių elgesio taisyklių pažeidimų, tokių, už kuriuos paprastai taikomos administracinio poveikio priemonės, baudimo tvarką. Baudžiamosios teisės ypatingajai daliai tokiu būdu jau priklausė ir okupacinės valdžios išleisti paliepimai, kuriuose buvo nustatytos naujas prekybos, prekių iš Klaipėdos krašto išvežimo ir pan. taisykles ir sankcijas už jų pažeidimus, atsakomybės už gyvulių, miško vagystes ir kt. Be to, buvo išleisti ir paliepimai, kuriuose buvo nustatyti nauji piniginių baudų dydžiai, laisvės atėmimo bausmės pakeitimo baudomis tvarka ir t.t.⁷⁹

⁷⁴ Aušra Raišytė–Daukantienė, *supra* note 28, p. 42.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 43.

⁷⁶ Isabelle Chandavoine, *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920-1932)* (Vilnius: Žara, 2003), 35.

⁷⁷ Mindaugas Maksimaitis, "Teisė šaltinių įvairovė Klaipėdos krašte," *Teisė* 27 (1993): 44.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

Valdant prancūzams Klaipėdos kraštas iš esmės naudojosi savarankiškumu: turėjo teisę sudaryti dvišales prekybines sutartis su kaimyninėmis šalimis, turėjo savo muitus, mokesčius ir kt.⁸⁰ 1922 m. balandžio 6 d. buvo sudaryta sutartis tarp Lenkijos ir Klaipėdos, kas rodė prancūzų administracijos palankumą lenkams be jų siekiamis įsikurti ir vykdyti veiklą šiame krašte⁸¹. Šie ir kiti prancūzų veiksmai kėlė nepasitenkinimą tarp lietuvių ir vokiečių. Lietuvos pusės nepasitenkinimas buvo susijęs su tuo, kad Klaipėdos krašte buvo siekta įgyvendinti taip vadinamą šio krašto nutolinimo nuo Lietuvos politiką per laisvosios valstybės įgyvendinimo idėją bei Lenkijos protegavimą. Vokietijos pusei nepasitenkinimą kėlė tai, kad Klaipėdos kraštas, kaip atskiras vienetas, tokiu būdu buvo vis labiau nutolinamas nuo Vokietijos.

Taigi iš pradžių nerodė suinteresuotumo dėl savo savarankiškos vykdomos politikos Klaipėdos krašte, prancūzai vėliau pakeitė savo nuomonę ir vis aiškiau ėmė reikšti savo interesus ir lūkesčius bei nenorėjo paleisti šios teritorijos iš savo įtakos⁸². Prancūzijos protektorato vizija buvo laisvosios valstybės sukūrimas, kuriam ypač pritarė Lenkija⁸³. Šio sumanymo rimtumą įrodo ir tai, kad Klaipėdos krašte buvo išleisti savi pinigai, kurie vadinosi "bėdos pinigais" dėl Vokietijos markės nuvertėjimo ir smulkių pinigų trūkumo⁸⁴. Šiuos pinigus 1923 m. Prancūzija vėliau rengėsi pakeisti į naujus garantuotus pinigus⁸⁵.

Klaipėdos krašto valdymas "prancūzmečiu" pasižymėjo tuo, kad Prancūzijos administracija sau buvo pasilikusi tik aukščiausią kontrolę, o visas kitas valdymas rėmėsi vietos elitu. Aukščiausioji krašto valdžia priklausė Santarvės vyriausiajam komisarui, o vykdomoji valdžia – Direktorijai, kuri buvo sudaryta iš vietinių gyventojų.

Taigi tuo pačiu pagrindu, kaip ir vokiečių norminiai teisės aktai, Klaipėdos krašte 1924–1938 m. buvo palikti galioti ir pokario Prancūzijos administracijos 1920–1923 m. išleisti norminiai aktai, kurie šiek tiek novelizavo vokiečių teisę. Sena buvo tai, kad prancūzų administracijos valdymo metais buvo mažai pakeistas krašto administracinis valdymas: išliko visos ankstesnės valdžios įstaigos, liko tarnauti tie patys valdininkai, paliko toliau galioti Vokietijos teisė. Iš prancūzų administravimo nauja buvo tai, kad buvo sukurtos naujos teisėkūros institucijos – Krašto direktorija, Krašto taryba ir Administracinis teismas.

⁸⁰ Julius Žukas, "Klaipėdos krašto ekonominė raida XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje (1871–1939 m.)" (daktaro disertacija. Klaipėdos universitetas, 2010), 72.

⁸¹ Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 39.

⁸² Julius Žukas et al., *Prancūzai Klaipėdoje 1920–1923* (Klaipėda: Libra Memelensis, 2007), 5.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Vladas Terleckas, *Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941* (Vilnius: Lietuvos Bankas, 2000), 270.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 270–271.

1.3.2. Lietuvos Vyriausybės įgaliotinio išleisti norminiai aktai

Lietuvos Vyriausybė nusprendė imtis kitų ir ryžtingesnių priemonių matydama, kad idėja prisijungti Klaipėdos kraštą teisinėmis priemonėmis gali dar labiau nutolti, nes krašte populiarėjo laisvosios valstybės idėjos bei atsižvelgiant į tai, kad Tautų Sąjungos planuose buvo 15-ai metų parengti laikinąjį krašto statutą, pagal kurį Klaipėdos kraštą, tapusį laisvąja valstybe valdytų Tautų Sąjunga, o uosto administravimas būtų patikėtas iš Lenkijos, Lietuvos ir Klaipėdos krašto atstovų sudarytai komisijai. Tokia ryžtinga priemone tapo 1923 m. sausio 10–15 d. Lietuvos Vyriausybės inicijuotas ir įvykdytas sukilimas, kuriuo Klaipėdos krašte buvo užbaigtas dar vienas šio krašto raidos etapas, t.y. "prancūzmečio" pabaiga ir Lietuvos valdymo pradžia. Žinoma, reikėjo dar sulaukti tarptautinio krašto prijungimo prie Lietuvos pripažinimo. Šie veiksmai žymėjo naują teisės šaltinių raidos kelią. Bet vėlgi tai nebuvo veiksnys žymintis – viską kas sena panaikinti ir sukurti naują. 1923 m. vasario 19 d., kai iš Klaipėdos krašto teritorijos pasitraukė paskutinės prancūzų karinės pajėgos, sukilėlių kariuomenės vadas J.Budrys pasirašė „Armijos štabo paliepimą“, kuriame buvo nurodyta, kad kol nebus teisiškai sureguliuoti Lietuvos ir Klaipėdos krašto santykiai, tai iki tol buvusieji įstatymai paliekami galioti. 1923 m. vasario 24 d. Lietuvos vyriausybės įgaliotinio Klaipėdos krašte A.Smetonos atsišaukime į visuomenę buvo nurodoma, kad Klaipėdos kraštui paliekama plati autonomija, o Lietuvos centrinė valdžia pasilikianti tik tas valdymo šakas, kurios „turi visuotinės reikšmės“. Aukščiau minėti dokumentai, įrodo, kad iki tam tikro laiko krašte buvo palikta galioti vokiečių teisė su Santarvės administratoriaus pakeitimais. Kaip pažymi M.Maksimaitis, susidariusi padėtis, kuri lietė Klaipėdos kraštą, jau tapo tradicinio principo tąsa, kuriuo buvo išsaugoma senųjų teisės šaltinių galia, pakartojimas ir išplėtimas naujai teritorijai⁸⁶. Dar pirmaisiais mėnesiais po krašto prijungimo prie Lietuvos buvo imtasi plačių integracinių veiksmų: panaikinta muitų siena tarp Lietuvos ir Klaipėdos krašto, įsteigtos muitinės prie Nemuno sienos su Vokietija, iš Karaliaučiaus geležinkelių direkcijos perimti geležinkeliai, ryšių įstaigos, įvestas litas bei atlikti kiti Klaipėdos krašto įjungimo į Lietuvos sudėtį darbai. Atsižvelgiant į tai, kad Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos, nustojo galios, dar Prancūzijos valdymo metu, sudarytos prekybos sutartys su užsienio šalimis, nes dabar ši sritis buvo Lietuvos Vyriausybės kompetencijoje. 1923 m. birželio 23 d. Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininko Viktoro Gailiaus raštu Klaipėdos uosto valdymas ir išlaikymas buvo perduotas Lietuvos vyriausiojo įgaliotinio Klaipėdos kraštui žiniai.

⁸⁶ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 145–146.

Laikotarpį, kuris apėmė laiką nuo Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos iki Konvencijos įsigaliojimo, galima pavadinti, kaip vieną ryžtingiausių Lietuvos centrinės valdžios politikos veiksmą. Lietuvos centrinės valdžios galias Klaipėdos kraštui rodė ne tik sėkmingai pasibaigęs jos inicijuotas ir įvykdytas sukilimas, sugebėjimas atstovėti spaudimą iš Santarvės šalių pusių dėl buvusios krašto padėties atstatymo, bet ir Antantės valstybių 1923 m. vasario 17 d. priimtas sprendimas pagaliau perduoti Lietuvai suverenines teises į Klaipėdos kraštą. Kol vyko derybos dėl Klaipėdos krašto Konvencijos galutinio projekto patvirtinimo provokiškai orientuotos jėgos buvo priverstos skaitytis su faktu, kad valdžia yra Lietuvos atstovo Klaipėdos krašte rankose ir ta valdžia bet kada gali būti pagrįsta Klaipėdoje dislokuoto Lietuvos kariuomenės dalinio pajėgomis⁸⁷.

Lietuvos Vyriausybės įgaliojimas iki Konvencijos įsigaliojimo faktiškai turėjo didžiausią galią ir jam tuo metu priklausė įstatymų leidžiamoji galia. Vykdomosios valdžios galias atliko Lietuvos Vyriausybės įgaliojimo skiriamos krašto direktorijos, kurių prezidentais, per daug nederinant su vietos vokiečiais, buvo skiriami krašto lietuviai. Be to, siekiant parodyti valdžių atskyrimo principą, 1924 m. sausio 3 d. į pirmą posėdį buvo sukviesta vietinio parlamento funkcijas turėjusi laikinai vykdyti Krašto taryba, kuri buvo suformuota, taip, kad daugumą joje sudarė lietuviai, nes vokiečiai šiame parlamente tiesiog atsisakė dalyvauti⁸⁸. 1923–1925 m. laikotarpiu vokiečių pastangos išplėsti savo prarastas galias iš karto sulaukdavo atitinkamo atsako iš Lietuvos centrinės valdžios atstovo Klaipėdos kraštui. Pagrindiniams vokiečių laikraščiams taikytos cenzūros priemonės, pareikalauta pakeisti jų redaktorius⁸⁹. 1924 m. vasario 5 d. „lietuviškoji“ Direktorija išleido įsakymą, kuriuo uždraudė valdininkams ir oficialioms įstaigoms remti politinio pobūdžio vokiečių interesams atstovaujančią „*Autonomieverband*“ (Autonomijos sąjunga) organizaciją⁹⁰. Tačiau toks lietuviško elemento dominavimas buvo laikinas, nes 1924 m. gegužės 8 d. pagaliau po ilgų derybų buvo sutarta dėl Klaipėdos krašto Konvencijos priėmimo.

Per gana trumpą laiką iki Konvencijos priėmimo Lietuva skubėjo atlikti veiksmus dėl Klaipėdos krašto integracijos, tačiau susidūrė su sunkumais. Buvo suskubta keisti vokiečių valdininkus lietuviais, tačiau nepavyko taip greitai surinkti kompetentingų lietuvių skaičiaus⁹¹. Padėtį sunkino ne tik tai, kad Klaipėdos krašte nebuvo tiek daug lietuvių, iš kurių būtų galima rinktis, bet ir iš Lietuvos atvykdavo ne pačio geriausios kvalifikacijos valdininkai. Todėl

⁸⁷ Vasilijus Safronovas, "Modernieji lietuviai įsitvirtina mieste. Kaip tai vyko Klaipėdoje XIX – XX amžių sandūroje," Iš *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose: straipsnių rinkinys*, Vasilijus Safronovas, Roman Czaja, Dainius Elertas, Indrė Šimkutė, Raimonda Nabažaitė, Axel Ernst Walter, Vygantas Vareikis, Romualdas Adomavičius, Eriks Jakabsons, Hektoras Vitkus (Klaipėda: KU leidykla, 2013), 146.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 146–147.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 147.

⁹⁰ "Klaipėdos Krašto Direktorijos 1924 m. vasario 5 d. įsakymas," *KKVŽ*, 10 (1924).

⁹¹ Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 93–94.

daugelyje vietos institucijų paliko toliau dirbti vokiečiai, nes jie buvo daugiau kompetentesni, išsilavinę, o, be to, paprasčiausiai jų nebuvo kuo pakeisti.

Iki konvenciniu laikotarpiu Lietuvos Vyriausybė, matydama, kad krašte yra išlikę stiprūs ryšiai su Vokietija, siekė šiuos saitus nutraukti. Tokiomis priemonėmis buvo bandymai stabdyti laisvą judėjimą tarp abiejų šalių stipriai pakeliant kelionės dokumentų ir pašto paslaugų kainas⁹². Todėl nenuostabu, kad nepaisant to, kad tuo metu dar nebuvo priimta Klaipėdos krašto Konvencija, Vokietijos Vyriausybė ėmėsi veiksmų ginti savo buvusius piliečius, skundžiant Lietuvos veiksmus Santarvės šalims. Susidariusi įtemptai situacijai, kai Lietuvos valdžios sprendimais buvo nepatenkinti ne tik vietos vokiečiai, bet ir krašto lietuviai bei įsikišus kitoms valstybėms buvo pereita prie situacijos stabilizavimo. Tokiu būdu, sustabdytas vokiečių valdininkų atleidinėjimas, imtasi priemonių pagerinti vietos padėtį, pripažinta kraštui autonomija tam tikrose srityse, 1923 m. gegužės 9 d. paskelbtas Lietuvos įgaliojimo Klaipėdos kraštui įsakymas, kuriuo buvo panaikinta įvesta karo padėtis ir vėl suteikta spaudos ir susirinkimų laisvė⁹³.

Taigi Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu buvo palikti galioti ir 1923–1924 m. Lietuvos Vyriausybės įgaliojimo Klaipėdos kraštui išleisti norminiai aktai (įstatymai ir paliepimai), kurie buvo išleisti nuo faktiško šio krašto prijungimo prie Lietuvos iki pirmojo krašto Seimelio išrinkimo. Šie teisės aktai taip pat prisidėjo prie tam tikros vokiečių teisės novelizacijos.

1.4. Autonominių valdžios institucijų įstatymai

Įstatymų leidybos teisės pavedimas Klaipėdos krašto autonominėms institucijoms reiškė, kad Konvencija suteikė šioms autonominėms institucijoms galių, neviršijant turimos kompetencijos, pasirinkti, ką daryti dėl Klaipėdos krašto teisės šaltinių, t.y. koku keliu eiti toliau. Krašto autonomija turėjo tris galimybes⁹⁴: 1) palikti galioti krašte iki jo prijungimo prie Lietuvos galiojusius teisės šaltinius tiek, kiek jie neprieštaravo Lietuvos Konstitucijai; 2) išplėsti Klaipėdos kraštui Didžiosios Lietuvos įstatymų galiojimą; 3) imtis iniciatyvos pačioms institucijoms išleisti visai naujus savo krašto teisės aktus. Iš visų galimų būdų buvo pasirinkti du būdai – palikti galioti krašte iki Konvencijos priėmimo galiojusius teisės šaltinius, tarp kurių pagrindiniai buvo Vokietijos teisės šaltiniai bei imtis iniciatyvos leisti naujus teisės aktus, kurie praktikoje būtų labiau pritaikomi prie Klaipėdos krašto kasdienių poreikių, tokiu būdu papildant vokiškus teisės šaltinius.

⁹² Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 94.

⁹³ *Ibid.*, p. 99.

⁹⁴ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 148.

Pagrindinė Klaipėdos krašto įstatymų leidžiamoji institucija buvo Seimelis, kuriam buvo suteikta monopolinė teisė leisti krašto tvarką reglamentuojančius įstatymus, būtent tose kompetencijos ribose, kurios buvo nurodytos Klaipėdos teritorijos Statute. Nuo Klaipėdos krašto Seimelio gyvavimo laiko iki 1931 m. Seimelis buvo priėmęs iš viso 75 įstatymus, tarp kurių 24 įstatymai buvo Klaipėdos krašto gubernatoriaus vetuoti. Iš šių vetuotų 12 įstatymų buvo padarytos atitinkamos pataisos ir vėliau jie buvo gubernatoriaus pasirašyti ir paskelbti⁹⁵. Nuo 1931 m. iki 1938 m. pabaigos Seimelis priėmė dar 110 įstatymų. Iš viso per Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos laikotarpį Seimelis priėmė 185 įstatymus, kuriais buvo reglamentuotas krašto sutvarkymas. Tokių įstatymų Seimelis galėjo priimti ir daugiau, jeigu ne gubernatoriaus išreikšta veto teisė ir atsisakymas juos pasirašyti bei dėl to, kad beveik visi Seimeliai neišdirbo visos kadencijos laikotarpio ir buvo paleisti anksčiau laiko. Kita priežastis, vokiečių daugumos atstovaujamas Seimelis buvo priklausomas nuo Vokietijos generalinio konsulato, kuris siekė, kad krašto autonominės institucijos liktų priklausomos nuo vokiškos teisės, siekiant vėliau prijungti šį kraštą prie Vokietijos. Todėl, tie Seimelio išleisti įstatymai mažai keitė vokiškąją teisę, o daugiau papildė ją tam tikrais straipsniais, paliekant didžiojoje dalyje galioti ir toliau vokiškus teisės šaltinius. Taigi taip vadinama novelizacija buvo negausi, o ir šio krašto teisės turiniui padaryti galiojusių Vokietijos baudžiamųjų įstatymų pakeitimai neturėjo esminės reikšmės⁹⁶. Kiek daugiau buvo išleista paliepimų susijusių su baudžiamosios teisės sritimi, nes viena iš Vokietijos Baudžiamojo kodekso pripažintų nusikalstamomis veikomis rūšių – pažaidos – iš esmės reiškė administracinius teisės pažeidimus.

Vietinės administracinės institucijos pagal savo kompetenciją leido poįstatyminius aktus, kurie dažnai tradiciškai buvo vadinami paliepimais. Įstatymai ir kiti norminiai Klaipėdos autonominių institucijų aktai dar nuo Prancūzijos okupacijos laikotarpio iki Klaipėdos krašto atskirimo nuo Lietuvos buvo reguliariai spausdinami gotišku raidynu lietuvių ir vokiečių kalbomis, vidutiniškai tris kartus per savaitę leidžiamame laikraštyje „Klaipėdos krašto valdžios žinios“, kurių buvo išleista 769 numeriai⁹⁷.

Taigi Klaipėdos krašto Seimelio leidžiami įstatymai bei krašto ir vietinių administracijos institucijų leidžiami poįstatyminiai aktai sudarė dar vieną Klaipėdos krašto autonominės teisės šaltinių grupę, kuri papildė Klaipėdos krašte ir toliau galiojančius Prūsijos ir Vokietijos teisės šaltinius.

⁹⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1146, l. 40.

⁹⁶ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 407.

⁹⁷ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 148.

1.5. Lietuvos įstatymai, galiojantys Klaipėdos krašte

Lietuvos valstybė, pripažinusi Klaipėdos krašto autonomiją ir jos institucijoms atidavusi įstatymų leidybos teisę, tuo pačiu prisiėmė tarptautinį įsipareigojimą pripažinti tuos teisės šaltinius, kuriuos pripažins krašte galiojančiais vietos autonominės institucijos. Situacija, kai buvo pasirinktas tolimesnis galiojimas didžiąja dalimi vokiškosios teisės šaltinių, sąlygojo, kad Klaipėdos krašte neturėjo galios daugelis pagrindinėje Lietuvos dalyje galiojusių teisės šaltinių. Klaipėdos teritorijos Statuto 5 str. buvo nurodytos sritys, kurios buvo pavestos vietos autonomijos institucijų kompetencijai, o tai sąlygojo, kad teisinis reguliavimas Klaipėdos krašte į bendrą Lietuvos teisės sistemą nebuvo įtrauktas⁹⁸. Tačiau Lietuvos teisė turėjo galių tam tikrose specifinėse Klaipėdos krašto srityse. Klaipėdos teritorijos Statuto 7 str. pabrėžta, kad dalykai, kurie nebuvo pavesti krašto vietos institucijų kompetencijai priklausė tik kompetentingoms Lietuvos institucijoms. Tai sudarė teisinį pagrindą, kad krašte galiojo ir tam tikri Lietuvos teisės aktai. Vadovaujantis Statuto 4 str. buvo matyti, kad Klaipėdos krašte galiojo ir Lietuvos bei užsienio šalių sudarytos tarpusavio sutartys, kurios neprieštaravo Statutui, o esant tam tikram prieštaravimui, vietos autonominės institucijos turėjo pasirūpinti teisės dispozicija, kad tarptautinės sutartys atitiktų vietos įstatymams. Klaipėdos krašte galiojusius Lietuvos Respublikos centrinės valdžios priimtus teisės aktus buvo galima matyti iš įstatymų ir sutarčių, kurie buvo spausdinami „Klaipėdos krašto valdžios žinių“ pirmuosiuose puslapiuose prieš autonominių institucijų teisės aktus.

Be įstatymų, kurie pagal Statutą reglamentavo centrinės valdžios kompetencijai priskiriamas sritis Klaipėdos krašte, taip pat buvo priimta eilė specialių įstatymų, siekiant didesnės krašto integracijos. Tarpukariu susidūrusi su rimtais iššūkiais pati Lietuvos valstybė turėjo rūpintis savo saugumu, todėl Klaipėdos krašte buvo laikomi galiojančiais tokie įstatymai, kurie buvo siejami su saugumo ir apsaugos garantija. Tokiais įstatymais buvo: "Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai"⁹⁹, "Įstatymas karo stoviui įvesti"¹⁰⁰, "Sustiprintos apsaugos įstatymas"¹⁰¹, "Karo stovio įvedimo aktas"¹⁰², "Tautai ir valstybei saugoti įstatymas"¹⁰³ bei kai kurie kiti teisės aktai. Remiantis 1928 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 str. ir Klaipėdos krašto Statuto 7 ir 33 str. Lietuvos Respublikos Prezidentas, pasiūlius Lietuvos Vyriausybei, galėjo visoje valstybėje ar tam tikroje jos dalyje įvesti karo arba kurią kitą nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas ir imtis priemonių jas atremti ar pašalinti naudojant ginkluotas pajėgas.

⁹⁸ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 347.

⁹⁹ "Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai," *Lietuvos valstybės žinios*, 5 (1919).

¹⁰⁰ "Įstatymas karo stoviui įvesti," *VŽ*, 41 (1920).

¹⁰¹ "Sustiprintos apsaugos įstatymas," *VŽ*, 450 (1925).

¹⁰² "Karo stovio įvedimo aktas," *VŽ*, 242 (1926).

¹⁰³ "Tautai ir valstybei saugoti įstatymas," *VŽ*, 437 (1934).

1934 m. vasario 8 d. Lietuvos Vyriausybė paskelbė "Tautai ir valstybei saugoti įstatymą", kuriuo buvo numatyta bausti visus, kurie niekins ar įžeidinės lietuvių tautą, šalies vyriausybę, valstybinius ženklus, be Lietuvos Vyriausybės leidimo ves derybas su svetimos valstybės vyriausybe. Šio įstatymo priėmimą sąlygojo Klaipėdos krašte suaktyvėję veiksmai, kuriais buvo siekiama kraštą prijungti prie Vokietijos. Šiuo įstatymu Lietuva siekė teisinėmis priemonėmis pristabdyti vokiečių nacistinių organizacijų veiklą bei sustiprinti savo saugumo organų pozicijas Klaipėdos krašte. Tokių Lietuvos Respublikos teisės aktų priėmimas ir jų galiojimo pripažinimas ir Klaipėdos kraštui, rodė, kad nepaisant Klaipėdos kraštui suteiktos autonominės teisės viešojo saugumo srityje, valstybės saugumo užtikrinimas buvo priklausomas nuo centrinės valdžios.

Nors krašte buvo palikta galioti vokiškoji civilinė teisė, kai kurios jos reguliuojamos sritys pagal Statutą priklausė Centro valdžios jurisdikcijai. Todėl siekiant reguliuoti tam tikras civilines teises sritis Lietuvos valstybės įstatymai buvo skirti ir Klaipėdos kraštui. Pagal Klaipėdos krašto Statuto 5 str. 9 d. tokioms sritims buvo priskirtos kredito ir draudimo įstaigų bei biržų įstaigų atliekamos operacijos. Dėl to visoje Lietuvoje, kartu ir Klaipėdos krašte 1934 m. įsigaliojo Kredito įstaigų imamoms palūkanoms normuoti įstatymas¹⁰⁴ ir kartu su juo išleisti jį papildantys Baudžiamojo statuto ir Civilinių įstatymų pakeitimai ir t.t. Remiantis tarptautiniais teisiniais dokumentais – tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos 1938 m. sudaryta konvencija, siekiant suvienodinti vekselių ir čekių įstatymams, Lietuvoje buvo išleisti Čekių įstatymas¹⁰⁵ ir Vekselių įstatymas¹⁰⁶, kurie ne tik įvedė valstybėje tam tikras nacionalinės teisės normas, identiškas kitų kaimyninių šalių įstatymų normomis, bet ir pakeitė iki tol Lietuvoje galiojusius įstatymus¹⁰⁷. Tokiu būdu, Klaipėdos krašte iki tol galiojęs dar 1908 m. kovo 11 d. priimtas vokiečių Čekių įstatymas (*Scheckgesetz*) buvo pakeistas į visai Lietuvai galiojančius Čekių ir Vekselių įstatymus.

Klaipėdos krašte galiojo ir daugiau Lietuvos teisės aktų. Pagal Klaipėdos teritorijos Statutą tokios sritys, kaip teisinė jūros pakrantės ir neutralių vandenų padėtis, vidaus vandens keliai, geležinkelių susisiekimas, karo prievolė ir kt. sritys priklausė Lietuvos Centrinės valdžios kompetencijai, nes jų nereguliavo autonominės institucijos.

Vykdydamos savo galią Klaipėdos krašto institucijos, nepaisant suteiktų autonominių teisių, turėjo laikytis bendrųjų Lietuvos Konstitucijos principų, išdėstytų Lietuvos Respublikos 1928-ųjų metų Konstitucijos 6 str., kuriame buvo nurodyta, kad atskiri Lietuvos kraštai galėjo gauti tam tikru įstatymu teisę autonomiškai tvarkytis, pagal suteiktas teises nurodytas statute, tačiau tų autonominių kraštų seimeliai negalėjo priimti įstatymų, kurie liestų visos Lietuvos ar kitų

¹⁰⁴ "Kredito įstaigų imamoms palūkanoms normuoti įstatymas," *VŽ*, 432 (1933).

¹⁰⁵ "Čekių įstatymas," *VŽ*, 619 (1938).

¹⁰⁶ "Vekselių įstatymas," *VŽ*, 619 (1938).

¹⁰⁷ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 387.

jos kraštų reikalus arba kurie būtų priešingi jos įstatymams¹⁰⁸. 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje šios nuostatos dėl autonominių Lietuvos dalių neliko nepaisant, kad Klaipėdos kraštas vis dar tuo metu priklausė Lietuvos valstybei¹⁰⁹. Vadovaujantis 1928-ųjų metų Lietuvos Konstitucijos 3 str. Autonominio krašto institucijų priimti ir galiojantis įstatymai turėjo galioti tik tiek, kiek jie neprieštaravo Konstitucijai. Problema buvo ta, kad tarpukario Lietuvoje nebuvo Konstitucinio Teismo arba kokios kitos konstitucinės priežiūros institucijos. Tokio sprendimo turėjo imtis spręsti institucijos, kurios priiminėdavo įstatymus, o iš čia darosi aišku dėl ko įstatymus leidžiančioji institucija – Klaipėdos krašto Seimelis visiškai nebuvo dėl to suinteresuotas.

Pagal Statuto 6 str. buvo nurodyta, kad vietinės autonominės institucijos, vykdydamos joms pavestas funkcijas, turi laikytis Lietuvos Konstitucijos principų, jei Statute nėra nurodytos išimtys. Tai reiškė, kad Klaipėdos krašto teisinė padėtis buvo tvarkoma, ne tik pagal Statutą, bet ir Lietuvos Konstituciją, t.y. šiais įstatymais buvo nustatytos piliečių konstitucinės garantijos. Klaipėdos krašto Statutu vietinėms autonominėms institucijoms buvo suteiktos teisės leisti arba konservuoti civilinės, prekybinės ir baudžiamosios teisės ir kt. sričių įstatymus, tačiau nebuvo suteikta leisti įstatymų, kurie liėtų piliečių teises ir pareigas, nes jos išimtinai buvo nustatytos valstybės (Konstitucijos ir Statuto)¹¹⁰.

Apie tam tikrą santykį su Lietuvos teise įrodo ir tas veiksnys, kad Klaipėdos krašto gyventojai naudojami tomis pačiomis teisėmis, apribotomis viešosios tvarkos ir valstybės saugumo interesų, kaip ir visi Lietuvos gyventojai, pagal bendruosius įstatymus dalyvaudami renkant Lietuvos Seimo atstovus¹¹¹. Kitas veiksnys – Klaipėdos krašto Seimelis buvo renkamas pagal Lietuvos Respublikos Seimo išleistą "Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymą"¹¹², kurio buvo priimti 8 papildymai ir pakeitimai¹¹³. Toks pats veiksnys išvelgiamas, kai vadovaujantis centro valdžios įstatymu - "Respublikos Prezidento rinkimų įstatymu"¹¹⁴ 4 str., renkant Lietuvos Prezidentą, Klaipėdos krašte Ypatinguosius Tautos Atstovus turėjo išrinkti apskričių ir Klaipėdos miesto seimelių nariai. Pats Klaipėdos kraštas buvo priskirtas X Lietuvos rinkimų apygardai.

Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos sąlygojo ir naujų ūkinės veiklos sąlygų pokyčiai, kurie buvo susiję su šiais veiksniais: vietoje nuvertėjusios markės buvo įvestas litas, įsigaliojo Lietuvos muitų ir akcizų sistema, prasidėjo abipusis Klaipėdos krašto ir Lietuvos ekonomikų skverbimasis. Pats didžiausias poveikis buvo susijęs su Lietuvos muitų politika, nes 1926 m. pradžioje Lietuvos vyriausybė padidino daugelio prekių importo muitus, ypač ženkliai

¹⁰⁸ "Lietuvos valstybės Konstitucija," *VŽ*, 275 (1928).

¹⁰⁹ "Lietuvos valstybės Konstitucija," *VŽ*, 608 (1938).

¹¹⁰ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 317.

¹¹¹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 347–348.

¹¹² "Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymas," *VŽ*, 195 (1925).

¹¹³ "Klaipėdos krašto Seimelio rinkimų įstatymo pakeitimas," *VŽ*, 222 (1926); 336 (1930); 380 (1932); 467 (1935); 493 (1935); 500 (1935); 620 (1938); 631 (1939).

¹¹⁴ "Lietuvos Prezidento rinkimų įstatymas," *VŽ*, 369 (1931).

buvo padidinti alkoholinių gėrimų, kai kurių konditerijos gaminių, taip pat tekstilės, parfumerijos, kosmetikos, metalo ir chemijos gaminių muitai¹¹⁵.

Taigi Klaipėdos autonominiame krašte 1924–1938 m. laikotarpiu šalia autonominių institucijų įstatymų ir kitų teisės šaltinių, galiojo ir Lietuvos Respublikos įstatymai, pradedant pagrindiniu įstatymu – Lietuvos Respublikos Konstitucija, tarptautinėmis sutartimis ir baigiant įstatymais, kurie reglamentavo valstybės saugumą ir specialias Klaipėdos krašto valdymo sritis, kurios pagal Statutą priklausė centro valdžios kompetencijai.

Apibendrinant, matyti, kad Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu galiojo įvairūs teisės šaltiniai. 1924 m. priimta Konvencija dėl Klaipėdos krašto ir joje nustatyta šio krašto įstatymų leidybos autonomija, reiškė, kad Lietuvos valstybė prisiėmė tarptautinį įsipareigojimą pripažinti nuosavus (savais) Klaipėdos krašto teisės šaltinius¹¹⁶. Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu galiojo šie teisės šaltiniai:

- 1900 m. Vokietijos Civilinio kodeksas;
- 1871 m. Vokietijos Baudžiamojo kodeksas;
- daugybės kitų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Vokietijos ir Prūsijos teisės šaltinių;
- dalis Prancūzų administracijos 1920–1923 m. išleistų norminių aktų;
- dalis Lietuvos Vyriausybės įgaliotinio 1923–1924 m. išleistų norminių aktų;
- autonominio Seimelio 1926–1938 m. priimti įstatymai;
- vietinių administracinių organų išleisti poįstatyminiai aktai;
- kai kurie Lietuvos pagrindinėje dalyje galioję nacionaliniai įstatymai;
- kai kurios tarptautinės sutartys, sudarytos tarp Lietuvos ir užsienio šalių.

Toks teisės šaltinių įvairiapusiškumas sąlygojo, kad 1924–1938 m. laikotarpiu, ne Lietuvos centrinės valdžios įstatymais, o daugiausiai senaisiais Prūsijos ir Vokietijos teisės aktais buvo reglamentuojama daugelis dalykų, kurie buvo numatyti Klaipėdos Teritorijos Statuto 5 str. t.y. civilinė, baudžiamoji, agrarinė, miškų, prekybos teisė. Tokiu būdu, palikę galioti dauguma senųjų Vokietijos kodeksų ir kitų įstatymų sudarė Klaipėdos krašto teisės pagrindą. Taigi iš principo Klaipėdos krašte neturėjo galios pagrindinėje Lietuvos dalyje galioję nacionalinės ir perimtos teisės šaltiniai, jeigu ne Statuto 7 str. nuostata, pagal kurią išskirtinei Lietuvos valstybės galios kompetencijai buvo palikta visa, kas įsakmiai nepriklausė autonomijos institucijų kompetencijai.

¹¹⁵ "Įvežamų prekių muitų tarifas," *VŽ*, 187 (1925).

¹¹⁶ Mindaugas Maksimaitis et al., *Lietuvos teisės tradicijos* (Vilnius, 1997), 143.

2. KLAIPĖDOS KRAŠTĄ ADMINISTRUOJANČIOS INSTITUCIJOS IR JŲ TEISĖS

Konvencijos 2 straipsnyje buvo nurodyta, kad Klaipėdos krašto administracija naudosis savo autonomijos teise, kas leido tai traktuoti kaip jos savarankiškumą bei nepriklausomumą. Įsigaliojus Konvencijai, Klaipėdos krašte pradėjo funkcionuoti vietiniai organai bei buvo nustatytos tarp jų ir Lietuvos Respublikos organų kompetencijos ribos¹¹⁷. Tačiau susidariusi situacija sąlygojo ir nesusipratimus, nes abiem pusėms ne visuomet buvo aišku, kur buvo jų kompetencijos ribos. Taip pat įsigaliojus Klaipėdos krašto Statutui taip pat buvo stengtasi suderinti vietinių gyventojų reikalavimus su Lietuvos reikalavimais¹¹⁸. Klaipėdos krašto Konvencijos sudarymas nenaikino nei Lietuvos centro valdžios išimtinės tarptautinės reprezentacijos nei jos konstitucinių normų galiojimo¹¹⁹. Jeigu autonominės institucijos siekė apsaugoti savo teises, tai Lietuvos Respublikos Vyriausybė dėjo pastangas, kad Klaipėdos krašto autonomiškumas bei savarankiškumas nebūtų traktuojamas, kaip bet koks nesitaikstymas su Lietuvos Respublikos įstatymais. Dėl to krašte buvo deleguotas krašto gubernatoriaus postas, kurio viena iš funkcijų stebėti vietos administracijos veiksmus. Taip pat Klaipėdos krašte buvo kuriamos ir kitos centro valdžios įstaigos.

2.1. Autonominės institucijos

Klaipėdos krašto Statuto 1 str. buvo nurodyta, kokios socialinės sritys naudojosi autonomijos duotybėmis. Jame buvo nurodyta, kad tai bus įstatymų leidimo, teismų, administracijos ir finansų sritys. Statuto 5 str. jau buvo smulkiau išvardinti dalykai, kurie priklausė Klaipėdos krašto autonominių institucijų kompetencijai:

1. Valsčių ir apskričių organizacija ir administracija.
2. Tikybos reikalai.
3. Švietimas.
4. Pašalpa ir viešoji sveikata, įskaitant veterinarijos reglamentus.
5. Socialinė apsauga ir darbo įstatymai.
6. Vietinės reikšmės geležinkeliai, išskyrus tuos, kurie priklausė Lietuvos valstybei, keliai, vietinės reikšmės viešieji darbai.

¹¹⁷ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 33.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Domas Krivickas, *Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. statutą* (Kaunas: Varpas, 1940), 71.

7. Svetimšalių apsigyvenimo taisyklės, suderintos Lietuvos įstatymais.
8. Policija (rezervuojant 20, 21 str. dispozicijas).
9. Įstatymai: civilinė (kartu su nuosavybės teise), baudžiamoji, agrarinė, miškų ir prekybos, atsižvelgiant, kad visos kredito ir draudimo įstaigų ir biržų atliekamosios operacijos bus reguliuojamos bendru Respublikos įstatymų; reglamentacija organizacijų, kurios oficialiai atstovauja Teritorijos ekonominius interesus.
10. Vietos gyventojų teisės įgijimas (rezervuojant 8 str. dispozicijas).
11. Teismų organizacija (rezervuojant 21–24 str. dispozicijas).
12. Tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai, kurie imami Klaipėdos krašto teritorijoje, išskyrus muitų, akcizų mokesčius, alkoholio, tabako ir kitų panašių prabangos dalykų monopolius.
13. Klaipėdos kraštui priklausančių viešųjų turtų administracija.
14. Miškų plukdymo ir plaukiojimo Klaipėdos krašto upėmis (išskyrus Nemuną) ir kanalais reglamentacija, su rezervu, kad tais atvejais, kai šie vandens keliai tinka plukdymui už Klaipėdos teritorijos ribų, taisyklės bus nustatytos susitarus su Lietuvos organais.

Pagal aukščiau nurodytas autonominių institucijų kompetencijų sritis buvo galima matyti kokiomis galiomis naudojosi centro ir vietos autonominės institucijos, o kokiose srityse šios institucijos savo veiksmus turėjo derinti tarpusavyje, tai yra siekti abiejų pusių įstatymų atitikimo.

Taip pat, spręsti dėl institucijų priklausomybės nuo centro ar autonomijos valdžios, buvo galima, vadovaujantis vienintelės Klaipėdos krašte autonominės įstatymų leidžiamosios institucijos – Seimelio priimtais įstatymais. Įstatymuose apie Klaipėdos krašto sąmatą, kurie nuo 1926 m. iki 1939 m. buvo priimami kone kasmet buvo išvardintos autonomijai priklausančios veiklos sritys kartu su priklausančiomis institucijomis¹²⁰:

1. Vyriausia administracija:
 - a) Seimelis,
 - b) Klaipėdos Krašto Direktorija.
2. Finansų administracija:
 - a) Mokesčiai,
 - b) Bendra finansų administracija,
 - c) Aprūpinimas ir pensijos,
 - d) Aukštoji statyba ir ūkių valdyba,
 - e) Prekyba ir pramonė.

¹²⁰ Sudaryta remiantis Klaipėdos krašto Seimelio priimtais įstatymais apie Klaipėdos krašto sąmatas paskelbtais KKVŽ.

3. Teisingumo administracija:
 - a) Apygardos ir valsčiaus teismai,
 - b) Kalėjimai,
 - c) Atvertinimo (Vertės atkūrimo) įstaigos,
 - d) Bendri teismo reikalai.
4. Vidaus reikalų administracija:
 - a) Administratyvinis (administracinis) teismas,
 - b) Apskričių valdybos ir užrašų įstaigos,
 - c) Policija,
 - d) Plentų ir kelių statyba.
5. Miškai ir žemės ūkis:
 - a) Miškai,
 - b) Žemės ūkio kultūrai kelti,
 - c) Žvejyba,
 - d) Veterinarijos reikalai.
6. Mokslas, menas, liaudies švietimas:
 - a) Bažnyčios,
 - b) Luizės Gimnazija,
 - c) Vytauto Didžiojo Gimnazija,
 - d) Mokytojų Seminarija,
 - e) Liaudies mokyklos,
 - f) Bendri mokyklų reikalai.
7. Liaudies gerovė:
 - a) Liaudies gerovė,
 - b) Medicinos reikalai,
 - c) Socialinė apsauga,
 - d) Prieglaudos ir beturčių reikalai.
8. Statistika.

Spręsti dėl priklausomybės, t.y. pasiskirstymo tarp Lietuvos Vyriausybei ir Klaipėdos krašto autonominių valdžios organų kompetencijose esančių sričių buvo galima ne tik iš Konvencijos ir jos priedėlių, Lietuvos centro valdžios ar Seimelio teisės aktų, bet ir iš kitų tarpvalstybinių sutarčių, kurios buvo sudarytos tarp Lietuvos ir kitų valstybių. Viena iš tokių

sutarčių buvo "Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės Konvencijos dėl Klaipėdos Krašto 1924 m. gegužės 8 d. str. 8–10 įvykdyti"¹²¹.

2.1.1. Įstatymų leidžiamoji institucija

Nuo 1923-ųjų metų prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos daugiau kaip dvejus metus kraštas neturėjo teisiškai įvardintos įstatymų leidžiamosios institucijos, kuri būtų palengvinusi autonominį darbą. Iš politinių išskaičiavimų, dar iki Konvencijos priėmimo, buvo pabandyta vietinio parlamento funkcijas pavesti Krašto tarybai, tačiau nesėkmingai negavus pasitikėjimo iš vokiečių. Tik su Konvencijos ir jos priedelių priėmimu buvo įvardintos ir pripažintos pagrindinės Klaipėdos krašto autonominės institucijos.

Aukščiausiomis autonominėmis Klaipėdos krašto institucijomis buvo Seimelis ir Direktorija. Seimelis buvo įstatymų leidžiamoji institucija. Pagal Statuto 11 str. Seimelis buvo renkamas Klaipėdos krašto vietinių gyventojų visuotiniais, lygiais ir tiesioginiais rinkimais bei slaptu balsavimu, o patys rinkimai turėjo vykti pagal Lietuvos rinkimų teisę. Šiam tikslui Lietuvos Respublikos Seimas buvo išleides "Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų įstatymą"¹²², kuris ne kartą buvo keičiamas ir papildomas. 1925–1939 m. laikotarpiu buvo paskelbti net aštuoni šio įstatymo pakeitimai bei papildymai¹²³. Šiame įstatyme buvo reglamentuota, kokio amžiaus sulaukę asmenys galėjo rinkti Seimelį ir kokio amžiaus sulaukę asmenys galėjo būti išrinkti jo nariais. Taip pat buvo reglamentuota, kokie asmenys negalėjo užimti šių pareigų. Klaipėdos Seimelio atstovai turėjo parlamentinį imunitetą: jų nebuvo galima patraukti atsakomybėn už veiksmus ir pareiškimus, sesijos metu be Seimelio sutikimo suimti ir traukti atsakomybėn, išskyrus atvejus, kai jie būdavo užklumpiami nusikaltimo vietoje.

Klaipėdos krašto Seimelis buvo pagrindinė institucija, nes pagal Konvencijoje ir jos priede – Statute numatytas nuostatas, įgyvendino krašto autonomijos teisę, priimdamas Klaipėdos krašto tvarką reglamentuojančius įstatymus.

Seimelio darbo organizacijai nustatyti bei ją reglamentuoti buvo priimtos Seimelio darbo tvarkos. 1925 m. lapkričio 27 d. Seimelis priėmė darbo tvarką, kuri buvo keletą kartų redaguota, kol galiausiai 1931 m. birželio 19 d. buvo paskelbta ir nauja seimelio darbo tvarka¹²⁴. Ši Seimelio priimta darbo tvarka nebuvo laikomos įstatymu, nes jos nepaskelbė gubernatorius, kaip tai buvo privaloma daryti dėl bet kokio Seimelio priimto įstatymo, kad jis įgytų įstatymo galią. Kitą vertus,

¹²¹ "Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės Konvencijos dėl Klaipėdos Krašto 1924 m. gegužės 8 d. str. 8–10 įvykdyti," *KKVŽ*, 38 (1925).

¹²² "Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų įstatymas," *VŽ*, 195 (1925); *KKVŽ*, 86 (1925).

¹²³ "Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų įstatymo pakeitimas," *VŽ*, 222 (1926); 336 (1930); 380 (1932); 467 (1935); 493 (1935); 500 (1935); 620 (1938); 631 (1939).

¹²⁴ "Klaipėdos Krašto Seimelio darbo tvarka," *KKVŽ*, 50 (1926); *KKVŽ*, 69 (1931).

toks prieštaravimas dėl teisėtumo galėjo būti atmetas, nes Statute nebuvo įsakmiai nurodyta, kad Seimelio tvarka privalo būti tvirtinama įstatymu¹²⁵. Seimelio darbo tvarkoje buvo reglamentuoti tokie veiksmai, kaip kalbos klausimas (kiekvienas atstovas galėjo pasirinkti jam priimtina kalbą), pirmininkavimo naujai išrinktam Seimeliui klausimas, nustatyta pirmojo posėdžio darbotvarkė, darbo organizavimo sudėties klausimai, Seimelio pirmininko kompetencija, interpeliacijų klausimai, posėdžių tvarkos klausimai ir kt. Nemaža dalis Seimelio įtvirtintų darbo procedūrų dėl jų panašumų buvo perimta iš Lietuvos valstybės tiek Steigiamojo, tiek ir Seimo statutų¹²⁶.

Prie Seimelio veikė Ekonominė taryba, kuri buvo patariamoji institucija ekonominiams ir finansiniams klausimais. Nors ji ir neturėjo sprendžiamojo balso, tačiau Seimelis priimdamas ekonominio ir finansinio pobūdžio įstatymus, turėjo išklausti ir Tarybos išvadą.

Seimelis, vadovaudamasis jo sukurtomis procedūromis, turėjo užtikrinti sėkmingą Klaipėdos krašto autonomijos įstatymų leidybą, kuri dėl Statuto 5 str. išsakytų apribojimų neretai kirsdavosi su Lietuvos valstybės teisėtais reikalavimais, kuriuos palaikydavo Klaipėdos kraštui paskirtas Gubernatorius, kuris galėjo arba patvirtinti Seimelio priimtus įstatymus arba juos grąžinti taisymui.

Pirmieji rinkimai į Klaipėdos krašto Seimelį įvyko 1925 m. spalio 19 d. Tų pačių metų lapkričio 23 d. Klaipėdos krašto Seimelis susirinko į pirmą posėdį¹²⁷. Tačiau įstatymų leidimo veikla buvo pradėta tik nuo 1926 m. balandžio 20 d., kai buvo priimti pirmieji įstatymai. Laikotarpiu nuo 1926 iki 1938 m. Klaipėdos Krašto Seimelis priėmė 185 įstatymus. Iš viso buvo renkami šeši krašto Seimeliai, iš kurių tik vienas baigė savo pilną trejų metų veiklos kadenciją, kiti seimeliai buvo gubernatoriaus paleisti, o vieno išrinkto seimelio atstovai iš viso nesusirinko į posėdžius¹²⁸. Vadovaujantis Statuto 12 str. 5 d. gubernatoriui norint atleisti Seimelį buvo būtinas dar ir Direktorijos sutikimas. Tokia situacija rodė esančią didelę įtampą tarp įstatymų leidžiamosios ir ją kontroliuojančios bei vykdančiosios valdžios institucijų. Visuose išrinktuose Seimeliuose vokiečių partijų deputatai sudarė daugumą iš Seimelio išrinktų 29 narių. Patys rinkimai į seimelius labiau priminė dviejų tautų kovą tarp lietuvių ir vokiečių¹²⁹. Tačiau lietuvių rinkiminiai sąrašai rinkimuose į seimelius niekada negavo tiek mandatų, kad galėtų paveikti ar kontroliuoti Seimelio daugumą. Lietuvių sąrašai per šešis Seimelio rinkimus tegavo nuo 2 iki 5 mandatų. Vokiečių rinkimų agitacijos jėgos buvo kelis kartus didesnės, gabsnės ir labiau

¹²⁵ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 471–472.

¹²⁶ Gintaras Šapoka. "Klaipėdos krašto seimelis kaip krašto autonomijos įstatymų leidybos institucija," Iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga: Liber Amicorum Česlovui Juršėnui: monografija*, Juozas Žilys, Mindaugas Maksimaitis, Gintaras Šapoka, Antanas Šenavičius, Tomas Birmontienė, Darius Beinoravičius, Kęstutis Jankauskas, Augustinas Normantas, Vytautas Sinkevičius, Egidijus Šileikis. Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Edita Žiobienė, (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 85.

¹²⁷ *KKVŽ*, 109 (1925).

¹²⁸ Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939* (Vilnius: Mokslas, 1992), 73.

¹²⁹ Endrius Borchertas, "Pro Memoria," *Acta Historica Universitatis Klaipedensis X* (2004): 99.

patyrusios už Lietuvos¹³⁰. Ši sėkminga politika pasireiškė tuo, kad į rinkimus buvo įtraukti dauguma krašto tarnautojų, autonominių institucijų valdininkų, dauguma seniūnų, viršaičių ir vietos policija¹³¹. Didelės įtakos turėjo ir nuolatinė Vokietijos vyriausybės parama pasireiškusi tiek finansiniu rėminu bei ideologiniu faktoriumi, t.y. vykdyta agitacija per spaudos leidinius. Seimelių vokiečių dauguma vadovavosi propagandiniu šūkiu, nurodančiu, kad reikia ginti krašto autonomiją, nes priešingu atveju Klaipėdos kraštas taps paprasta Didžiosios Lietuvos apskritimi, kuriai vadovaus jos viršininkas – gubernatorius¹³².

Klaipėdos krašto Seimelis buvo ta institucija, kuri aktyviai gynė savo autonominės teisės ne tik vietos lygmeniu, t.y. diskutuojant su gubernatoriumi dėl priimtų centro ir vietos institucijų įstatymų atitikimų Konvencijai, bet ir šiuos nesutarimus viešindama tarptautiniu lygmeniu. Nuo pat pirmojo Seimelio išrinkimo buvo pradėtos siuntinėti delegacijos į Ženevą, kur buvo skundžiami Lietuvos Vyriausybės veiksmai, kurie buvo traktuojami, kaip krašto autonomiją pažeidžiantys veiksmai. Pirmoji Seimelio narių pateikta peticija buvo išnagrinėta dar 1926 m. rugpjūčio mėnesį, nors ir buvo atmesta dėl formalios priežasties¹³³. 1927 m. jau išrinkto antrojo Seimelio nariai Tautų Sąjungos Tarybai pateikė dar dvi naujas peticijas¹³⁴. Tai sąlygojo, kad Lietuvos pusė buvo priversta sėsti prie derybų stalo su krašto atstovais. Kaskart pasikartojant skundams Tautų Sąjunga ragino Lietuvą nepažeidinėti Konvencijos sąlygų. Taigi Klaipėdos krašto Seimelis buvo svarbi autonominė institucija, kurios atstovai gynė savo teises vietos ir tarptautiniu lygmeniu.

2.1.2. Vykdančioji institucija

Po Seimelio kita svarbi autonominė valdžios institucija buvo Klaipėdos krašto Direktorija. Šios institucijos atsiradimo pradžia laikytinas Prancūzijos generolo D.Odry 1920 m. vasario 17 d. išleistas potvarkis apie Klaipėdos krašto direktorijos sudarymą¹³⁵.

Pagal Klaipėdos krašto Statuto 18 str., tiek Seimelis, tiek ir Direktorija turėjo įstatymų iniciatyvos teisę, tačiau tik Seimelis naudojosi monopoline įstatymų leidimo teise. Krašto Direktorija buvo aukščiausia vykdančioji krašto institucija, kuri pagal Statuto 17 str. buvo sudaryta iš pirmininko ir 4 narių, kurie turėjo turėti vietos gyventojų statusą. Direktorija buvo sudaroma laikantis šio eiliškumo: gubernatorius skirdavo Direktorijos pirmininką, o šis – kitus narius. Direktorija buvo priklausoma nuo įstatymų leidžiamosios institucijos, todėl pagal Statuto 17 str.

¹³⁰ Endrius Borchertas, *supra* note 129, p. 99.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Martynas Anysas, *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai* (Čikaga: Draugas, 1978), 75.

¹³³ Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 133.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ "1920 m. vasario 17 d. generolo D.Odry potvarkis apie Klaipėdos krašto direktorijos sudarymą," *KKVŽ*, 1 (1920).

privalėjo turėti Seimelio pasitikėjimą. Jeigu Direktorija buvo sudaroma ne Seimelio sesijos metu, tai per keturias savaites Seimelis turėjo susirinkti ir apsvarstyti pasitikėjimo šia vykdančiąja institucija klausimą. Jeigu būdavo Seimelio pareiškiamas nepasitikėjimas, tai Direktorija turėjo atsistatydinti. Direktorija buvo priklausoma ne tik nuo Seimelio, bet ir nuo Lietuvos Respublikos Prezidento paskirto gubernatoriaus Klaipėdos kraštui, kuris galėjo atstatydinti Direktoriją.

Direktorijai buvo pavesta prižiūrėti visą krašto administraciją. Praktikoje, Lietuvos valdymo laikotarpiu, ir Seimelis, ir Direktorija daugeliu atveju siekė, kad nebūtų suvaržytos krašto autonominės teisės ir dažnu atveju nesutardavo su gubernatoriaus institucija.

Rūpintis Klaipėdos krašto švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos, viešosios tvarkos ir kitais klausimais buvo įsteigtos Direktorijos vadovaujamos finansų, teisingumo ir vidaus administracijos. Mokesčiams administruoti Klaipėdos krašto teritorija buvo padalinta į dvi apygardas, kuriuose mokesčių komisarijai vadovavo gyventojų apmokestinimui. Teisingumą vykdančios institucijos buvo visiškai priklausomos nuo Direktorijos. Vidaus administracija apėmė likusias administracijos sritis ir buvo suskirstyta į kulto, susisiekimo ir policijos administracijas. Direktorijai priklausė ir Klaipėdos krašto teismų teisėjų skyrimo klausimas. Taigi Klaipėdos krašto Direktorijai priklausė įstatymo leidimo iniciatyvos teisė, krašto reikalų administravimas, teisėjų skyrimas ir kiti klausimai.

Klaipėdos krašto Direktoriją galima buvo laikyti tam tikra vyriausybine institucija, jeigu ne jos galių tam tikras ribojimas. Direktorija negalėjo palaikyti tiesioginių santykių su užsienio šalimis, nes tokią teisę turėjo tik Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Šios teisinės sąlygos ignoravimas neretai sukeldavo konfliktus tarp Direktorijos, Seimelio bei gubernatoriaus institucijų. Taip 1931 m., be Lietuvos Vyriausybės žinios, Direktorijos pirmininkui Otto Böttcheriui su dviem Seimelio nariais išvykus derybų į Vokietiją, buvo pažeisti Lietuvos valstybės interesai užsienio politikos srityje. Atsižvelgus į šiuos veiksmus gubernatorius A. Merkys iškėlė klausimą dėl nepasitikėjimo O. Böttcheriu bei perdavė šį klausimą spręsti Seimeliui¹³⁶.

Nuo 1923 m. sausio 15 d. iki 1939 m. kovo 23 d. Klaipėdos krašte veikė 16 direktorių, iš kurių tik trijų direktorių kadencija išsilaikė daugiau kaip vienerius metus, o visų kitų išsilaikė tik 11–12 mėnesių. Tokia situacija rodė, kad tiek Seimeliui, tiek ir Direktorijai buvo būdingas nestabilumas, kuris prisidėjo prie įtampos Klaipėdos krašte eskalavimo. Direktorijos veiksmai buvo nuolat stebimi ir kontroliuojami dviejų institucijų – tiek Seimelio, tiek Gubernatoriaus.

Nepaisant to, kad Direktorija buvo krašto autonominė institucija ji ne visuomet išreiškė daugumos Seimelio interesus. Atsižvelgiant į tai, kad Direktorijos pirmininkas buvo skiriamas gubernatoriaus, neretai buvo siekta, kad Direktorijos pirmininku būtų renkamas palankus Lietuvos

¹³⁶ Gintaras Šapoka, "Lietuvos suvereniteto galiojimo problema Klaipėdos krašte Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo kontekste," *Jurisprudencija* 52(44) (2004): 40.

politikai vietos gyventojas, kuris tokiu būdu būtų priešpastatytas vokiečių daugumos valdomam Seimelyje. Dėl to Lietuvos pusė, naudodamasi tuo, kad iškeldavo Direktorijos pirmininku sau palankų atstovą, neretai imdavo manipuliuoti bei siekti paveikti prieš Lietuvos politiką nusistačiusį Seimelį¹³⁷. Šiems tikslams įgyvendinti buvo naudojama Lietuvos interesus atstovaujanti taip vadinama „Kovos direktorija“, kuri priešiška buvo nusistačiusi Seimelio atžvilgiu ir taip vadinamoji „Pozityvioji direktorija“, kuri buvo nuolankesnė, lyginant su „Kovos“, tačiau irgi išreiškė Lietuvos interesus¹³⁸. Taip vadinamoji Lietuvai palanki direktorija, įvertindama politinę situaciją, imdavosi spęsti daugelį klausimų, kurie buvo susiję su kadruų keitimo politika. Taip Martyno Reizgio vadovaujama direktorija, atsižvelgdama į Klaipėdos krašte vyraujančias nacionalsocialistines nuotaikas, iš tarnybinių pareigų pašalino arba suspendavo daugelį ankstesnių direktorių paskirtų apskrities viršininkų, viršaičių, kaimų seniūnų ir kitus valdininkus, kurie priklausė vokiškų orientacijų partijoms arba buvo neigiamai nusistatę Lietuvos atžvilgiu. Vis dėlto, tai buvo tik tam tikri trumpalaikiai sėkmingi bandymai, kurie nesusilaukė ilgalaikės sėkmės, nes buvo padaryti be autonominės įstatymų leidžiamosios institucijos sutikimo. Taigi Direktorijai sėkmingai veikti buvo būtina gauti Seimelio pritarimą, priešingu atveju, ji turėjo atsistatydinti. Vis dėlto, tokio taip vadinamos „lietuviškosios“ direktorijos ilgai neišilaikydavo, nes joms seimeliai išreikšdavo nepasitikėjimą. Stabilesnė Direktorija būdavo ta, kuri būdavo parenkama po derybų tarp gubernatoriaus ir provokiškų partijų. Tačiau tokias išrinktas direktorijas buvo sunku valdyti Lietuvos vyriausybės atstovui, nes jos veikė išvien su Seimelio dauguma.

2.1.3. Regioninis krašto administravimas

Be centrinių autonominių krašto institucijų regionuose pagal administracinę susiskirstymą veikė ir kitos autonominės savivaldos institucijos. Krašto administracinis sutvarkymas buvo pradėtas dar iki Konvencijos priėmimo laikotarpio. Dar prancūzų okupacijos sąlygomis 1920 m. buvo įvykdyta administracinė reforma pagal kurią visas Klaipėdos kraštas, atskyrus jį nuo Vokietijos, buvo padalintas į keturis administracinius vienetus – Klaipėdos miestą ir tris apskritys (Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių). Šios apskritys dar susidėjo iš valsčių, seniūnijų ir kaimų. Klaipėdos krašte 1926-ųjų metų duomenimis iš viso buvo 65 valsčiai, 30 miestelių ir 551 kaimas¹³⁹. Kai kurie didesni krašto dvarai naudojami savivaldos teise ir buvo nepriklausomai administruojami pačių dvarininkų¹⁴⁰.

¹³⁷ Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. II tomas. Pirmoji dalis (Vilnius: Edukologija, 2012), 280–281.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 52.

¹⁴⁰ *Ibid.*

Pagal Statuto 5 str. regioninis krašto administravimas išimtinai priklausė Klaipėdos krašto vietinių organų kompetencijai. Tačiau Klaipėdos teritorijos Statute nebuvo aiškiai reglamentuota, kaip tos vietinės institucijos turi būti valdomos. Statuto 19 str. buvo užsiminta, kad apskričių ir valsčių savivaldybių rinkimai turėjo vykti pagal Klaipėdos krašto įstatymus, tačiau realiai Klaipėdos krašto vietos institucijos savo veiklą vykdė pagal senus Vokietijos įstatymus (bei naujas jų redakcijas):¹⁴¹ Kaimų sutvarkymo (1891 m.), Apskričių administravimo (1872 m.), Žemės administravimo (1883 m.).

Kaip ir Klaipėdos krašto centrinės autonominės institucijos, regionai taip pat turėjo savo vietines savivaldos institucijas, kurios sprendė vietinius klausimus. Klaipėdos krašto apskrityse veikė aukštesniojo laipsnio savivaldybės institucijos – apskričių savivaldybės. Apskričių savivaldybės institucijomis buvo apskričių seimeliai. Jų rinkimo tvarka buvo reglamentuota pagal 1924 m. spalio 18 d. išleistą "Paliepiamą kaslink apskričių seimelių rinkimų"¹⁴². Pagal šį paliepiamą buvo nustatyta, kad į apskrities seimelį iš tų apskričių, kur yra mažiau kaip 30000 gyventojų, turėjo būti renkama 20 narių, o kitur – dar po vieną atstovą nuo 5000 gyventojų. Tokiu būdu, susidarė padėtis, kai Pagėgių ir Šilutės apskritys turėjo po 21 atstovą, o Klaipėdos apskrities seimelis – 20. Apskričių seimeliai buvo renkami trejų metų laikotarpiu, o jo nariai iš savo tarpo rinkdavo apskrities viršininką ir šešių asmenų valdybą. Šie komitetai rengė apskričių seimelių nutarimų projektus, vykdė priimtus nutarimus, tvarkė einamuosius reikalus, skyrė ir prižiūrėjo apskričių valdininkus. Apskričių viršininkai buvo skiriami Klaipėdos krašto Direktorijos bei prižiūrėjo vietos policiją ir kitas vietos administracijas.

Klaipėdos krašte mažiausią savivaldos teisę turėjo administracinis vienetas kaimas arba bendruomenė, seniūnija (*Gemeinde*)¹⁴³. Seniūnijose veikė seniūnijų susirinkimai arba valsčių atstovybės (atsižvelgiant į balsavimo teisę turinčių piliečių skaičių). Taip pat buvo renkamos kaimų valdybos, kurios susidėjo iš pirmininko ir narių. Jų rinkimo tvarka buvo reglamentuota pagal 1924 m. sausio 26 d. priimtą "Klaipėdos Krašto savivaldybių rinkimų įstatymą"¹⁴⁴. Kaimo taryba buvo renkama tiesioginiu slaptu balsavimu trejų metų laikotarpiu. Iš išrinktųjų narių būdavo renkama valdyba, kuri susidėjo iš seniūno, dviejų pavaduotojų ir kasininko. Buvo nustatyta proporcija, kad vienas tarybos narys atstovaudavo 300 vietos gyventojų, tačiau į kaimo tarybą negalėjo būti renkama daugiau kaip 40 narių ir mažiau nei šeši nariai. Tarp Kaimo tarybos funkcijų išsiskyrė šios: kaimo biudžeto nustatymas, savivaldybių bei autonominių mokesčių dydžio nustatymas, lėšų skirstymas kelių priežiūrai, socialinei globai ir t.t.

¹⁴¹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 52.

¹⁴² "Paliepiamas kaslink apskričių seimelių rinkimų," *KKVŽ*, 103 (1924).

¹⁴³ Aistė Lazauskienė, "Vietos savivaldybių specifika Klaipėdos krašte," *Tiltai*. Priedas 29 (2005): 147.

¹⁴⁴ "Klaipėdos Krašto savivaldybių rinkimų įstatymas," *KKVŽ*, 9 (1924).

Savivaldos teise Klaipėdos krašte naudojosi ir didesni dvarai, kurie tvarkėsi panašiomis teisėmis, tik skirtumas buvo tas, kad dvaro savininkas būdavo pats seniūnas, pats skyrė sau pavaduotoją, kurį tvirtino apskrities viršininkas¹⁴⁵.

Anot Aistės Lazauskienės svarbu pažymėti, kad kalbant apie Klaipėdos krašto vietos savivaldos organus buvo vartojami skirtingi terminai¹⁴⁶. Tai atsitiko dėl šių terminų vertimo į lietuvių kalbą bei skirtingos jų interpretacijos, nes Didžiosios Lietuvos atstovams prūsiška sistema buvo nelabai suvokiama, todėl jie ieškojo analogijų Lietuvos savivaldybių sistemoje¹⁴⁷. Vokiškas terminas „*Gemeinde*“ buvo verčiamas kaip „kaimas“ arba „savivaldybė“, o „*Amtsbezirk*“ – „valsčius“. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje buvo valsčiai, tai ir Klaipėdos krašto regioninės savivaldybės (*Gemeinde*) buvo vadinamos valsčiais. Iš tikrųjų, valsčius (*Amtsbezirk*) Klaipėdos krašte savivaldos neturėjo, kaip ir neturėjo jam atstovaujančios institucijos, nes tai buvo tik teritorinis vienetas, kurį sudarė 8–10 kaimų, administruojamų viršaičio, kuriam buvo pavaldūs kaimų seniūnai¹⁴⁸. Išimtis buvo tik didesnieji Klaipėdos krašto kaimai (miesteliai) – Rusnė, Šilutė, Priekulė, kurie sudarė atskirą valsčių, kurių seniūnas turėjo viršaičio teises¹⁴⁹. Viršaitis buvo renkamas apskrities seimelio bei tvirtinamas apskrities viršininko. Tai sąlygojo, kad pagal savo funkcijas viršaitis buvo laikomas valdžios, o ne savivaldybių atstovu. Tarp viršaičio funkcijų išsiskyrė šios¹⁵⁰: prižiūrėjo statybos, pramonės, prekybos tvarką, kaimų valdybų veikimą, buvo valsčiaus administracinės policijos viršininkas.

Krašto miestai taip pat turėjo savo sprendžiamąsias ir vykdančiąsias institucijas. Jų statusas buvo toks pat kaip ir apskričių savivaldybių. Miestų gyventojai rinkdavo miesto tarybą, kuri buvo sprendžiamasis organas. Į didžiausio krašto Klaipėdos miesto Tarybą buvo renkama 40 atstovų. Klaipėdos miestas savo veikloje rėmėsi 1853 m. išleistu miestų statutu ir kitais įstatymais, kurie apėmė atskiras savivaldybių veiklos sritis. Taigi, prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, Klaipėdos miesto valdymo sistema tiek kompetencijos, tiek ir struktūros atžvilgiu nepatyrė reikšmingesnių pokyčių, išskyrus tai, kad dar 1919 m. buvo įteisintas visuotinių ir tiesioginių rinkimų į miesto delegatų susirinkimą įteisinimas, tačiau tai buvo ne tiek naujo etapo vietos savivaldoje pradžios veiksnys, kiek nuoseklių rinkimų sistemos liberalėjimo tendencijų Vokietijoje pasekmė¹⁵¹. Pasikeitus miestų įstatymui, tarybos nariai buvo renkami trejiems metams, o patys rinkimai Klaipėdos mieste buvo tokie patys, kaip ir rinkimai į Klaipėdos krašto Seimelį. Rinkimo tvarka buvo reguliuojama 1924 m. sausio 26 d. priimtu "Klaipėdos Krašto savivaldybių

¹⁴⁵ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 53.

¹⁴⁶ Aistė Lazauskienė, *supra* note 143, p. 148.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ Dr. Ozelis, "Klaipėdos krašto administracinė struktūra," *Lietuvos aidas*, gegužės 12, 1934, 8.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ Vasilijus Safronovas, "Klaipėdos vietinio valdymo sistema: istorinių tyrimų būklė, problemos, perspektyvos," *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVII* (2008): 14.

rinkimų įstatymu¹⁵². Miesto taryba rinkdavo Magistratą, kurį sudarė du burmistrai – vyriausiasis ir burmistras, du apmokami patarėjai ir aštuoni neapmokami patarėjai, kurie dirbo visuomeniniais pagrindais. Burmistrai ir apmokami patarėjai buvo renkami dvylikai metų, o neapmokami trejiems. Magistratas rinkdavo miesto valdybą, kuri susidėjo iš burmistro, burmistro pavaduotojų, kurie automatiškai tapdavo jos nariais ir keturių narių. Pagal tuometinį miestų įstatymą tiek Magistratas, tiek ir Taryba buvo lygiateisiai organai, kurie turėjo sprendimų leidybos teises. Kiekvieno iš jų sprendimui buvo būtinas kitos institucijos pritarimas. Miesto taryba kontroliavo valdybą ir biudžeto panaudojimą. Magistrato ir tarybos sudarytų komisijų sudėtį tvirtino Klaipėdos krašto Direktorija. Kontrolės funkcija priklausė tik miesto Tarybai, kuri suformuodavo įvairias institucijas siekiant kontroliuoti magistrato veiklą. Tokiu būdu, miesto Tarybos nariai galėjo turėti įtakos miesto reikalų tvarkymui bei kontroliuoti magistro ir valdininkų veiksmus. Kiekvienų metų pradžioje miesto Taryba išsirinkdavo Tarybos pirmininką, jo pavaduotoją, raštvedį ir jo pavaduotoją, kurie sudarydavo Tarybos biurą. Miesto Tarybos pirmininkas šaukdavo tarybos posėdžius, kuriuose dalyvaudavo ir magistrato atstovai. Sprendimai būdavo priimami balsų dauguma, o jeigu balsai pasiskirstydavo vienodai, tai tuomet viską nulemdavo Tarybos pirmininko balsas. Klaipėdos miestas, lygiai taip pat kaip ir apskričių seimeliai, nustatinėjo ir rinko savivaldybinius mokesčius, sudarinėjo biudžetą, rūpinosi socialine globa, sveikatos apsauga, švietimu, užtikrino viešąją tvarką, tvarkė komunalinį ūkį, rūpinosi municipaline statyba ir pan. Magistratas, kaip miesto vykdomosios valdžios institucija, vykdė ne tik miesto seimelio nutarimus, bet ir valstybės deleguotus uždavinius (policijos, metrikacijos, švietimo ir pan.)¹⁵³. Rinkimai į Klaipėdos miesto tarybą, kaip ir rinkimai į Seimelį, iš esmės objektyviai taip pat parodydavo, kokio masto gyventojų paramą turėjo lietuvių iniciatyvos ir Lietuvos valstybės politika¹⁵⁴. Tą parodydavo rinkimų rezultatai, kurie buvo nepalankūs lietuviams, pavyzdžiui, iš 1924 m. išrinktų 40 miesto tarybos narių tik 3 nariai buvo lietuviai.

Regioninis Klaipėdos krašto administravimas rėmėsi senaisiais Vokietijos įstatymais, kurie nežymiai buvo paveikti autonominių institucijų priimtais teisės aktais. Šiuo atveju Lietuvos jurisdikcija regioniniam krašto administravimui pagal Statutą buvo negalima, o savus interesus buvo galima įgyvendinti tik darant poveikį krašto Direktorijai

¹⁵² "Klaipėdos Krašto savivaldybių rinkimų įstatymas," *KKVŽ*, 9 (1924).

¹⁵³ Aistė Lazauskienė, *supra* note 143, p. 149.

¹⁵⁴ Vasilijus Safronovas, *supra* note 87, p. 147.

2.1.4. Teisėtvarkos ir policijos institucijos

Konvencijos 2 str. buvo pažymėta, kad Klaipėdos kraštas naudosis teismų autonomija. Pati žemiausia Klaipėdos krašto teismų sistemos grandis buvo valsčiaus teismas (*Amtsgericht*). Jo veikimo teritorija apėmė po keletą valsčių. Krašte veikė penki valsčių teismai – Klaipėdos, Priekulės, Šilutės, Rusnės ir Viešvilės. Klaipėdos valsčiaus teismo veikimo plotas: Klaipėdos miestas ir dalis Klaipėdos apskrities¹⁵⁵. Priekulės valsčiaus teismo veikimo plotas: Klaipėdos apskritis, kiek jis nepriklauso valsčiaus teismui Klaipėdoje¹⁵⁶. Šilutės valsčiaus teismo veikimo plotas: Šilutės apskritis, kiek jis nepriklauso Rusnės valsčiaus teismui ir dalis Pagėgių apskrities¹⁵⁷. Rusnės valsčiaus teismo veikimo plotas: dalis Šilutės apskrities¹⁵⁸. Viešvilės valsčiaus teismo veikimo plotas: Pagėgių apskritis, kiek jis nepriklauso valsčiaus teismui Šilutėje¹⁵⁹. Kiekviename iš šių teismų buvo po vieną ar kelis teisėjus. Valsčiaus teismams priklausė nagrinėti visas civilines bylas, o baudžiamosiose bylose – nusizengimus ir tuos, kurie nepriklausė posėdininkų (prisieksusiųjų) teismui¹⁶⁰. Taigi paprastai vienasmeniškai valsčiaus teismo teisėjas sprendė tik civilines ir nesunkias privataus kaltinimo baudžiamąsias bylas. Tačiau sprendžiant sudėtingesnes baudžiamąsias bylas buvo pasitelkiami posėdininkai, kurių balsai buvo lygūs teisėjo balsui.

Atskyrus Klaipėdos kraštą nuo Vokietijos buvo pradėti įgyvendinti teismų sistemos pakeitimai, kurie buvo susiję su tuo, kad paliktiems toliau veikti valsčių teismams, reikėjo sukurti aukštesniąją teismų instanciją. Prancūzų okupacijos metais (1920-1922) buvo sudaryta atskira Klaipėdos krašto teismų apygarda, kuri susidėjo iš Apygardos Aukščiausiojo Teismo (*Landsgericht*) Klaipėdoje ir valsčių teismų¹⁶¹. Prie Apygardos Aukščiausiojo Teismo dar veikė Prekybos skyrius (*Handelsgericht*), kurio kompetencijoje buvo nagrinėti prekybos ir pramonės bylas ir Drausminis skyrius (*Disziplinargericht*), kuris sprendė autonominių įstaigų tarnautojų bylas¹⁶².

Visas Klaipėdos kraštas sudarė vieną teismo apygardą. Apygardos teismas (*Landsgericht*) susidėjo iš civilinės ir dviejų baudžiamųjų kamerų, kurių viena buvo Klaipėdoje, o kita – Šilutėje¹⁶³. Apygardos teismo veikimo plotas buvo visas Klaipėdos kraštas¹⁶⁴. Apygardos

¹⁵⁵ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190.

¹⁵⁶ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190.

¹⁵⁷ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190.

¹⁵⁸ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190.

¹⁵⁹ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190–191.

¹⁶⁰ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.191.

¹⁶¹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 91.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ Arnoldas Piročkinas, "Klaipėdos krašto teismai – antilietuviškos politikos atrama," *Mokslo Lietuva* 6(428) (2010): 4-5, <http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/2006-2011/node/2593.html>

¹⁶⁴ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.190.

teismo kompetencijai priklausė nagrinėti apeliacijas, skundus bei posėdininkų bylas¹⁶⁵. Klaipėdos apygardos teismas, kaip pirmoji instancija, nagrinėjo bylas, kurios nepatekdavo į valsčiaus teismų kompetenciją. Kaip apeliacinė instancija, nagrinėjo visas valsčiaus teismo išspręstas bylas. Iki 1924 m. kovo 15 d., kai buvo išleistas paliepimas, kuris pasisakė dėl vyriausiojo teismo Klaipėdos krašte, Apygardos Aukščiausiam Teismui priklausė svarstyti ir centro, ir autonominių krašto teismų bei įstaigų ginčus¹⁶⁶. Priklausomai nuo to, kokios buvo nagrinėjamos bylos, skyrėsi ir apygardos teismo sudėtis, t.y. teisėjų ir posėdininkų skaičius. Jeigu byla buvo išnagrinėta valsčiaus teismo teisėjo vienasmeniškai, tai apygardos teisme ją nagrinėjo vienas teisėjas su dviem posėdininkais. Jeigu valsčiaus teisme byla buvo išnagrinėta teisėjo su posėdininkais, tai apygardos teisme ją nagrinėjo trys teisėjai. Sudėtingesnes baudžiamąsias bylas, kaip pirmoji instancija, Apygardos teisme nagrinėjo trys teisėjai, dalyvaujant šešioms posėdininkams.

Klaipėdos krašto autonominiams teismams priklausė ir Administratyvinis teismas. Šio teismo tvarką reglamentavo Seimelio priimtas "Įstatymas apie Administratyvinio Teismo sutvarkymą"¹⁶⁷. Administratyvinis teismas susidėjo iš šešiolikos narių, įskaitant ir pirmininką. Šio teismo nariai buvo skiriami Direktorijos. Administratyvinio teismo pirmininkas buvo skiriamas visam amžiui, pirmininko pavaduotojas – visam tarnybos laikui, o kiti teismo nariai – trejų metų laikotarpiui. Administratyvinio teismo pozicija buvo svarbi skelbiant Klaipėdos krašto policinius paliepimus, nes šių paliepimų preambulėje buvo nurodoma, kad toks paliepimas skelbiamas tik gavus Administratyvinio teismo sutikimą.

Kasacine teismine institucija buvo Klaipėdos krašte jau nebe autonominiais pagrindais veikusi teisminė institucija. Pagal Klaipėdos krašto Statuto 24 str. tokią jurisdikciją turėjo Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sudarytas specialus Tribunolo skyrius.

Visus Klaipėdos krašto teisėjus iš diplomuotų teisininkų, kurie turėjo bent trejų metų kandidato stažą bei išlaikiusių nustatytą egzaminą, neterminuotam laikui skyrė Direktorija. Iš pareigų tokius teisėjus pagal Statuto 23 str. galėjo atleisti tik Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto byloms sudarytas skyrius. Posėdininkams, nors tai buvo daugiau garbės pareiga ir jie už tai atlyginimo negaudavo, buvo taip pat keliami tam tikri reikalavimai. Posėdininku galėjo būti kiekvienas Lietuvos pilietis – Klaipėdos krašto gyventojas nuo 30 metų ir išgyvenęs tam tikroje vietoje bent dvejus metus, kuris vieneriems metams buvo išrinktas Seimelio arba apskričių seimelių. Posėdininkai būdavo prisaikdinami, o jų posėdžių dienas lemdavo burtai.

Nors vadovaujantis Statuto 21–24 str. buvo nustatyta krašto teismų autonomija, tačiau jame nebuvo atskirų dėsnių, kuriais būtų nustatyta šio krašto teismų kompetencija. Dar Klaipėdos

¹⁶⁵ LCVA, f. 1635, ap. 1, b. 46, l.191.

¹⁶⁶ "Paliepimas, liečias vyriausiąjį teismą Klaipėdos kraštui," *KKVŽ*, 23 (1924).

¹⁶⁷ "Įstatymas apie Administratyvinio teismo sutvarkymą," *LCVA*, f. 414, ap. 1, b. 4, l.167– 169.

krašto Statuto 22 str. buvo skelbta, kad krašto teismų organizacija ir kompetencija bus nustatyta atskiro teritorijos įstatymo, rezervuojant 24 str. dispozicijas. Lietuvos Vyriausybė manė, kad šiuo įstatymu galėjo būti nustatyta atskirą Klaipėdos krašto teismų kompetencija, tačiau neišeinant už ribų, kurios buvo nustatytos visiems Klaipėdos krašto vietos organams vadovaujantis Statuto 5 str.¹⁶⁸ Vis dėlto, tokio įstatymo krašto Seimelis neišleido. Lietuvos Respublikos įstatymų leidžiančioji institucija to padaryti dėl Konvencijos ribojimo negalėjo, o Klaipėdos krašto Seimelis nebuvo suinteresuotas, nes jį, dėl nuolat daugumoje buvusių provokiškų pažiūrų atstovų, visiškai tenkino galiojanti teismų organizacija¹⁶⁹. Siekta, kad kraštas ir toliau laikytųsi Vokietijos įstatymų ir tokiu būdu išsaugotų tam tikrą vientisumą su Vokietija¹⁷⁰. Taip ir nepriėmus atitinkamo įstatymo, kuriuo būtų buvusi nustatyta nauja Klaipėdos krašto teismų santvarka ir kompetencija, buvo ir toliau palikta galioti senoji teismų sistema, kuri buvo sudaryta pagal Vokietijos imperijos 1877 m. "Teismų santvarkos įstatymą" (*Gerichtverfassungsgesetz*), kurią šiek tiek koregavo Direktorijos padaryti nedideli pakeitimai¹⁷¹. Klaipėdos krašto teismų priklausomybę nuo Vokietijos teisinės sistemos įrodė ir kiti požymiai: nuolat bylų originalai buvo siuntinėjami į Vokietiją bei buvo kviečiami ekspertai iš Vokietijos, krašto teisėjai buvo baigę mokslus Vokietijos universitetuose bei buvo išsaugoję Vokietijos pilietybę. Tai sąlygojo, kad Klaipėdos krašto teismai, per visą šio krašto priklausymo Lietuvai laikotarpį, buvo priklausomi nuo Vokietijos teismų sistemos.

Statuto 21 str. buvo nurodyta, kad tiek Klaipėdos teritorijos teismų sprendimai, tiek kitų Lietuvos teismų sprendimai bus vykdomi visoje Lietuvos teritorijoje, kartu ir Klaipėdos krašte. Tačiau Statute nebuvo pateikiami teismų sutvarkymo ypatumai. Todėl praktikoje teismų sutvarkymas buvo Vokietijos valdymo pasekmė. Dar iki Konvencijos priėmimo prasidėjęs vokiečių valdininkų valymas privedė prie to, kad 1926 m. Klaipėdos krašto teismuose jau trūko teisėjų, kurie galėjo gerai atlikti savo darbą¹⁷². Tai buvo dėl Lietuvos Vyriausybės politikos, kuria buvo reikalaujama, kad vietos valdininkai būtų priėmę Lietuvos pilietybę ir įgiję krašto pilietybę, nes daugelis valdininkų turėjo Vokietijos pasus.

Atsižvelgiant į teisėjų skyrimo ypatumus, matyti, kad "vokiškosios krypties" direktorijos skirdavo sau tinkamus teisėjus, kai "lietuviškosios" direktorijos rodos neįstengdavo ar nespėdavo jų paskirti¹⁷³. Problema buvo ta, kad Lietuvoje teismai išgyveno kadru poreikio problemą, nes faktiškai neturėjo lietuvių teisininkų, kurie gerai išmanytų vokiškosios teisės principus. Be to,

¹⁶⁸ LCVA, f.383, ap. 7, b.1186, l.116.

¹⁶⁹ Arnoldas Piročkinas, *supra* note 163, p. 4-5.

¹⁷⁰ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 92.

¹⁷¹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 424.

¹⁷² Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 115.

¹⁷³ Arnoldas Piročkinas, *op. cit.*, p. 4-5.

Klaipėdos krašto gyventojams buvo sudarytos sąlygos siekti teisinio išsilavinimo ir tobulintis Vokietijoje.

Klaipėdos krašto autonomijai priklausančiuose teismuose 1938-ųjų metų duomenimis dirbo 54 aukštesnieji teismo darbuotojai (vienas apygardos teismo pirmininkas, penki teismo direktoriai (skyrių pirmininkai), 13 teismo patarėjų (teisėjų), 14 valsčiaus teisėjų, 10 valstybės gynėjų, 11 inspektorių bei revizorių) ir dar 104 žemesnio rango tarnautojai (teismo sekretoriai, kanceliarijos darbuotojai, registratūros darbuotojai, asistentai)¹⁷⁴. Dauguma teisės sferoje dirbusių žmonių buvo tikri vokiečiai, didžioji dalis kurių net neturėjo Lietuvos Respublikos pilietybės, o turėjo Vokietijos pilietybę. Buvęs Klaipėdos Direktorijos pirmininkas ir ilgametis Klaipėdos krašto Seimelio narys Endrius Borchertas 1932 m. gegužės 20 d. pranešime Lietuvos Vyriausybei dėl padėties Klaipėdos krašte rašė, kad tuo metu Klaipėdos Krašto teismuose Lietuvos piliečius teisė net 15 svetimšalių teisėjų ir valstybės gynėjų¹⁷⁵. Atsižvelgiant į tai, kad Klaipėdos krašte veikusiuose 5 valsčių teismuose dirbo po kelis teisėjus, o likusieji teisėjai dirbo Administratyviniame bei Apygardos teismuose, toks skaičius teisėjų, kurie neturėjo Lietuvos pilietybės, buvo pakankamai didelis, kad vienaip ar kitaip paveiktų teismų sprendimus ne lietuvių naudai. Klaipėdos krašto teismuose viešpatavo ryški tendencija visokeriopai proteguoti vokišką elementą ir diskriminuoti viską, kas yra lietuviška. Daugelis teisėjų gaudavo iš Vokietijos piniginę paramą už tai, kad savo sprendimais išreikšdavo tam tikrą nepalankumą lietuviškam elementui¹⁷⁶. Pasitaikydavo, kad teisėjai bausdavo bylos dalyvius, kurie pageidaudavo bylos nagrinėjimo metu kalbėti tik lietuviškai¹⁷⁷. Dalis teisėjų, o ir kiti teismo tarnautojai nemokėjo gerai lietuvių kalbos, o tai apsunkindavo teismo procesą¹⁷⁸. Tokiu būdu buvo nusižengiama Statutui, kur aiškiai buvo pasakyta, kad lietuvių kalba šalia vokiečių kalbos autonominiame krašte turėjo lygias teises. Vadinas, tokia tvarka turėjo būti ir autonominiuose teismuose, tačiau praktikoje lietuvių kalba sunkiai skynėsi kelią Klaipėdos krašto teismuose.

Iki 1934 m. Klaipėdos krašte teisininkais galėjo dirbti žmonės, kurie buvo įgiję aukštojo teisės mokslo diplomus tik Vokietijoje ir joje išlaikę du egzaminus¹⁷⁹. Tokia vyraujantis nuostata praktiškai užkirto kelią dirbti Klaipėdos krašto autonominiuose teismuose asmenims, kurie buvo baigę mokslus Lietuvoje. Padėtis šiek tiek pasikeitė, kai 1934 m. lapkričio 24 d. M.Reizgio vadovaujama direktorija paskelbė įstatymą dėl galimybės dirbti teisinį darbą Klaipėdos krašte¹⁸⁰. Nuo tada, baigusieji teisės mokslus egzaminus galėjo laikyti Lietuvoje (Klaipėdos mieste), o

¹⁷⁴ D.Stankūnas, Teisininkų paruošimas Klaipėdos krašte *Teisė*, 44 (1938): 407–408.

¹⁷⁵ Endrius Borchertas, *supra* note 129, p. 102.

¹⁷⁶ *Ibid.*, p. 103.

¹⁷⁷ Arnoldas Piročkinas, *supra* note 163, p. 4-5.

¹⁷⁸ Endrius Borchertas, *op. cit.*, p. 103.

¹⁷⁹ Arnoldas Piročkinas, *op. cit.*, p. 4-5.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 5

Vytauto Didžiojo universiteto diplomai buvo pripažįstami lygiaverčiais su Vokietijos universiteto diplomais¹⁸¹. Šiuo įstatymu remiantis buvo sudarytos dvi komisijos Klaipėdos krašto teismų darbuotojams egzaminuoti. Pirmojo egzamino vadinamiesiems referentams komisija susidėjo iš penkių asmenų: Klaipėdos apygardos teismo pirmininko, dviejų narių, atstovavusių Vytauto Didžiojo universitetą, Klaipėdos krašto valsčiaus teisėjo ir valstybės gynėjo. Antrųjų egzaminų (asesorių) komisija buvo sudaryta iš trijų asmenų: apygardos teismo pirmininko, valstybės gynėjo ir apygardos teismo patarėjo¹⁸². Taigi tokiu būdu buvo tarsi suteikta galimybė ir ne Klaipėdos krašto gyventojams iš Lietuvos kitų teritorijų pasinaudoti teise tapti Klaipėdos krašto teisėjais.

Kaip parodė praktika, pasitaikydavo problemų su Klaipėdos krašto teismų sprendimų vykdymais. Todėl 1933 m. liepos 21 d. Ministrų kabinetas, išklausęs Ministro Pirmininko pranešimą apie tai, kad kai kurie Klaipėdos krašto teismų įsiteisėję sprendimai nėra vykdomai, nutarė pavesti visoms centro įstaigoms pasakytus sprendimus įvykdyti¹⁸³. Kita problema buvo ta, kad Klaipėdos krašto teismai Vokietijos teismų sprendimus laikė vykdytiniais Lietuvoje¹⁸⁴. Taip Klaipėdos krašto Direktorija 1935 m. liepos 2 d. raštu N. I b kreipėsi į Klaipėdos apygardos teismo pirmininką, kuriame pažymėjo, kad Klaipėdos krašto teismai priiminėdami sprendimus neturi vadovautis Vokietijos teismų sprendimais¹⁸⁵. Be to, Klaipėdos krašto teismai, ne tik pripažindavo Vokietijos teismų sprendimus, bet Vokietijos teismams siuntinėdavo bylų ir aktų originalus, tiesiogiai susisiekdavo su Vokietijos teismais dėl pastarųjų pagalbos suteikimo baudžiamosiose bylose¹⁸⁶. Klaipėdos krašto teismai aiškino, kad tokia tvarka vadovaujamosi pagal senąją praktiką ir kol nėra priešingo teismo administracijos (*Justizverwaltung*) įsakymo, todėl nėra teisėto pagrindo atsisakyti šios praktikos¹⁸⁷. Lietuvos atstovų nuomone, šiais veiksmais buvo nusižengiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatoms, nes Klaipėdos krašto santykių su užsieniu nustatymas priklausė išimtinai atitinkamiems centro valdžios organams¹⁸⁸. Tokia situacija sąlygojo, kad Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija prašė imtis veiksmų Klaipėdos krašto teismuose padėčiai normalizuoti ir atstatyti¹⁸⁹. Pažymėtina, kad nemažai Klaipėdos krašto teismuose pasitaikė ir nemažai darbo organizacijos trūkumų, susijusių su aukštesnės instancijos teismo reikalavimų įvykdymu. Klaipėdos valsčiaus teismas kai kuriuos Apygardos teismo reikalavimus, susijusius su atsakymų jam pateikimu, sugebėdavo įvykdyti tik

¹⁸¹ Arnoldas Piročkinas, *supra* note 163, p. 5

¹⁸² *Ibid.*

¹⁸³ Ministrų Kabineto Reikalų vedėjo 1933. VII. 26 raštas Nr. 484. Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai 1938 metų gegužės mėn. 10 d. ir priedai: A. Vyriausiojo Tribunolo nutarimai; B. Valstybės Tarybos nuomonės; C. Apskričių viršininkų išleisti priv. Įsakymai (Kaunas: VRM leidinys, 1938), 302.

¹⁸⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 2–3.

¹⁸⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 2–3.

¹⁸⁶ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 5.

¹⁸⁷ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 6.

¹⁸⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 7.

¹⁸⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1496, l. 8.

praėjus daugiau kaip 10 metų. Taip 1926 m. Klaipėdos Apygardos reikalavimas Klaipėdos Valsčiaus teismui pateikti atsakymą buvo įvykdytas tik 1936 m.¹⁹⁰ Tai rodė, kad autonominiuose teismuose būta darbo organizacijos trūkumų.

Klaipėdos krašto teismų kompetencijos klausimas dažnai buvo keliamas ir tarptautiniu mastu, dėl to tarp Lietuvos ir signatarų buvo pasikeista net trimis notomis¹⁹¹. Į Tautų Sąjungos organizaciją nuo 1930 m. iki 1933 m., buvo kreiptasi po kelis kartus, tačiau galutinai susitarti dėl ginčytinų klausimų taip ir nepavyko¹⁹². Svarbiausi klausimai, kurie buvo keliami Tautų Sąjungoje buvo šie¹⁹³: 1) kokia yra Klaipėdos krašto teismų kompetencija – dalykinė ar teritorinė, 2) ar Teisingumo ministras turi teisę prižiūrėti Klaipėdos krašto teisėjus, 3) kokia yra Klaipėdos krašto prokurorų priežiūra ir kam priklauso prižiūrėti jų atsakomybę. Krašto autonominių institucijų manymu, Klaipėdos krašto teismai turėjo vadovautis teritorine atsakomybe, o tai reiškė, kad jie turėjo būti nepriklausomi nuo Lietuvos centro valdžios. Tas pats lietė ir kitus teismų ir jai atskaitingų institucijų reglamentus. Lietuvos pusė, vadovaudamasi, jai suteikta suverenumo teise Klaipėdos kraštui, skelbėsi, kad jai priklauso prižiūrėti Klaipėdos krašto teismų ir kitų jiems atskaitingų institucijų darbą. Kaip parodė bandymai spręsti šiuos klausimus tarptautinėse organizacijose, jie taip ir liko neišspręsti.

Taigi Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos ir toliau paliko galioti Vokietijos teisė, vokiškoji teismų santvarkos sistema (išskyrus Aukščiausiąjį Teismą Klaipėdos kraštui) ir teismų proceso įstatymai. Klaipėdos krašto autonominių teismų teismo procesą reglamentavo palikti toliau galioti 1875 m. įvestas Vokietijos civilinio proceso statutas (*Zivilprozessordnung* – sutrumpintai vadinamas *ZPO*), kuris buvo atnaujintas 1898 m. ir 1877 m. įsigaliojęs Vokietijos imperijos baudžiamojo proceso kodeksas (*Strafrechtliche Nebengesetze*)¹⁹⁴. Šie Vokietijos Civilinio ir Baudžiamojo proceso įstatymai buvo keičiami Klaipėdos autonominių institucijų leidžiamais paliepimais ir įstatymais¹⁹⁵. Klaipėdos krašto Baudžiamojo proceso teisės papildymai vadinosi novelomis. Problema, kad su jais susipažinti nebuvo išleista vadovėlio nei lietuvių, nei vokiečių kalba. Ši spraga buvo ištaisyta tik tuomet, kai 1933 m. buvo išleista knyga – „Baudžiamojo proceso įstatymas: su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę“¹⁹⁶, kurioje Baudžiamojo proceso įstatymo aiškinimai buvo

¹⁹⁰ "Klaipėdos apygardos teismo generalinė byla," *LCVA*, f. 1635, ap. 1, b. 102, l. 118.

¹⁹¹ *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 937, l. 26.

¹⁹² "PRO MEMORIA (Trumpa ginčo santrauka dėl Klaipėdos krašto teismų)", *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 937, l. 1–2.

¹⁹³ "PRO MEMORIA (Trumpa ginčo santrauka dėl Klaipėdos krašto teismų)", *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 937, l. 1–2.

¹⁹⁴ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 144. Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 45, p. 417.

¹⁹⁵ "Dėl civilinio proceso," *KKVŽ* 24 (1929); "Dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo," *KKVŽ* 24 (1929).

¹⁹⁶ *Baudžiamojo proceso įstatymas: su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę*. Redagavo Martynas Kavolis (Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933).

pateikti papildomais įstatymais, teismo praktika, doktrina. Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisei šis darbas buvo svarbus tuo, kad jame buvo atskirai išskirta, tai, kas lietė Didžiosios Lietuvos teisę ir kas lietė Klaipėdos krašto teisę. Tai buvo svarbus dalykas tarpukario Lietuvoje, nes su Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teise dažnai tekdavo susidurti Klaipėdos krašte tarnaujantiems Lietuvos centrinių įstaigų tarnautojams – pasienio ir politinės policijos, muitinės, akcizo, geležinkelio, pašto, uosto ir kitų sričių tarnautojams. Be to, su šia teise tekdavo praktikoje susidurti ir kitiems Lietuvos gyventojams, kurie su Klaipėdos kraštu turėdavo prekybinių santykių bei advokatams, atstovaujant nukentėjusiųjų, kaltinamųjų arba teisiamųjų interesams. Todėl be Klaipėdos krašto Baudžiamojo proceso teisės išmanymo buvo sunku tikėtis palankesnių teismų sprendimų baigties.

Prie Klaipėdos krašto Apygardos teismo veikė prokuratūra su vyresniu prokuroru, kuris buvo vadinamas vyresniu valstybės gynėju (*Staatsanwälte*) bei keletas kitų prokurorų bei jų padėjėjų. Valsčių teismuose kaltinimą palaikė valsčių gynėjai (*Amtsanwälte*). Buvo iškilęs aktualus klausimas dėl Vyriausiojo Klaipėdos krašto valstybės gynėjo paskyrimo¹⁹⁷. Lietuvos Vyriausybės manymu, atsižvelgiant į tai, kad pagal Statuto 22 str. Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo jurisdikcija apėmė visą Respublikos teritoriją, įskaitant Klaipėdos kraštą, tai vadovaujantis tuo metu galiojančiais teismų sutvarkymo įstatymais, Klaipėdos krašto vyriausiasis Valstybės Gynėjas priklausė Vyriausiojo Tribunolo Valstybės gynėjui¹⁹⁸. Tokiu būdu jis buvo laikomas Vyriausiojo Tribunolo prokuratūros nariu¹⁹⁹. Krašto Direktorija aiškino, kad jis turėjo būti nepriklausomas nuo centro valdžios. Teismo tardytojai prokuratūrai nepriklausė. Prie Klaipėdos krašto autonominių teismų šliejosi jiems nepavaldūs advokatai, kurių Klaipėdos krašte būta 13²⁰⁰. Iš šio skaičiaus lietuviškai mokėjo ir lietuvių interesus sąžiningai gynė tik du advokatai²⁰¹.

Pagal Statuto 5 str. 8 p. nuostatas Klaipėdos krašto vietos institucijų kompetencijai priklausė policijos veiklos sritis. Klaipėdos krašto Statuto 33 str. buvo atskirta viešoji tvarka nuo valstybės saugumo. Pagal Statuto 20 str. Klaipėdos krašto vietos institucijoms buvo pavestas viešosios tvarkos palaikymo funkcija. Formalioji policijos teisė bei organizacija Klaipėdos krašte rėmėsi Prūsijos policijos teise (*Polizeiverwaltungsgesetz*)²⁰². Vienas pagrindinių įstatymų, kuriuo buvo vadovaujama Klaipėdos krašte buvo Prūsijos valdžios 1850 m. kovo 11 d. priimtas įstatymas apie policinį valdymą. Policijos veikloje buvo naudojama ir kitais Prūsijos ir Vokietijos įstatymais. Klaipėdos krašto direktorija viešosios tvarkos reglamentavimui kaskart išleisdavo policijos paliepimus, kurie buvo spausdinami "Klaipėdos krašto valdžios žiniose". Iki

¹⁹⁷ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1186, l. 116.

¹⁹⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1186, l. 116.

¹⁹⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1186, l. 116.

²⁰⁰ LCVA, f. 1635, ap. 1. b. 46, l. 191.

²⁰¹ Arnoldas Piročkinas, *supra* note 163, p. 5.

²⁰² LCVA, f. 383, ap. 7, b. 540, l. 11.

1932 m. vasario 1 d. Klaipėdos krašte policijos priežiūrą vykdė Policijos direkcija, o nuo 1932 m. vasario 2 d. šias pareigas atiteko Direktorijai²⁰³. Reorganizavus krašto policiją ji buvo suskirstyta į šias tarnybines vietas²⁰⁴:

- 1) I Klaipėdos krašto policijos komisariatas (veiklos teritorija – Klaipėdos apskritis, būstinė – Klaipėdoje);
- 2) II Klaipėdos krašto policijos komisariatas (veiklos teritorija – Šilutės apskritis, būstinė – Šilutėje);
- 3) III Klaipėdos krašto policijos komisariatas (veiklos teritorija – Pagėgių apskritis, būstinė – Pagėgiuose);
- 4) IV Klaipėdos krašto policijos komisariatas (veiklos teritorija – Klaipėdos miestas, būstinė – Klaipėdoje);
- 5) Uosto policija Klaipėdoje (pavestas Uosto Direkcijos dispozicijai);
- 6) Klaipėdos krašto kriminalinės policijos įstaiga – ištyrinėjimo tarnyba (veiklos teritorija – Klaipėdos miestas);
- 7) Klaipėdos krašto kriminalinės policijos įstaiga – identifikacijos tarnyba (ieškojimo centrinė Klaipėdos kraštui).

Šie Klaipėdos krašto policijos padaliniai, išskyrus Uosto policiją, naudojami autonomijos teise ir buvo nepriklausomi nuo Centrinės Lietuvos policijos tarnybų. Kiekvienoje Klaipėdos krašto apskrityje be šių pagrindinių padalinių buvo atskiri policijos skyriai, kurie vadinosi policijos stotimis: Klaipėdos apskrityje veikė 15 policijos stočių, Šilutės apskrityje – 11, Pagėgių apskrityje – 14²⁰⁵. Klaipėdos krašto policijos veiklą reglamentavo Seimelio 1926 m. priimtas "Klaipėdos Krašto policijos pertvarkymo (Klaipėdos Krašto policijos) įstatymas"²⁰⁶. Klaipėdos krašto policijos valdininkai atlikdami savo tarnybos pareigas privalėjo, vadovaujantis Klaipėdos krašto Konvencija, Lietuvos Respublikos Konstitucija ir veikiančiais įstatymais, užtikrinti viešąją tvarką, saugumą ir ramumą²⁰⁷. Nors vietos policija priklausė nuo Klaipėdos krašto autonominių institucijų, tačiau remiantis Statuto 20 str. esant reikalui galėjo pagalbos kreiptis ir į Lietuvos Vyriausybę. Kitos policijos veiklos sritys, kaip sienų, muitų ir geležinkelio priklausė Lietuvos Respublikos kompetencijai. Vietos policija į šias sritis nesikišo. Taigi viešosios tvarkos palaikymas Klaipėdos krašte, nors ir buvo pavestas vietos policijai, tačiau buvo nustatomas iš dalies vietos, iš dalies Lietuvos Respublikos įstatymais²⁰⁸.

²⁰³ LCVA, f. 1636, ap. 1, b. 89, l.118.

²⁰⁴ LCVA, f. 1636, ap. 1, b. 89, l.183.

²⁰⁵ "Klaipėdos krašto policijos stočių pertvarkymas," *KKVŽ*, 126 (1927).

²⁰⁶ LCVA, f. 1636, ap. 1, b.89, l.27–35.

²⁰⁷ LCVA, f. 1636, ap. 1, b. 89, l. 35.

²⁰⁸ LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1201, l. 12.

Autonominė policija buvo įrankis krašto autonominėms institucijoms proteguoti viskam, kas vokiška ir priešiška lietuviškam elementui Klaipėdos krašte, todėl dažnai vietos policija dalyvaudavo priešrinkiminėse kampanijose agituodama atiduoti savo balsus už vokiškąsias partija bei grasindama priešingai mąstantiems Klaipėdos krašto gyventojams.

Autonominio krašto teritorijos vietos institucijų kompetencijai administracijos srityje buvo pavesta rūpintis ir kitomis sritimis: švietimu, sveikata, socialine apsauga ir kt. Šiems reikalams spręsti buvo įsteigtos ir Direktorijos vadovaujamos finansų, teisingumo ir vidaus administracijos. Finansams administruoti Klaipėdos krašto teritorija buvo padalinta į dvi apygardas, o jų mokesčių komisarijai vadovavo gyventojų apmokestinimui. Krašto autonominių institucijų kompetencijai priklausė tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai (išskyrus muitus, akcizus, vartojimo taksas bei alkoholio, tabako ir kitus monopolius), sausumos keliai ir siaurieji geležinkeliai, prekybos registrai ir leidimai, medienos plukdymo ir plaukiojimo krašto upėmis (išskyrus Nemuną) ir kanalais reglamentavimas. Teisingumo administracija tiesiogiai priklausė pačiai Direktorijai. Vidaus administracija buvo suskirstyta į kulto, susisiekiimo ir policijos administracijas. Apskirtyse administracijai atstovavo Direktorijos skiriami apskričių viršininkai, kurie prižiūrėjo vietos policiją, kitas vietos administracijas.

Daugelis valdininkų, kurie užėmė pareigas Vokietijos bei prancūzų okupacijos metais, šias pareigas išlaikė ir 1924–1938 m. laikotarpiu. Klaipėdos krašto valdiškose autonominėse institucijose, kaip ir teismuose, dirbo nemažai svetimšalių tarnautojų. Klaipėdos krašto Seimelio narys E. Borchertas pažymėjo, kad 1932 m. valdiškose įstaigose tarnavo net 26 svetimšaliai²⁰⁹. Toks faktas leidžia teigti, kad jie nebuvo tas lojalus elementas prisidedantis prie Lietuvos valdžios vykdomos politikos palaikymo Klaipėdos krašte.

Klaipėdos krašte 1924–1938 m. ir toliau išliko galioti vokiškoji teismų, policijos sistema, vokiška („prūsiška“) vietos administracijos ir savivaldybių sistema, kuri ir toliau buvo grindžiama senaisiais vokiškais įstatymais. Šią teisę sergėjo ne tik krašto elitas, bet ir Vokietija, kuri blokuodavo bet kokias Lietuvos pastangas radikaliau stiprinti savo pozicijas Klaipėdos krašte. Vokietijos valdžios veikla pasireiškė finansinės paramos teikimu, teikiant paskolas ir paramą vietos vokiškosioms partijoms per rinkimų kompanijas į Seimelį, tiek remdama ir kitas autonomines institucijas, siekiant išsaugoti tam tikrą vientisumą su Vokietija.

²⁰⁹ Endrius Borchertas, *supra* note 129, p. 102.

2.2. Lietuvos centrinę valdžią atstovaujančios institucijos

Atsižvelgiant į tai, kad Klaipėdos kraštas tvarkėsi pagal autonomijos teisę, vis dėlto kraštas turėjo bendras institucijas su Lietuva. Tokiomis įstaigomis buvo Seimas, Ministrų kabinetas, Užsienio Reikalų, Krašto Apsaugos bei Susisiekimo ministerijos, Lietuvos Respublikos Prezidentas. Lietuvos centrinei valdžiai Klaipėdos krašte atstovavo gubernatorius. Išskirtinai Lietuvos Respublikos centro valdžios institucijų kompetencijai priklausė santykiai su užsieniu, krašto apsauga, valstybės saugumas, valstybinės reikšmės susisiekimo, uosto, muitų, akcizų, spaudos, susirinkimų teisinis reguliavimas, pašto, telegrafo, telefono administravimas. Lietuvos įstatymais turėjo būti reguliuojami ir tokie santykiai, kurie buvo susiję su pasienio muitinių, geležinkelių policijos organizavimu.

Lietuvos centrinės valdžios institucijos, kurios veikė Klaipėdos krašte buvo vertinamos, kaip galimybė per jas šį kraštą labiau integruoti į Lietuvos Respublikos bendrąją sistemą.

2.2.1. Gubernatoriaus institucija

Lietuvos Vyriausybė suvokė, kad norint kontroliuoti Klaipėdos kraštą nepakanka vien tik iš šalies (iš centro) stebėti įvykius vykstančius Klaipėdos krašte. Todėl įvertinus šį faktą buvo nuspręsta, kad krašte nuolat turi būti (reziduoti) Lietuvos Vyriausybės atstovas – gubernatorius, kuris turi užimti aktyvią poziciją stebint autonomijos institucijų darbą ir vertinant priimtus teisės aktus.

Dar iki gubernatoriaus institucijos sukūrimo, valstybės prižiūrėtojo funkcijas po sukilimo vykdė Aukštasis Lietuvos Vyriausybės įgaliotinis Klaipėdos kraštui. Klaipėdos krašto gubernatoriaus institucija buvo įkurta 1924 m. pabaigoje, tuomet joje dirbo 18 tarnautojų²¹⁰. Šis tarnautojų skaičius vėliau buvo didinamas, atsižvelgiant į Vokietijos konsulate dirbusių asmenų skaičių, siekiant sėkmingai konkuruoti su šia institucija dėl krašte daromos įtakos²¹¹. Gubernatorių, Ministro pirmininko teikimu, skirdavo Lietuvos Respublikos Prezidentas, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 51 str. ir Klaipėdos krašto Konvencijos 1 priedelio 2 str. Nors per 1924–1938 m. laikotarpį nesikeitė gubernatoriaus teisės, kurios buvo jam deleguotos pagal Konvenciją, tačiau skyrėsi pagal jų veiklos efektyvumą, ginant ir plečiant Lietuvos valdžios interesus Klaipėdos kraštui. Taip, laikotarpiu nuo Konvencijos priėmimo iki 1927 m. rugpjūčio 11 d., kai

²¹⁰ Ingrida Jakubavičienė, "Vokietijos Generalinis konsulas – pagrindinis politinis Klaipėdos krašto gubernatoriaus varžovas XX amžiaus 3-4-uoju dešimtmečiais," *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XVII (2008): 135.

²¹¹ *Ibid.*, p. 135.

gubernatoriumi buvo išrinktas Antanas Merkys, gubernatoriaus institucija buvo daugiau reprezentacinė, o gubernatoriaus teisėmis ir galiomis buvo labiau buvo pasinaudota, kai gubernatoriais tapo A.Merkys ir J.Nakas²¹². Po jų sekė gubernatoriaus institucijai daromo nuolatinio spaudimo sekė nuosaikesnis laikotarpis su diplomatiška politika vietos institucijų atžvilgiu.

Gubernatoriaus institutas nebuvo savarankiška autonomijos institucija Klaipėdos krašte, nes nebuvo detalizuota kokia turėjo būti jo atskaitomybė prieš Lietuvos Vyriausybę²¹³. Vis dėlto, siekdamas pasinaudoti savo galiomis, jis turėjo savo sprendimus derinti su Lietuvos centrinės valdžios atstovais. Anot buvusio gubernatoriaus patarėjo Martyno Anyso, toks didesnių galių turėjimas Klaipėdos krašte, o ne Kaune, buvo suvokiamas kaip tragiškas veiksnys visiems gubernatoriams²¹⁴. Sprendimų derinimas pareikalavo nemažai laiko, todėl nenuostabu, kad Seimelio priimtų įstatymų pasirašymas arba jų vetavimas užtrukdavo. Gubernatoriaus veiklos efektyvumas taip pat buvo priklausomas nuo finansinių injekcijų iš centro. Nuo jų gavimo priklausė įvairių socialinių ir ekonominių krašto problemų efektyvus sprendimas. Gubernatoriui iš Lietuvos Vyriausybės buvo suteiktas ir slaptas fondas, kuriuo buvo remiamos įvairios lietuvių įstaigos ir organizacijos. Taigi gubernatoriaus institucijai buvo svarbus ne tik jo galios veiksnys Klaipėdos krašte, bet ir jo sugebėjimas paveikti ir užsitikrinti paramą iš centro valdžios institucijų. Tik nuo 1935 m. balandžio 4 d., kai Vladas Kurkauskas buvo paskirtas į gubernatoriaus vietą, pagaliau gubernatoriams buvo suteikta teisė dalyvauti ministrų kabineto posėdžiuose ir patiems ginti savo reikalus²¹⁵. Dar daugiau galių atsirado, kai įsiklausant į gubernatoriaus prašymus paskutiniam gubernatoriui buvo suteiktos net ministro teisės²¹⁶. Tokiu būdu, gubernatorius, kaip pilnateisis ministrų kabineto narys, jau galėjo kelti ir ginti savo reikalavimus visos Lietuvos mastu.

Gubernatoriui buvo keliamas pagrindinis uždavinys – prižiūrėti krašto autonomiją. Vadovaujantis Statuto 10 str. įstatymų leidybos srityje gubernatorius turėjo teisę skelbti Seimelio priimtus įstatymus bei turėjo ribotą veto teisę. Tačiau, skirtingai nuo Seimelio ir Direktorijos, gubernatorius neturėjo įstatymų iniciatyvos teisės. Todėl tai vertintina, kaip vienas iš šios institucijos trūkumų. Gubernatorius buvo Lietuvos teisės užtikrinimo garantas. Tai buvo realizuojama per Gubernatoriaus ir Seimelio santykius. Gubernatorius galėjo atmesti Seimelio priimtus įstatymus, jeigu pagal Statuto 6 ir 16 str. jie atitiko vieną iš šių sąlygų: peržengtų autonomijos kompetenciją, prieštarautų Lietuvos Konstitucijai bei pažeistų Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus. Viena iš teisinių problemų buvo ta, kad Klaipėdos krašto Statute nebuvo

²¹² Martynas Anyšas, *supra* note 132, p. 65.

²¹³ Gintaras Šapoka, *supra* note 126, p. 78.

²¹⁴ Martynas Anyšas, *op cit.*, p. 99.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ *Ibid.*

numatytas Seimelio priimto įstatymo motyvas – netikslingumas ar prieštaravimas Lietuvos interesams²¹⁷. Kitos gubernatoriaus teisės pagal Statuto 12 str. buvo dalinamos su DirekTORIJA: susitarus su DirekTORIJA buvo galima paleisti Seimelį, kartu su DirekTORIJA buvo galima šaukti Seimelį į nepaprastus posėdžius bei numatyti jų baigimo laiką. Taip pat gubernatorius galėjo šaukti Seimelį, jeigu to pareikalavdavo bent trečdalis Seimelio narių²¹⁸. Pagal Statuto 12 str. Gubernatorius, susitaręs su DirekTORIJA, galėjo paleisti Seimelį ir po jo paleidimo, praėjus ne daugiau šešioms savaitėms privalėjo organizuoti naujus rinkimus.

Viena svarbiausių gubernatoriaus funkcijų buvo krašto DirekTORIJOS pirmininko skyrimas. Tačiau nebuvo numatyta ar gubernatorius savo sprendimu jį gali atšaukti. Dėl to Santarvės šalys, atsiliepiant į vietos vokiečių skundus, kreipdavosi dėl išaiškinimo į tarptautines institucijas. Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimu iš esmės pripažino, kad gubernatorius turėjo teisę atšaukti DirekTORIJOS pirmininką, nors tai ir nebuvo reglamentuota Statute²¹⁹. Tokiu būdu iš esmės buvo išplėsta teisės akto samprata, parodant, kad teisės aktas nėra vien žodinis tekstas ir kad jis yra aiškintinas atsižvelgiant į jo tikslus, prasmę, nuostatų tarpusavio sąsajas bei bendruosius principus²²⁰. Teismo nuomone, teisingai aiškinant Statuto nuostatas, gubernatorius turi būti laikomas turintis teisę prižiūrėti vykdomosios valdžios veiksmus Klaipėdos krašte, tačiau jo tokia teisė turi pasireikšti tik tokiais atvejais, kai skundžiami veiksmai būtų vertinami kaip atitinkantys šias sąlygas²²¹: 1) padarę daug žalos Lietuvos suverenitetui, 2) pažeidę Klaipėdos Teritorijos Statutą, 3) esant negalimumui taikyti kitoms priemonėms.

Įgyvendinant Lietuvos centro valdžią gubernatorius ne tik prižiūrėjo autonomines institucijas, kad jos nevirsytų savo įgaliojimų bei nesumenkintų Lietuvos suverenių galių šiam kraštui, bet ir tiesiogiai prisidėjo prie savo indėlio visuomeniniam krašto gyvenimui. Klaipėdos krašto gubernatorius turėjo teises steigti tam tikrus centro valdžios skyrius, išduodant leidimus svetimšaliams dirbti Klaipėdos krašto vietos organuose, išduodant laikinus leidimus apsigyventi Klaipėdos krašte, priimant sprendimus dėl svetimšalių išsiuntimo ir kt. Šios gubernatoriaus teisės buvo reglamentuotos ir deleguotos centro valdžios tokiose Lietuvos teisės aktuose, kaip "Emigracijos įstatymas"²²², "Svetimšaliams gyventi įstatymas"²²³, "Svetimšaliams viešojon

²¹⁷ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 349.

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos tribunole.* (Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys, 1932), 276.

²²⁰ Dainius Žalimas, Pratarė. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme.* R. Satkauskas (Vilnius: Registrų centras, 2008), 9.

²²¹ Rytis Satkauskas, *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme* (Vilnius: Registrų centras, 2008), 82.

²²² "Emigracijos įstatymas," *VŽ*, 310 (1929).

²²³ "Svetimšaliams gyventi įstatymas," *VŽ*, 416 (1933).

tarnybon priimti ir tarnyboje laikyti įstatymas"²²⁴, "Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės"²²⁵ ir kt.

Gubernatoriai dažnai naudojosi Statuto suteikta veto teise, siekiant užtikrinti ir apginti Lietuvos valstybės interesus Klaipėdos krašte bei žiūrint, kad krašto įstatymų leidžiančioji institucija neperžengtų Klaipėdos krašto Statuto jai suteiktų įgaliojimų. Realiai žiūrint gubernatoriaus svarbiausias uždavinys ir buvo prižiūrėti Klaipėdos krašto Konvencijos vykdymo teisę. Nuo 1926 iki 1938 m. kovo mėnesio gubernatorius vetavo 62 Seimelio priimtus įstatymus, tarp kurių tik 15 įstatymų buvo priimta po pakartotinio tobulinimo²²⁶. Apytiksliai, kas trečias Seimelio priimtas įstatymas buvo vetuojamas Klaipėdos krašto gubernatoriaus²²⁷. Tolimesnis likimas tokių vetuotų įstatymų būdavo dvejopas – arba jie su atitinkamomis pataisomis būdavo vėl priimami ir galiausiai pasirašomi gubernatoriaus, arba toliau nebesvarstomi. Pasitaikydavo, kad kai kuriuos įstatymus gubernatorius vetuodavo po kelis kartus, nes Seimelio nariams pakartotinai juos priėmus, gubernatorius juos pakartotinai vetuodavo²²⁸. Tokiu būdu Seimelio nariai tarsi provokuodavo Lietuvos Vyriausybės atstovą Klaipėdos kraštui, kad paskui galėtų operuoti autonomijos teisių suvaržymu. Dažniausiai pasitaikanti Seimelio priimtų įstatymų vetavimo priežastis buvo ta, kad šiais įstatymais buvo peržengtos autonomijos ribos ir šie įstatymai prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis. Dėl Konvencijos ir Statuto straipsnių taikymo, jų interpretavimo vykdavo pasitarimai tarp vokiečių daugumos Seimelyje atstovų ir gubernatoriaus institucijos²²⁹. Net ir praėjus kiek tai laiko po vetuoto įstatymo vokiečių partijų atstovai susitikimuose su gubernatoriumi siekdavo sužinoti, ar nepasikeitė Centro Vyriausybės nusistatymas vienu ar kitu klausimu²³⁰. Dažniausiai gubernatoriaus pareikšta veto teisė netenkino Seimelio daugumos, todėl per visą Lietuvos valdymo laikotarpį buvo juntamas spaudimas. Tokiam spaudimui didėjant, 1939 m. pradžioje, Seimelio dauguma netgi nusprendė specialiai provokuoti gubernatorių svarstant tik jo vetuotus įstatymus bei siekta imtis griežtesnių priemonių, jeigu šie įstatymai būtų dar kartą vetuoti²³¹.

Gubernatoriaus institutui, kaip krašto pagrindines autonomines institucijas prižiūrinčiam organui ne kartą teko imtis tarpininko vaidmens, esant konfliktui tarp Seimelio ir Direktorijos narių, tokiu būdu siekiant išlaikyti stabilumą krašte. Neretai toks gubernatoriaus pozicijos

²²⁴ "Svetimšaliams viešojoje tarnyboje priimti ir tarnyboje laikyti įstatymas," *VŽ*, 416 (1933).

²²⁵ "Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės," *VŽ*, 416 (1933).

²²⁶ Klaipėdos krašto Gubernatoriaus vetuoti Klaipėdos krašto įstatymai 1926–1938 m. kovo mėnesio. LCVA, f.923, ap.1, b. 1201, l. 31–35.

²²⁷ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1146, l. 40.

²²⁸ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 272.

²²⁹ "Klaipėdos krašto gubernatūra. 1930 m. lapkričio 4 d. PRO MEMORIA. Artimiausia uždaviniai Klaipėdos reikalais," LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1317, l. 14.

²³⁰ "Klaipėdos krašto gubernatūra. 1930 m. lapkričio 4 d. PRO MEMORIA. Artimiausia uždaviniai Klaipėdos reikalais," LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1317, l. 14.

²³¹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 273.

išreiškimas, kai gubernatorius paremdavo vieną ar kitą Direktoriją arba jos pirmininką, iššaukdavo Seimelio narių protestus. Lietuvos centro valdžia ir gubernatoriaus institucija, matydama, kad nei vieni rinkimai į Seimelį, nebuvo palankūs lietuvių partijų atstovams, siekė sudaryti tam tikrą atsvarą vokiškajam Seimeliui, kai direktorijos pirmininku parinkdavo tokią kandidatūrą, kuri būdavo visiškai nepriimtina Seimelio daugumai²³². Iš tokios situacijos siekta laimėti, pakeliant gubernatoriaus institucijos prestižą, parodant, kad krašto autonominės institucijos nesutaria tarpusavyje.

Nors Statute nebuvo nurodyta gubernatoriaus atleidimo tvarka, tačiau išeinant iš to, kad jis buvo skiriamas Lietuvos Respublikos Prezidento, tokiu būdu jis ir tegalėjo jį atleisti. Šiuo atveju, Klaipėdos krašto autonominės institucijos neturėjo teisinių svertų gubernatoriaus atleidimui. Todėl nepasitenkinimą gubernatoriaus institutui galėjo išreikšti kitais būdais, kaip, pavyzdžiui, išreiškiant nepasitenkinimą per spaudą ar teikiant protestus tarptautinėms institucijoms²³³. Klaipėdos krašto gubernatoriaus funkcijos ir veikimas, siekiant išvengti nesutarimų tarp autonominių institucijų, turėjo būti numatytas ne tik Statutu, bet ir atskiru įstatymu, kuris galėjo išplėsti gubernatoriaus priežiūros kompetenciją ne tik autonominėms institucijoms, bet ir visiems centro įstaigų valdininkams, kurie veikė Klaipėdos krašte. Tačiau tokio įstatymo taip ir nebuvo priimta.

Gubernatoriaus institucijos vaidmuo pasireiškė ne tik santykiuose su vietos autonominėmis institucijomis, bet ir su kitų valstybių organais, kurie veikė Klaipėdos krašte. Ypač tai pasakytina apie gubernatoriaus santykius su Vokietijos generaliniu konsulatu. Šie santykiai buvo grįsti konkuravimu ir prasidėjo nuo pat gubernatoriaus institucijos sukūrimo ir tęsėsi iki pat Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos. Vokietijos generalinis konsulas, veikiantis išvien su Vokietijos Užsienio reikalų ministerija, kišosi į Klaipėdos krašto kasdienį gyvenimą bei trukdė Lietuvos Vyriausybei didinti savo galias. Vokietijos generalinis konsulas buvo ta institucija, kuri darė įtaką krašto teisinei padėčiai, nuolat palaikydama glaudžius ryšius su autonominėmis institucijomis įstatymų leidybos, teisėtvarkos, rinkimų, krašto valdymo ir kt. srityse. Tokiu būdu ši institucija pažeidinėjo tarptautinės teisės normas, kurios draudė kitoms valstybėms kištis į kitai valstybei priklausančių institucijų veiklą. Vokietijos generalinis konsulas savo veiksmais prisidėjo prie to, kad stabdė krašto gubernatoriaus inicijuotas reformas, kuriomis siekė krašto didesnės integracijos Lietuvoje. Ypač Vokietijos konsulato įtaka išaugo, kai 1926 m. rugsėjo 4 d. Vokietija buvo priimta į Tautų Sąjungą, nes tuomet ji galėjo pateisinti savo kišimosi į krašto reikalus, prisidengdama tautinių mažumų gynimu užsienyje. Tokiu būdu Klaipėdos krašto gubernatoriui ir Lietuvos saugumo tarnyboms buvo sunku kovoti su autonominių institucijų

²³² Vytautas Žalys, *supra* note 137, p. 280.

²³³ *Ibid.*, p. 276.

atstovais, kurie aktyviai bendradarbiavo su Vokietijos konsulatu bei įrodyti jų neteisėtą veiklą²³⁴. Šiuo atveju, geriausias įrodymas apie autonominių institucijų bendradarbiavimas su užsienio šalių organais buvo Direktorijos pirmininko O. Böttcherto palaikytas glaudus ryšys su Vokietijos konsulatu ir bandymas vykdyti savarankišką krašto užsienio politiką su Vokietijos valdžios institucijomis. Nors ir pavyko gubernatoriui A. Merkiui įrodyti šių santykių neteisėtumą NTTTT, tačiau veikiau tai buvo tik menkas Lietuvos valdžios laimėjimas teisės santykių pažeidimų srityje. Prie aktyvesnių veiksmų kovojant su Vokietijos konsulato daroma įtaka, išsiskyrė tie gubernatoriaus veiksmai, kai jo išleistais įsakymais iš darbo autonominės institucijose buvo atleisti tie Vokietijos piliečiai, kurie priklausė Klaipėdos krašto socialistinei tautos sąjungai (SOVOG), Klaipėdos krašto krikščionių socialistų darbininkų sąjungai (CSA), buvo priimti draudimai dėl spaudos, sustiprinta pasienio kontrolė su Vokietija ir kt.²³⁵ Kiekvienas toks aktyvus gubernatoriaus veiksmas buvo vertinamas, kaip autonominių teisių pažeidimas. Neretai ir patys gubernatoriai, kovodami su Lietuvos valstybei priešiška nusistačiusiais elementais, padarydavo teisės pažeidimus. Taip 1934–1935 m. iš krašto autonominių institucijų be drausmės teismo sprendimo buvo atleisti valdininkai dėl jų priklausymo SOVOG bei CSA partijoms. Dėl ko Vokietijos generaliniam konsulatui tarpininkaujant ir parašius skundus Tautų Sąjungai, teismų sprendimu jie buvo sugrąžinti į ankstesnes pareigas, dar ir išmokant atlyginimą už jų nedirbtą laiką²³⁶. Praktikoje Vokietijos generalinis konsulatas ne tik priešinosi gubernatoriaus vykdomai politikai, bet ir kišosi į autonominių institucijų veiklą, o gubernatoriai tam negalėjo pasipriešinti dėl kaimyninės valstybės augančios grėsmės. Prie gubernatoriaus veiksmų suvaržymų prisidėjo ir Lietuvos Vyriausybė, kuri, siekiant normalizuoti santykius su Vokietija bei besibaimindama išprovokuoti jos reakciją, neretai gubernatoriams įsakydavo laikytis nuosaikesnės politikos ir daryti nuolaidų. Kitas dalykas, ne viskas buvo gerai ir pačioje gubernatoriaus institucijoje, nes kaip savo 1938 m. spalio 10 d. pranešime pažymėjo tarpukario Lietuvos teisininkas H. Tumas, reikėjo pakeisti sustingusį ir neveiklų valdininkų kadrą prie gubernatoriaus institucijos, juos pakeičiant į klaipėdiečius lietuvius²³⁷. Taigi, gubernatoriaus autoritetas, besibaigiant krašto priklausomumo Lietuvai laikotarpiu vis labiau silpnėjo ir menko.

Nuo 1924 m. lapkričio 21 d. iki 1939 m. kovo 23 d. Klaipėdos krašte pasikeitė devyni gubernatoriai. Šiai centrinės valdžios institucijai Klaipėdos krašte, kaip ir seimeliams bei direktorijai buvo būdingas nestabilus politinis balansavimas dėl ko nebuvo užbaigta daugelis pradėtų sumanymų.

²³⁴ Ingrida Jakubavičienė, *supra* note 210, p. 139.

²³⁵ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 122–123.

²³⁶ Ingrida Jakubavičienė, *op cit.*, p. 144.

²³⁷ "Teisininko H. Tumo 1938 m. spalio 10 d. pranešimas," *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 1.

2.2.2. Teisėtvarkos ir policijos institucijos

Krašte be Lietuvos Vyriausybės atstovo gubernatoriaus posto, taip pat veikė, kai kurios centrinės valdžios įstaigos. Remiantis Statuto 5 str. buvo matyti, kokios sritys buvo priskiriamos Autonomijos institucijoms, kokios priklausė Lietuvos Respublikos kompetencijai, o kokiomis sritimis turėjo būti bendras pritarimas.

Kalbant apie viešosios tvarkos užtikrinimą Lietuvos Respublikai tiesiogiai priklausė pasienio, muitinės ir geležinkelio policija. Šiose įstaigose daugiausiai tarnavo asmenys iš Didžiosios Lietuvos, todėl buvo siekiama, kad kuo daugiau į jas būtų priimta klaipėdiečių lietuvių, kurie prieš tai būtų tarnavę Lietuvos kariuomenėje²³⁸. Toks pat siekis buvo išsakomas ir kitoms centrinės Lietuvos vyriausybės institucijoms, kurios veikė Klaipėdos krašte, numatant naujiems kadrų papildomai organizuoti kursus²³⁹.

Kasdienei policijos veiklai Lietuvos teritorija buvo suskirstyta į šešias apygardas, kurios buvo dar suskirstytos – į rajonus. Išimtis šiuo atveju buvo Klaipėdos apygarda, kur atskirai veikė Centrinės Valstybės saugumo policijos sistemos sukurta saugumo policijos Klaipėdos apygarda, kuri Klaipėdoje turėjo savo būstinę. Kaip atskira institucija, veikė kriminalinė policija, kurios veiklos sritis įėjo į autonominės administracijos kompetenciją. Klaipėdos Valstybės saugumo policijos vienas iš pagrindinių uždavinių buvo kovoti su antivalstybiškai nusiteikusiais elementais, kurie siekė atplėšti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos. Valstybės Saugumo policija Klaipėdos krašte veikė iki 1939 m. sausio 1 d., kai remiantis Valstybės saugumo policijos Klaipėdos apygardos viršininko J.Kazlausko ir Klaipėdos gubernatoriaus bei Ministrų Tarybos nutarimu, vidaus reikalų ministras S.Leonas atšaukė Valstybės saugumo policiją iš Klaipėdos²⁴⁰. Su Centro Valstybės saugumo institucijos buvimu Klaipėdos krašte nenorėjo taikytis vietos vokiečių partijų atstovai Seimeliuose. Jų manymu, sąvoka „viešoji tvarka“ apėmė ir „valstybės saugumą“, dėl to viešoji tvarka turėjo apimti visas sritis ir tai priklausė autonominių institucijų kompetencijai pagal Statuto 20 str.

Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, siekta krašto teismų darbą priderinti prie Lietuvos teismų sistemos. Dar iki Konvencijos priėmimo buvo priimti įstatymai bei paliepimai, kuriais aukščiausia teismų instancija Klaipėdos kraštui buvo pripažintas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas. Lietuvos Respublikos Seimo 1924 m. sausio 31 d. priimtu "Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimu"²⁴¹ buvo išplėsta Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo jurisdikcija Klaipėdos krašte – nustatyta Vyriausiojo Tribunolo kompetencija, nagrinėjant skundus

²³⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 6.

²³⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 6.

²⁴⁰ Ministrų Tarybos 1938 m. gruodžio 29 d. posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b.988, l.195.

²⁴¹ "Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas," *VŽ*, 51 (1924).

dėl Klaipėdos krašto teismuose priimtų sprendimų ir nutarimų bei nustatyta tvarka tiems skundams nagrinėti. Lietuvos prokuratūra tapo nedaloma ir Klaipėdos krašto gynėjas tapo pavaldus nuo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo Vyriausiojo valstybės gynėjo. Remiantis šiuo įstatymu Klaipėdos krašto Direkotorija paskelbė paliepiamą, kuriuo pripažino Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo kompetenciją autonominiam kraštui²⁴². Ši kompetencija buvo dar kartą patvirtinta ir Klaipėdos krašto Statuto 24 straipsnyje. Tokiu būdu aukščiausia Klaipėdos teismų sistemos grandis buvo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sekcija, kuri nepriklausė autonominiams teismams.

Klaipėdos krašte buvo sudarytas specialus Tribunolo skyrius, kuris veikė, kaip kasacinė instancija Klaipėdos krašte, kuri sprendė civilines ir baudžiamąsias bylas, kurios buvo išnagrinėtos Klaipėdos krašto autonominiuose teismuose. Šios bylos turėjo būti nagrinėjamos ne mažesne kaip trijų teisėjų teisiamosios kolegijos sudėtimi, iš kurių dauguma turėjo atitikti to krašto įstatymų reikalavimus ir priklausyti Klaipėdos teritorijos magistratūrai²⁴³. Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto byloms narius „visam jų amžiui“ turėjo skirti Lietuvos Prezidentas „atsiklausius Klaipėdos apygardos teismo teisėjų“.²⁴⁴ Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos krašto byloms nagrinėti teisėjai apsiribojo tik sprendžiant bylas dėl Klaipėdos krašto, todėl nedalyvavo bylose dėl Didžiosios Lietuvos teismų. Nors šio skyriaus buveinė buvo Kaune, tačiau posėdžiauti jis galėjo ir Klaipėdoje, kur buvo ir šio skyriaus raštinė. Klaipėdos krašto bylos Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriuje iki 1932 m. pabaigos daugiausiai buvo nagrinėjamos Klaipėdoje ir iki to laiko jų buvo išnagrinėta apie du tūkstančius²⁴⁵.

1933 m. rugsėjo 15 d. įsigaliojus naujamam "Teismų santvarkos įstatymui"²⁴⁶ atsirado tam tikrų pakeitimų, kurie lietė bylą dėl Klaipėdos krašto nagrinėjimą. Pagal "Teismų santvarkos įstatymo" 22 str. Tribunolo jurisdikcijai atiteko ir Klaipėdos krašto administracinės ir magistratūros drausmės bylos. Pagal "Teismų santvarkos įstatymo" 12 str. Vyriausiam Tribunole ėmė veikti Klaipėdos krašto skyrius per kurį turėjo būti realizuota Tribunolo kompetencija Klaipėdos krašto teismų atžvilgiu. Įstatyme išliko nuostata, kad dauguma teisėjų turėjo būti ir toliau skiriama iš Klaipėdos krašto magistratūrai priklausančių teisėjų. Priėmus įstatymą buvo pasirūpinta, kad Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyrius būtų perkeltas į Kauną, kur buvo taip pat perkelta ir šio skyriaus kanceliarija²⁴⁷. Dar nuo 1932 m. liepos 1 d. buvo įgyvendinta nuostata, kad du sekcijos nariai, atstovavę Klaipėdos krašto teismams, turėjo gyventi ne Klaipėdoje, o Kaune²⁴⁸. Susikūrus Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriui jam vadovavo paeiliui J.

²⁴² "Paliepimas, liečiąs vyriausiąjį teismą Klaipėdos kraštui" *KKVŽ* 23 (1924).

²⁴³ Mindaugas Maksimaitis, "Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas XX amžiuje," *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 444.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ Vilhelmas Burkevičius, "Klaipėdos krašto vyriausiasis teismas 1920–1933 m.," *Teisė* 34 (1933): 326–327.

²⁴⁶ "Teismų santvarkos įstatymas," *VŽ*, 419 (1933).

²⁴⁷ Vilhelmas Burkevičius, *op. cit.*, p. 326–327.

²⁴⁸ Vilhelmas Burkevičius, *supra* note 247, p. 327.

Staškevičius, M. Bruzdeilinas ir J. Danauskas²⁴⁹. Šis skyrius veikė iki 1939 m. kai Lietuva neteko Klaipėdos krašto²⁵⁰.

Klaipėdos kraštui savo jurisdikciją įgyvendino ir kiti Lietuvos teismai. Išskirtinai Lietuvos Apeliacinių Rūmų teismo jurisdikcijai priklausė nagrinėti tas bylas, kurios buvo iškeltos už nusikalstamą veiklą vadovaujantis "Tautai ir valstybei saugoti įstatymo" nuostatomis.

Karių tarnybos nusikaltimai, kurie buvo įvykdyti Klaipėdos krašte, taip pat nepriklausė krašto teismų jurisdikcijai. Jų nagrinėjimas priklausė Lietuvos karinių teismų kompetencijos sričiai. Nuo 1926 m. gruodžio 17 d. įvedus karo būseną visoje Lietuvoje, įskaitant ir Klaipėdos kraštą, Lietuvos kariuomenės teismui teko spręsti ir politinio pobūdžio bylas. Šio teismo sprendimai buvo skundžiami Lietuvos Vyriausiajam Tribunalui.

Atsižvelgus ir nuolat kylančius ginčus dėl Konvencijos ir jos priedelių interpretavimo bei į tai, kad šiuos ginčus buvo siekiama patikėti nagrinėti tarptautinėmis teisingumo institucijoms, buvo planuota prie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sukurti ir Statutinį teismą. Tačiau, nepaisant, kad ir buvo priimtas "Statutinio teismo įstatymas"²⁵¹, autonominiams teismams nepripažinus šio teismo, kaip reguliuojančio teismų sistemą, jis taip ir nepradėjo savo veiklos.

Taigi Lietuvos teismų valdžia Klaipėdos krašte buvo įgyvendinama per tris teismų institucijas – Vyriausiąjį Tribunalą, Apeliacinius rūmus, Kariuomenės teismą. Lietuvos Respublikos kompetencijai tiesiogiai priklausė valstybės saugumo, pasienio, muitinės ir geležinkelio policija. Šios institucijos nepriklausė autonominei Klaipėdos krašto teisinei sistemai ir savo veikloje vadovavosi Lietuvos Respublikos įstatymais ir valdžios potvarkiais.

2.2.3. Kitos centro valdžios institucijos

Po 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvoje įvykdyto valdžios perversmo ir visoje Lietuvoje įvestos ir paskelbtos karo padėties, Klaipėdos krašte buvo įsteigtos trys Karo komendantūros²⁵²: Klaipėdos miestui ir apskrčiai, Šilutės apskrčiai, Pagėgių apskrčiai. Karo komendantas, kurio vienas iš uždavinių buvo prižiūrėti, kaip yra laikomasi karo padėties tvarkos, turėjo teisę tiesiogiai priimti sprendimus: spręsdavo dėl asmenų išsiuntimo iš Klaipėdos krašto, baudavo dėl šaunamojo ginklo leidimo panaudojimo, spręsdavo dėl leidimų organizuoti masinius susirinkimus, šventes, minėjimus ir kitus renginius²⁵³. Be to, karo komendantui priklausė cenzūravimo teisė visiems Klaipėdos krašte leidžiamiems leidiniams, o ypač laikraščiams „*Memeler Dampfboot*“ ir

²⁴⁹ Mindaugas Maksimaitis, *op cit.*, p. 449.

²⁵⁰ "Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas," *VŽ*, 645 (1939).

²⁵¹ "Statutinio teismo įstatymas," *VŽ*, 474 (1935).

²⁵² "Skelbimas," *KKVŽ*, 120 (1926).

²⁵³ LCVA, f. 383, ap. 7, b.1146, l. 38.

„*Mmellandische Rundchau*“, kurių leidimas buvo finansuojamas iš Vokietijos²⁵⁴. Klaipėdos krašto komendantas, remiantis 1934 m. liepos 12 d. Prezidento pasirašytu "Ypatingų valstybės apsaugos įstatų papildymu"²⁵⁵, įgijo dar daugiau galios ir buvo reali pagalba gubernatoriui kovojant su Vokietijos generalinio konsulato vykdoma antilietuviška politika. Klaipėdos krašto komendanto leidžiami įsakymai buvo privalomi visoms krašto autonominėms institucijoms, kurios turėjo dar ir teikti reikiamą pagalbą²⁵⁶.

Pagal Klaipėdos krašto konvenciją, Klaipėdos uosto ir jo įrenginių išlaikymas priklausė Lietuvos Vyriausybės kompetencijai, nors uostą administruoti ir eksploatuoti pagal Klaipėdos Uosto statuto 5 str. buvo patikėta iš trijų narių sudarytai Uosto direkcijai, kurios po vieną narį skyrė Lietuvos Vyriausybė, Krašto direktorija ir Tautų Sąjungos konsultacinės ir techninės komisijos susisieki mo ir tranzito klausimais pirmininkas. Nepaisant, kad Uosto direkcija buvo sudaryta iš skirtingų atstovų, ji savo funkcijas vykdė Lietuvos Vyriausybės pavedimu. 1924–1939 m. laikotarpiu Uosto direkcijos pirmininkais pabuvojo 4 Lietuvos atstovais, iš Klaipėdos krašto atstovų – 4 asmenys ir iš Tautų Sąjungos atstovų – 2 asmenys²⁵⁷. Tokie valdymo ypatumai galėjo reikšti viena, kad Klaipėdos uostas iš Klaipėdos krašte veikusių organų, išsiskyrė, kaip atskiras darinys, kuriame negaliojo išskirtinai vien tik centro ar vietos autonomijos teisė, o kalbama apie tam tikrą suderinamumą tarp centro, vietos valdžios ir tarptautinių institucijų. Lietuvos centro ir autonominės valdžios nariai naudojosi parlamentarų, o Tautų Sąjungos – diplomatinėmis teisėmis²⁵⁸. Uosto direkcija sudarinėjo biudžetą, rengė metines darbo ataskaitas ir visa tai privalėjo pateikti trims institucijoms: Lietuvos Vyriausybei, Klaipėdos krašto Direktorijai ir Tautų Sąjungos Konsultacinės ir technikos susisieki mo bei tranzitui komisijai, kuriai ir priklausė uosto administravimas ir plėtimas.

Lietuvos centro valdžios institucijoms priklausė ir kitos sritys, kaip geležinkelių, muitinės, pašto administravimas. Šiose įstaigose kadru klausimu kartojosi tos pačios problemos, kaip ir kitose centro valdžios įstaigose, t.y. šių įstaigų valdininkams trūko kompetencijos, nes dauguma jų buvo atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos ir todėl reikiamai nesuvokė šio krašto institucinių problemų bei negalėjo tinkamai tvarkytis su iškilusiomis problemomis. Taigi, siekiant šių valdžios institucijų veiklos efektyvumo, reikėjo, kad į tarnybą būtų priimami tik tinkamos kvalifikacijos, išklausę atitinkamus kursus asmenys²⁵⁹. Siekiant šio sprendimo įgyvendinimo tokių

²⁵⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b.1146, l. 39.

²⁵⁵ "Ypatingų valstybės apsaugos įstatų papildymas," *VŽ*, 450 (1934).

²⁵⁶ "Klaipėdos miesto ir apskrities Karo Komendanto įsakymas Nr. 1," *KKVŽ*, 58 (1927).

²⁵⁷ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 44, p. 31–32.

²⁵⁸ *Ibid.*, p. 32.

²⁵⁹ "Teisininko H.Tumo 1938 m. spalio 10 d. informacinis pranešimas," *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 6.

asmenų skyrimas turėjo būti pavestas Klaipėdos krašto gubernatoriui, kuris savo sprendimą turėjo derinti su vietos lietuviškomis organizacijomis²⁶⁰.

Apibendrinant, Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu veiklą vykdžiusių institucijų vaidmenį, matyti, kad autonominės institucijos naudojosi didžiausiomis savo galiomis krašte, kas lietė įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią. Šios autonominių institucijų teisės ir galios buvo rezervuotos Klaipėdos krašto Konvencijoje ir viename iš pagrindinių jos priedelių – Klaipėdos teritorijos Statute. Tačiau, Klaipėdos krašto autonomija buvo laiduota Lietuvos centrinės valdžios, kuri per savo institucijas šiame krašte taip pat įgyvendino savo politiką ir teises, kurios daugiau išsiskyrė kontrolės funkcija, siekiant per gubernatoriaus instituciją kontroliuoti Seimelio ir Direktorijos veiklą. Autonominiai Klaipėdos krašto teismai naudojosi autonominiu teismų nepriklausomumu ir galiomis. Centrinei Lietuvos teismų jurisdikcijai atiteko tik kasacinė galimybė, sprendžiant skundžiamus Klaipėdos krašto apygardos teismo sprendimus.

²⁶⁰ "Teisininko H.Tumo 1938 m. spalio 10 d. informacinis pranešimas," *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 6.

3. NAUJOS TEISINĖS SISTEMOS KŪRIMAS IR PROBLEMOS KLAIPĖDOS KRAŠTE

Vos tik Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos buvo suvokta, kad tokia teisinė sistema, kokia buvo krašte sukeliama nemažai painiavos. Be to, buvo ganėtinai keista, kad valstybėje vis dar galiojo svetimoms valstybėms teisės aktai, kurių buvo ne vienas, o dauguma. Be to, pagal Klaipėdos krašto Konvenciją ir jos priedus buvo matyti, kad Lietuvos Centrinės Vyriausybės teisės Klaipėdos krašte buvo ribotos. Dažnai padėtį apsunkindavo šių teisės aktų įvairovė bei jų skirtinga interpretacija. Kitas išorinis veiksnys buvo siejamas su tuo, kad Vokietija nuo pirmųjų Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos dienų pradėjo nuoseklią savo įtakos ir vokiškumo krašte išsaugojimo politiką, o Lietuva stengėsi kuo greičiau integruoti Klaipėdos kraštą į savo sudėtį. Tokiu būdu Klaipėdos kraštas tarp šių šalių virto nuolatinės įtampos židiniu, pagrindiniu abiejų valstybių santykius lėmusiu veiksnium²⁶¹.

Lietuvos Vyriausybė turėjo ribotas galimybes daryti įtaką tai teisei, kuri vyravo Klaipėdos krašte, rūpintis šios teisės atitikimui visos valstybės interesams, ją vienodinti bei artinti prie pagrindinės Lietuvos dalies galiojusios teisės. Įstatymų leidimo teisės perleidimas autonominiams institucijoms reiškė, kad Klaipėdos krašte galiojusi teisė menkai priklausė nuo pačios Lietuvos, kaip įstatymų leidėjo valios ir visai ne nuo jos priklausė galimybė atsisakyti šios receptuotos teisės ar ją novelizuoti ir net derinti su likusioje Lietuvos dalyje galiojusia teise²⁶². Autonominė įstatymų leidžiančioji institucija pernelyg nesistengė senuosius vokiškus įstatymus pakeisti naujais, nes bijota, kad tokiu būdu bus labiau nutolta nuo Vokietijos teisės, o buvo tikimasi, kad kraštas anksčiau ar vėliau vėl bus prijungta prie šios šalies.

Problema buvo ta, kad Klaipėdos krašto Konvencijoje ir Statute nepakankamai aiškiai ir preciziškai buvo atskirtos centrinei Lietuvos valdžiai ir autonominiams institucijoms suteiktos teisės, kas prisidėjo prie to, kad kiekviena suinteresuota pusė savaip ėmė interpretuoti šiuos dokumentus, tai kaip joms tai buvo naudinga²⁶³. Tokia padėtis sukeldavo nemažai teisinių problemų dėl kurių neišsprendžiamumo buvo kreipiamasi ir į tarptautines organizacijas. Todėl svarbu buvo siekti pakeisti esamą situaciją. Lietuva siekė, kiek galima labiau išplėsti savo galimybes šiame krašte, nes autonominė teisės vyrvimas savotiškai tolimo Lietuvą nuo Klaipėdos krašto. Taigi Lietuvos Vyriausybės buvo daromi tam tikri bandymai siekiant suvienodinti teisę Didžiojoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte.

²⁶¹ Julius Žukas, *supra* note 80, p. 89.

²⁶² Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 50, p. 22.

²⁶³ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 350.

3.1. Autonomiją garantuojančių įstatymų trūkumai

Klaipėdos Konvencija ir jos priedėliai susilaukė nevienareikšmiško vertinimo. Ypač nuomonių skirtumai išryškėjo, kai Konvencija ir jos priedėliai buvo pradėti įgyvendinami praktiškai, tuo nulemdami tolimesnę šio krašto teisinės sistemos raidą. Anot tarpukario Lietuvos teisininko J. Robinzono:²⁶⁴ „Klaipėdos Konvencija nėra organizacinis aktas, kurio uždavinys būtų buvęs organizuoti Klaipėdos Krašto valdžią. Esmės ir turinio, tai Krašto prijungimo ir įterpimo sutartis. Prijungimas ir jo padariniai yra išdėstyti pačioje Konvencijoje, o įterpimas, kiek jis liečia konstitucinę teisę – pirmame, o susisiekimą ir uostą – antrame ir trečiame Konvencijos priedėliuose“. Toks vertinimas reiškė, kad Konvencija buvo laikytina tik kaip pamatinis pagrindas krašto prijungimui prie Lietuvos, o visapusiškas šio krašto prijungimas turėjo būti apspręstas papildomų teisės aktų priėmimu iš Lietuvos pusės. Autonominių institucijų atstovai ir vokiečių teisininkai į Klaipėdos Konvenciją ir Statutą žiūrėjo, kaip į priemonę, saugiklią atsispiriant nuo Lietuvos kėslų apkarpyti autonomijos teises. Jiems netgi buvo parankus tas dalykas, kad Konvencijoje ir jos priedėliuose nebuvo išsamaus reglamentavimo, nes tokiu būdu galėjo tam tikrus jos straipsnius interpretuoti, kaip jiems atrodė tinkama. Taigi, šių nuomonių dėl Konvencijos ir jos priedėlių turinio nesutapimų gavosi dėl interpretacijų, kurias sąlygojai nemažai dalykų, kurie nebuvo reglamentuoti šiuose įstatymuose. Tik Konvencijos ir jos priedų straipsnių išsamesnė turinio analizė, galėjo parodyti, kiek toli siekia autonomijos teisė ir kokios buvo Lietuvos teisės Klaipėdos krašte.

Klaipėdos krašto Konvencija buvo pagrindinis tarptautinis teisės aktas, kuriame buvo deklaruota Klaipėdos krašto perleidimo Lietuvai sąlyga, t.y. autonomijos suteikimas. Vis dėlto Konvencija nelaikytina išimtinai autonomiją suteikiančiu teisės aktu, nes joje taip pat buvo duota nuoroda, ne tik į tai, kas priskirtina autonominių institucijų kompetencijai, bet ir į tai, kas būtų priskirtina centro Lietuvos valdžios institucijų kompetencijai bei į tai, kas turėjo būti reguliuojama bendru susitarimu. Nors šio pagrindinio Autonomijos teisę apibrėžiančio bei padalinančio dokumento rengimas pareikalavo nemažai laiko, vis dėlto, tai nesudarė sąlygų ateityje nekilti ginčams, kylantiems dėl skirtingo interpretavimo ir vertinimo.

Dėl Konvencijos nevienpusiško vertinimo išsiskyrė dvi pozicijos dėl kurių nesutarė šalys: 1) manymas, kad tam tikri Konvencijoje ginčytini momentai turėjo būti vertintini Autonomijos naudai, 2) manymas, kad tai, kas yra ginčytina, ar nėra aiškiai išdėstyta, kaip priklausymas autonominėms institucijoms, išimtinai priklausė centro valdžios kompetencijai. Dažnai kilus šiems ginčams vienai pusei atstovaudavo autonominės institucijos – Seimelis, Direktorija, teismai, o kitai

²⁶⁴ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 48–49.

pusei atstovaudavo centro valdžios atstovas – gubernatorius. Be to, dažnai autonominių institucijų atstovai į pagalbą pasitelkdavo ir Tautų Sąjungos atstovus, kurie galėjo inicijuoti šių tarptautinių ginčų sprendimą tarptautiniame arbitraže.

Taigi šių ginčų iš esmės nebūtų buvę, jeigu ne trūkumai pačiose autonomiją garantuojančiose įstatymuose. Kaip tai pasireiškė? Vienas pagrindinių trūkumų, kuris matyti iš Klaipėdos Krašto Konvencijos ir jos priedų buvo tas, kad neaiškiai reglamentuotos įstatymų nuostatos ir centro institucijų kompetencijos tam tikroms specifinėms sritims.

Pirmiausia Konvencijoje ir Statute nebuvo numatyta, kaip turėtų būti sprendžiami ginčai tarp centro ir autonominių institucijų. Klaipėdos krašto Konvencijos 17 str. buvo nurodyta, kad kiekvienas Tautų Sąjungos Tarybos narys turi teisę atkreipti Tarybos dėmesį dėl kiekvieno šios konvencijos nustatymų sulaužymo, o kiekvienas Klaipėdos konvenciją pasirašęs signataras turi teisę Lietuvai iškelti bylą NTTTT, kai tarp jų kildavo nuomonių skirtumai dėl kiekvieno teisės ar fakto klausimo, iškylančio iš Klaipėdos konvencijos vykdymo. Tai reiškė, kad iš esmės kiekvienas Lietuvos Vyriausybės teisės aktas, kuris buvo taikytinas ir Klaipėdos kraštui, galėjo būti apskūstas NTTTT. Lietuvos pusei nebuvo sudaryta galimybė skūsti vietos autonominių institucijų teisės aktų. Gubernatorius tam tikriems įstatymams galėjo pareikšti tik veto teisę.

Dėl Klaipėdos krašto Konvencijos ir Statuto vykdymo buvo daug susidūrimų tarp Lietuvos centrinės ir vietinės autonominės valdžios. Anot J.Robinzono:²⁶⁵ „Ten, kur yra kompetencijos padalinimas, kompetencijos konfliktai yra neišvengiami“. Dažnai problema kildavo iš to, kad įstatymų leidėjas negalėjo numatyti visus kompetencijos padalinimo atsitikimus, o, be to, neįmanoma buvo numatyti, kokie klausimai ilgainiui galėjo tapti valstybinio valdymo objektais²⁶⁶. Daugelis Lietuvos centro valdžios veiksmų ar iniciatyvų Klaipėdos krašte buvo vietinių vokiečių politinių partijų vadovų ir Vokietijos valstybės atitinkamų įstaigų nuolat sekami ir traktuojami kaip autonominių teisių laužymas bei kišimasis į savarankiško krašto vidaus reikalus²⁶⁷.

Kita problema – kokiais kriterijais reikia vadovautis siekiant interpretuoti Statutą, t.y. ar esant neaiškumams juos reikėjo aiškinti autonominio krašto ar centro valdžios naudai²⁶⁸. Pastarojo klausimas išsprendimas didele dalimi priklausė nuo to, kas yra valstybė ir kokius sudėtinius elementus jai būtų galima priskirti, kokius naujus elementus pridėjo Klaipėdos krašto Statutas ir ar šie elementai buvo tokio pobūdžio, kad jie galėtų pakeisti Lietuvos valstybės unitarinį pobūdį²⁶⁹.

²⁶⁵ Jokūbas Robinzonas, *supra* note 20, p. 297.

²⁶⁶ *Ibid.*

²⁶⁷ Petronėlė Žostautaitė et al., *Lietuvininkų kraštas: monografija* (Kaunas: Litterae universitatis, 1995), 294.

²⁶⁸ Domas Krivickas, *supra* note 119, p. 8.

²⁶⁹ Petronėlė Žostautaitė, *op cit.*, p. 294.

Į diskusijas dėl Klaipėdos krašto teisinio pagrindo aktyviai įsijungė ir vokiečių teisininkai, kurie savo darbuose diskutavo, kokių teisiniu pagrindu buvo prijungtas prie Lietuvos Klaipėdos kraštas, ar jis įėjo į Lietuvos sudėtį kaip atskira autonominė dalis ar esanti šalia Lietuvos, kaip atskiras autonominis vienetas, panašiai, kaip laisva valstybė su savo skirtingomis institucijomis²⁷⁰. Savo teiginių įrodymams vokiečių teisininkai pasitelkdavo Klaipėdos krašto Konvenciją ir Statutą, kurie jų manymu, kaip ir suteikė kraštui savarankiškumą, kuris buvo apspręstas teritorijos, gyventojais, valdžios organais bei valstybine galia, o Lietuvos Konstitucija turėjo galios Klaipėdos krašte tik tiek, kiek ji neprieštaravo Konvencijai²⁷¹. Tokia įstatymų interpretacija buvo parankus motyvas siekiant izoliuoti Lietuvos centrinę valdžią nuo Klaipėdos krašto teisės²⁷². Tokie Vokietijos teisininkai, kaip A.Rogge, P.Bochmertas aiškino, kad Klaipėdos kraštas yra atskiras valstybinis derinys ir traktavo, tiek Lietuvą, tiek Klaipėdos kraštą, kaip lygius valstybinius vienetus ir nenorėjo matyti, kad iš tiesų Klaipėdos kraštui trūko esminio valstybės elemento – aukščiausios politinės valdžios (suverenumo ir imperiumo)²⁷³. Panašios teorijos laikėsi ir vokiečių teisininkas Heinrich Dorge, kuris teigė, kad Klaipėdos kraštas sudarė atskirą vienetą, neįėjusį į Lietuvos Respublikos sudėtį, kaip jo sudėtinę dalį, o stovėjęs kaip atskirą vienetą greta kitos visos Lietuvos Respublikos dalies, o su ja tik siejosi bendrais, tarytum konfederaciniais ryšiais²⁷⁴. H.Dorge tvirtino, kad būtent šalys signatarės ir Tautų Sąjunga Klaipėdos kraštui suteikė galimybę pačiam kurtis ir įgyvendinant savo teisę atitinkamai organizuotis, kaip autonominei valstybei²⁷⁵. Tokie vokiečių teisininkų argumentai, kuriais siekta pabrėžti, kad Klaipėdos kraštas yra atskiras valstybinis vienetas, iš tikrųjų prieštaravo pozityvinės teisės nuostatomis. Klaipėdos kraštas įgyvendino savo valdžią ne savo teisės dėka, o deleguotosios galios dėka, nes Klaipėdos krašto Statutas buvo suteiktas Lietuvos Respublikos. Oponuojant vokiečių teisininkams svarbu pažymėti, kad Klaipėdos kraštas savo teisine struktūra stovėjo ne greta Lietuvos, bet buvo inkorporuotas į Lietuvos Respublikos sudėtį pagal Konvencijos 2 str. ir Statuto 1 str. Be to, kad kraštas buvo valdomas jam deleguotos teisės ribose dar kartą tai patvirtino ir NTTTT sprendimas. Jeigu Direktoriją galima būtų buvę laikyti tam tikra Klaipėdos krašto vyriausybe, tai kalbant apie jos santykius su kitomis užsienio šalimis, šiuo atveju tokios teisės ji neturėjo. Tokia teisė buvo suteikta Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Be to, vokiečių teisininkams, kurie neigė Klaipėdos krašto priklausomybę nuo Lietuvos, turėjo būti gerai žinomos dvišalės Lietuvos ir kitų valstybių sudarytos tarptautinės sutartys, kuriose aiškiai buvo akcentuojamas Lietuvai perėjęs suverenitetas į Klaipėdos kraštą. Viena iš tokių sutarčių buvo tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės

²⁷⁰ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 294.

²⁷¹ *Ibid.*

²⁷² *Ibid.*, p. 295.

²⁷³ Gintaras Šapoka, *supra* note 126, p. 80.

²⁷⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b.620, l. 59.

²⁷⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b.620, l. 62.

sudaryta "Sutartis dėl Klaipėdos krašto 1924 m. gegužės 8 d. 8–10 str. įvykdyti"²⁷⁶. Šioje tarptautinėje sutartyje buvo išvardintos Klaipėdos krašto veiklos sritys, kurios priklausė Lietuvos Vyriausybės ir Klaipėdos Krašto autonominių įstaigų organų kompetencijai, t.y. pakartotas Konvencijoje ir Statute atskirtos sritys. Taigi, nepaisant kai kurių vokiečių teisininkų išsakytų nuomonių, kad Klaipėdos kraštas buvo laikytinas atskiru valstybiniu dariniu, tai paneigė ne tik tai, kad jam trūko aukščiausios politinės valdžios elementų, bet ir tarpvalstybinėse sutartyse išdėstyti teiginiai apie jo priklausomybę nuo Lietuvos.

Tarpukario Lietuvos teisininkai, tokie kaip M.Romeris, S.Daukša, T.Petkevičius, D.Krivickas, J.Robinsonas, R.Valsonokas neneigė Lietuvos suverenumo Klaipėdos kraštui ir šį kraštą laikė teritorine autonomija. Daugiau ginčų kėlė klausimas dėl Statuto padėties Lietuvos teisinėje sistemoje ir čia tarpukario Lietuvos teisininkų požiūriai išsiskyrė²⁷⁷. T.Petkevičiaus teigimu Statutas buvo Lietuvos nacionalinis įstatymas, o Konvencija – susitarimas dėl autonomijos suteikimo Klaipėdos kraštui²⁷⁸. M.Romerio manymu, Statutas buvo ne tik Lietuvos teisės aktas, bet ir tarptautinis teisės aktas, nes Konvencijos 15 str. aiškiai buvo nurodyta, kad Statutas yra sutarties sudėtinė dalis²⁷⁹.

Kita problema kilusi iš autonomiją garantuojančių įstatymų – netobula Statuto nustatyta autonomijos sąranga, institucijų atsakomybės problema²⁸⁰. Krašto autonominė valdžia aktyviai naudojosi teise kreiptis į Tautų Sąjungą, siekiant aiškintis dėl Statuto vykdymo teisėtumo. Todėl ji kelis kartus per Tautų Sąjungos narę – Vokietiją, skundė Lietuvos Vyriausybę dėl krašto autonomijos Statuto laužymo²⁸¹. Viena iš problemų buvo ta, kad nei viename Statuto straipsnyje nebuvo nurodyta, kad gubernatorius turėjo teisę atšaukti Direktorijos pirmininką. Gubernatorius, remdamasis Statuto 6 ir 16 straipsniais, turėjo teisę, esant tik tam tikroms sąlygoms, vetuoti Seimelio priimtus sprendimus. Į šiuos gubernatoriaus veto jautriai reaguodavo Seimelis, kuris dažniausiai išreikšdavo abejones dėl tokių sprendimų priėmimo, todėl prasidėdavo aktyvus aiškinimasis, ar teisėtai buvo pasinaudota veto teise, dažnai į šias diskusijas įtraukiant ir Klaipėdos krašto Direktorijos narius²⁸². Pasipriešinimai bet kokiems Lietuvos valdžios siekiams padidinti savo galias autonominiam kraštui buvo gerai matyti iš NTTTT teiktų ieškinių, kuriuose Santarvės šalys siekė išsiaiškinti, ar Lietuvos valdžia per savo įgaliotinį Klaipėdos kraštui – gubernatorių neviršijo savo įgaliojimų ir taip nenusižengė Konvencijai ir Statutui. Klaipėdos krašto

²⁷⁶ "Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės Konvencijos dėl Klaipėdos Krašto 1924 m. gegužės 8 d. 8–10 str. įvykdyti," *VŽ*, 188 (1925); "Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės Konvencijos dėl Klaipėdos Krašto 1924 m. gegužės 8 d. 8–10 str. įvykdyti," *KKVŽ*, 38 (1925).

²⁷⁷ Gintaras Šapoka, *supra* note 126, p. 81.

²⁷⁸ Tadas Petkevičius, *supra* note 31, p. 6.

²⁷⁹ Mykolas Romeris, "Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas," *Vairas* 4 (1932): 456.

²⁸⁰ Gintaras Šapoka, *op. cit.*, p. 82.

²⁸¹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 295.

²⁸² Gintaras Šapoka, *op. cit.*, p. 79.

Konvencijoje bei jos prieduose apspręsti krašto Autonomijos ypatumai bei Lietuvos valdžios galios krašte, sąlygojo dvilypę situaciją dėl nevienapusio vertinimo abiem pusėms paskirstant galias. Todėl dažnai kildavo tokia situacija, kai siekiant išsiaiškinti, ar viena, ar kita pusė neviršijo savo įgaliojimų, tekdavo kreiptis į NTTTT.

Lietuva tapo viena iš pirmųjų valstybių pasaulyje, kuri pripažino privalomąją NTTTT jurisdikciją. Dar 1921 m. spalio 5 d. Ženevoje E. Galvanauskas, Lietuvos valstybės vardu, pasirašė NTTTT Statuto pasirašymo protokolą, o 1922 m. vasario 14 d. Seimas ratifikavo protokolą kartu su fakultatyvine nuostata dėl Teismo privalomosios jurisdikcijos²⁸³. Taigi nuo 1921 m. Lietuvos Respublika išreiškė sutikimą perduoti kilusius nesutarimus į teismą ir laikyti privaloma NTTTT jurisdikciją. Iki pat valstybingumo praradimo Lietuva ištikimai laikėsi šio taikaus ginčų sprendimo principų.

Daug neaiškumų kėlė ir tie Konvencijos momentai, dėl kurių vienu ar kitu būdu Lietuvos Vyriausybė turėjo tartis su autonominėmis institucijomis. Tokie tarpusavio tarimaisi buvo nurodyti Konvencijos 5 str., 3 skirsnyje, Statuto 4 str., 5 str., 14 p., 12 str., 3–5 skirsniuose, 20 str., 21 str., 35 str., 38 str., 2 d, Uosto statuto 4 str., 14 str. Ypatingos svarbos turėjo Statuto 5 str., 15 p. ir 35 str. Tai reiškė, kad vadovaujantis šiais Konvencijos ir jos priedėlių straipsniais centro valdžios institucijos negalėjo priimti vienašališkų sprendimų jų iš anksto nesuderinus su autonominėmis institucijomis. Todėl dažnai pasitaikydavo, kad šios dvi pusės paprasčiausiai nerasdavo abiem pusėms tinkamo sprendimo ir buvo linkusios savaip interpretuoti įstatymais suteiktas joms teises, o praktikoje vadovautis visai kitais sprendimais. Siekiant sureguliuoti šiuos ginčytinus klausimus būtų daug padėjusios, jeigu būtų buvusios sudarytos bendros komisijos. Kas nebuvo padaryta per visą 1924–1938 m. laikotarpį. Tam, kad ginčytini klausimai iš karto nepatektų tarptautinėms institucijoms, pirmiausiai jie turėjo būti išspręsti vietos lygmenyje, vykdant derybas tarp centro ir vietos institucijų atstovų. Dėl Konvencijos ginčytinų klausimų pirmiausia tarpusavyje turėjo aiškintis dvi įstatymų leidžiamosios institucijos – Lietuvos Respublikos Seimas ir Klaipėdos krašto Seimelis. Konfliktams administracinėje srityje spręsti reikėjo sudaryti paritetiniais pagrindais administracinę komisiją. Teisingumo srityje konfliktams spręsti reikėjo sudaryti mišrų teismą į kurį lygiomis dalimis būtų paskirti Klaipėdos krašto Direktorijos ir centro Vyriausybės teisėjai atstovai, šio teismo pirmininku galėjo būti paskirtas Gubernatorius, kuris susitaręs su Uosto direkcija ir krašto Direktorija būtų pasikvietęs dar ir neutralų teisininką. Taigi didžiausia spraga Klaipėdos reikalų tvarkyme buvo ta, kad nebuvo aukščiausio autoriteto Klaipėdos krašto

²⁸³ Rytis Satkauskas, *supra* note 221, p. 54.

Konvencijai ir Statutui aiškinti²⁸⁴. Kadangi to nebuvo padaryta, todėl tarpusavio konfliktai dėl Konvencijos ir jos priedelių interpretavimo tik dar labiau didėjo.

Nemažiau trūkumų turėjo ir kiti Konvencijos priedėliai, pasisakantys apie Klaipėdos uosto padėtį ir tranzitą. Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos atrodo, kad teisinė jūrų padėtis turėjo būti aiški, tačiau realiai ji buvo dar labiau komplikauta. Nuo to momento, kai buvo ratifikuota Klaipėdos krašto Konvencija, vokiečių viešojo jūrų teisė turėjo nustoti gyvuoti, nes automatiškai buvo įvesta Lietuvos viešojo jūrų teisė ir visas Lietuvos valstybei priklausantis pajūris įgavo vienodą teisinį režimą. Tačiau praktikoje situacija buvo visai kitokia. Tokiai padėčiai susidaryti darė įtaką šie veiksniai²⁸⁵:

- buvo stokojama įstatymų vykdymo priežiūros Klaipėdos krašte;
- nebuvo priimta Konvencijos vykdyti įstatymų, kuriais būtų aiškiai nustatyta naujai susidariusios teisinės santvarkos pagrindai, kuriais vadovaujantis būtų lengviau pašalinti visi teisės santykiavimo nesusipratimus, ypač įstatymų kolizijos, kylančios iš Centro, Klaipėdos krašto institucijų ir Uosto Direkcijos galimų kompetencijos konfliktų;
- Klaipėdos krašto valdžios institucijoms ir vietos visuomenei Lietuvos viešojo jūrų teisė buvo svetima (nes ji buvo perimta iš rusų teisės), o krašte mažai kas mokėjo rusų kalbą.

To pasekmėje pasireiškė Uosto statuto trūkumas, kad nebuvo aiškiai nustatytos Uosto Direkcijos, Centro Lietuvos Vyriausybės ir autonominės valdžios kompetencijos sritys ir ribos²⁸⁶. Nebuvo aiškūs šie klausimai: ar Lietuvos, ar autonominiai ir kokiais įstatymais yra kompetentingi vykdyti uosto ribose administracinį, civilinį, prekybinį ir jūrų bei baudžiamąjį teisingumą; kokia viešojo ir civilinė teisė – centro ar autonominė veikia uosto ribose; kokia administracija ir kieno išleistomis taisyklėmis administruoja uostą²⁸⁷. Kaip vienas iš galimų variantų šiems ginčytiniams klausimams išspręsti galėjo būti taip pat sudarymas administracinės komisijos, o teisingumo srityje – sudarymas mišraus teismo, į kurį lygiomis teisėmis paskirti Klaipėdos Direktorijos ir Centro Vyriausybės teisėjų atstovus bei pasikviesti neutralų teisininką²⁸⁸. Nuomonių skirtumai, ginčai bei nebuvimas institucijos, kuri būtų pajėgi juos spręsti, sąlygojo, kad krašto autonominės institucijos pasinaudojo jais, taikydama sau palankius įstatymus, kurie buvo panaudoti prieš Lietuvos valdžią. Krašto autonominių valdžios institucijų pagrindinis argumentas buvo tas, kad Klaipėdos uostas – Klaipėdos krašto teritorijos dalis, todėl jame negali būti taikomi bendri

²⁸⁴ "Klaipėdos krašto gubernatūra. 1930 m. lapkričio 4 d. PRO MEMORIA. Artimiausia uždaviniai Klaipėdos reikalais," LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1317, l. 12.

²⁸⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1734, l. 10.

²⁸⁶ *Opiausi ir tvarkytini Klaipėdos krašto reikalai*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 8.

²⁸⁷ *Opiausi ir tvarkytini Klaipėdos krašto reikalai*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 9.

²⁸⁸ *Opiausi ir tvarkytini Klaipėdos krašto reikalai*, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 10.

Lietuvos įstatymai. Sudėtinga padėtis buvo susidariusi ir su private jūrų teise. Klaipėdos krašte paliko galioti senieji privatinės teisės nuostatai. Tokiu būdu susidarė nevienodas teisinis režimas Lietuvos pajūryje, nes Palangos pajūryje jis buvo taikomas vienoks, o Klaipėdos kraštui – kitoks.

Konvencijoje ir jo priedeliuose buvo neapspręsti klausimai, kurie lietė kompetencijos pasidalinimą tarp vietos autonominių ir centro valdžios institucijų bei, kas svarbiausia, nebuvo pasisakyta ir numatyta, kaip turėtų būti sprendžiami iškilę ginčai vietos ir valstybiniu lygmeniu. Suteikimas vienai tik santykių dalyvių pusei – krašto autonominėms institucijoms per kitas valstybes kreiptis į tarptautines teisingumo institucijas, atirbojo nuo šios galimybės suteikimo ir Lietuvos centro valdžios institucijoms siekiant išsiaiškinti, ar pačios autonominės institucijos savo veiksmais nepažeidė Konvencijos ir Statuto nuostatų. Todėl Lietuvos pusei reikėjo imtis teisinių būdų šį trūkumą panaikinti, priimant tam tikrus įstatymus dėl naujos teismo institucijos sukūrimo, kurios kompetencijoje būtų buvę spręsti ginčus, kylančius iš autonomiją garantuojančių įstatymų straipsnių skirtingo interpretavimo.

3.2. Priimtų autonominių institucijų teisės aktų santykis su vokiškąja teise

Apžvelgus 1924–1938 m. laikotarpio Klaipėdos krašte galiojusius teisės šaltinius matyti, kad vyraujanti buvo vokiečių teisė, kuri reglamentavo viešąjį ir privatų sektorių. Problema buvo ta, kad vokiškoji teisė realiai praktikoje buvo pasenusi, nes daugelis teisės normų buvo priimta dar XIX a. bei neatitiko tuometinių ir specifinių Klaipėdos krašto sąlygų, o, be to, kraštas, Versalio sutartimi nuo 1920 m. sausio 10 d. nebepriklausė Vokietijai ir po 1923-ųjų metų sausio 15 d. įvykdyto sukilimo buvo prijungtas prie Lietuvos, kuri kraštui suteikė tam tikras autonomines teises. Vadovaujantis Konvencijos 2 str. bei Klaipėdos Teritorijos Statuto 5 str. buvo matyti, kokios veiklos sritys priklausė autonominėms institucijoms, kokios priklausė nuo Lietuvos centro valdžios ir dėl kurių turėjo būti priimtas abipusis sprendimas. Iš to buvo galima spręsti, kokia teisė reglamentavo šias sritis. Siekiant, kad daugelis teisės normų atitiktų tuometines realijas, buvo būtina imtis priemonių pasenusiems įstatymams keisti. Tokių įstatymų keitimą negalėjo inicijuoti Lietuva, nes įstatymiškai tai buvo deleguota ir tiesiogiai priklausė nuo pagrindinės įstatymų leidžiamosios institucijos Seimelio valios. Būtent ši institucija kartu su Klaipėdos krašto Direktorija galėjo imtis iniciatyvos siekiant priimti įstatymus, kurie atitiktų realius krašto poreikius. Tai buvo galima padaryti keliais būdais: 1) papildant senuosius vokiškuosius ar Santarvės šalių priimtus ir vis dar galiojančius teisės aktus, juos keičiant, 2) panaikinant jų galiojimą, 3) priimant visiškai naujus teisės aktus.

Dėl naujų teisės aktų ir jų sąsajų su senaisiais vokiškaisiais teisės aktais bei jų tarpusavio ryšio nustatymo analizei daug informacijos suteikia pasitelkimas oficialaus skelbimo

organo visoms Klaipėdos krašto įstaigoms leidinio „Klaipėdos krašto valdžios žinios“, kuriame privaloma tvarka buvo nuolat skelbiami priimti teisės aktai. Šiame laikraštyje buvo skelbiami Klaipėdos krašto Seimelio priimti ir Klaipėdos krašto gubernatoriaus paskelbti įstatymai. Ne mažiau svarbūs buvo Klaipėdos krašto vykdančiųjų institucijų, tokių kaip Klaipėdos Krašto Direktorijos, Policijos Direktorijos, Mokesčių, Apskričių institucijų, teismų ir kitų įstaigų paliepimai, paskelbimai, įsakymai, taisyklės, nurodymai, skelbimai ir kita informacija.

Vadovaujantis „Klaipėdos krašto valdžios žiniuose“ paskelbtais įstatymais matyti, kad nuo 1925 m., kai pirmą kartą į posėdį susirinko pirmasis Klaipėdos Krašto Seimelis, iki 1938 m. pabaigos, ši įstatymų leidžiamoji institucija priėmė 185 įstatymus, kurie buvo paskelbti gubernatoriaus²⁸⁹. Atsižvelgiant į priimtų įstatymų skaičių per metus, tai daugiausiai įstatymų Seimelis priėmė 1933 m., kai buvo priimti 29 įstatymai, šiek tiek mažiau buvo priimta įstatymų 1931 m. – 22, 1936 m. – 21, 1938 – 25, o mažiausiai buvo priimta 1934 m. – tik 1 įstatymas ir 1927 m. – 2 įstatymai²⁹⁰. Bendrai vertinant bendrą Seimelio priimtų įstatymų skaičių, tenka pažymėti, kad toks priimtų autonominių įstatymų skaičius per visą Klaipėdos krašto autonomijos laikotarpį buvo labai menkas, nes atsižvelgus į realias tuometines sąlygas, kai krašte buvo palikti galioti senieji vokiečių teisės šaltiniai, kurie neatitiko realių krašto poreikių bei atsižvelgiant į tai, kad Konvencijoje ir jos priedeliuose buvo nurodyti įpareigojimai autonominei įstatymų leidžiančiajai institucijai priimti naujus įstatymus, tai tokių įstatymų reikėjo priimti nemažai. Tačiau toks santykinai nedidelis priimtų įstatymų skaičius buvo sąlygotas ir svarbių priežasčių. Pirmiausiai turėjo įtakos tuo metu vykę politiniai procesai, kurie pasižymėjo tam tikra konfrontacija tarp Seimelio ir Gubernatoriaus institucijų. Šių santykių pasekmė – gubernatorius dalį Seimelio priimtų įstatymų atmesdavo, pareikšdamas veto teisę. Dalis tokių gubernatoriaus atmestų Seimelio daugumos priimtų įstatymų vėliau įsigaliodavo, nes buvo pakeisti bei papildyti, o kiti nebuvo pakeisti ir nesvarstyti iš naujo, todėl ir neįsigaliojo. Kitas įstatymų priėmimo nerezultatyvumo veiksnys buvo susijęs su tuo, kad penki iš šešių išrinktų Klaipėdos krašto seimelių neišdirbo visos kadencijos ir buvo iš anksto paleisti, paskelbiant naujus rinkimus. Tai buvo pagrindinės vidinės priežastys. Kita ne ką mažiau svarbi priežastis dėl ko Seimelis 1925–1938 m. laikotarpiu priėmė santykinai tiek nedaug įstatymų siejosi su išoriniu veiksniu. Tas veiksnys tiesiogiai siejosi su kaimyninės valstybės – Vokietijos ir jos institucijų darytų poveikiu Klaipėdos krašto institucijoms ir jos gyventojams. Vokietija nenorėjo, kad būtų priimami nauji įstatymai, kurie iš esmės panaikintų ar sumažintų vokiečių teisės aktų galiojimą Klaipėdos krašte, nes priešingu atveju tikėta, kad taip kraštas dar labiau galėjo nutolti nuo Vokietijos. Atitinkamai

²⁸⁹ Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

²⁹⁰ Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

šioms samprotavimams pasidavė ir Seimelio daugumos atstovai, kuriuos iš esmės tenkino tokia teisinė padėtis, kad krašte didesniąja dalimi galiojo Vokietijos teisės šaltiniai, kurių didesniąja dalimi savo veikloje vadovavosi autonominės valdžios institucijos.

Vertinant visų Klaipėdos Krašto Seimelio, 1926–1938 m. laikotarpiu, priimtų ir gubernatoriaus paskelbtų 185 įstatymų turinį matyti, kad buvo priimta visiškai naujų įstatymų, dalis įstatymų keitė „prancūzmečiu“ ir Lietuvos valdymo iki Konvencijos priėmimo laikotarpiu, priimtus paliepinimus, juos naikino, dalis įstatymų keitė vokiečių senuosius įstatymus, dalis įstatymų koregavo jau nuo 1926 m. Seimelio įstatymus. Kiekvienais metais Seimelis turėdavo priimti įstatymus, kurie iš esmės apibrėždavo tuos pačius dalykus, nors ir vadovavosi kitais duomenimis, todėl šie įstatymai kartodavosi. Taigi 1926 – 1938 m. laikotarpiu, įstatymų leidybos srityje, Seimelis priėmė dalį visiškai naujų įstatymų, kurių dalis vėliau buvo papildyti, o dalis senųjų įstatymų, kurie buvo priimti dar Vokietijos, „prancūzmečio“ ir Lietuvos valdymo iki Konvencijos priėmimo laikotarpio, buvo pakeisti, papildyti arba panaikinti.

Dėl Seimelio priimtų visiškai naujų įstatymų, tai tenka pažymėti, kad tokia įstatymų grupė buvo susijusi su išskirtine Klaipėdos krašto situacija, kuri buvo nulemta vietos sąlygų ypatumų. Šios sąlygos siejosi su naujų institucijų Klaipėdos krašte atsiradimu, pradėtais taikyti naujais mokesčiais, krašto patiriamomis išlaidomis, pasikeitusiomis verslo sąlygomis ir kt. Dalis šių įstatymų, pagal Seimelio galimybes, buvo priiminėjama kone kiekvienais metais. Tarp tokių Seimelio priimtų teisės aktų išsiskyrė dažnai sutinkami įstatymai apie Klaipėdos krašto sąmatą, įstatymai nurodantys Klaipėdos krašto Direktorijai padengti išlaidas, įstatymai apie numatomas taupymo priemones socialiniame draudime ir kt. Tarp Seimelio priimtųjų naujųjų įstatymų išsiskyrė įstatymai, kurie lietė Klaipėdos krašte taikomus mokesčius bei jų pasikeitimus. Praktiškai kiekvienas išrinktas naujas Seimelis priimdavo po kelias dešimtis įstatymų susijusių su Klaipėdos krašte taikomais mokesčiais bei jų pakeitimais. Tokių įstatymų reglamentuojančių krašto mokesčių sistemą buvo priimta daugiau kaip 40, kas reiškė, kad kas penktas Seimelio priimtas įstatymas buvo skirtas šiai sričiai²⁹¹. Tenka pažymėti, kad šie Seimelio priimti mokesčių įstatymai buvo dažnai keičiami, todėl jie ir sudarė didelį skaičių tarp visų priimtųjų autonominių valdžios įstatymų. Svarbiausi mokesčių srityje buvo priimti šie įstatymai: "Mokesčių nuo pelno ir kapitalo įstatymas"²⁹², "Kapitalo apyvartos mokesčio įstatymas"²⁹³, "Klaipėdos Krašto pajamų ir uždarbio mokesčio įstatymas"²⁹⁴, "Turto mokesčio įstatymas"²⁹⁵ ir kt.

²⁹¹ Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

²⁹² "Mokesčių nuo pelno ir kapitalo įstatymas", *KKVŽ*, 99 (1926).

²⁹³ "Kapitalo apyvartos mokesčio įstatymas", *KKVŽ*, 82 (1930).

²⁹⁴ "Klaipėdos Krašto pajamų ir uždarbio mokesčių įstatymas", *KKVŽ*, 8 (1937).

²⁹⁵ "Turto mokesčio įstatymas", *KKVŽ*, 10 (1937).

Didžiausioji iš Seimelio priimtų įstatymų dalis teko tiems įstatymams, kurie iš esmės nebuvo laikytini visiškai naujais įstatymais, nes jais buvo tik papildomi, pakeičiami anksčiau jau Seimelio priimti įstatymai. Tokių įstatymų Seimelis priėmė 42²⁹⁶. Šiais įstatymais buvo siekta papildyti, pakeisti tam tikras jau priimtų teisės aktų nuostatas, kurios laikui bėgant parodėdavo, kad jos privalo būti pakeistinos arba turi būti numatytas tam tikrų įstatymų galiojimo pratęsimas.. Tokiais papildytais, pakeistais įstatymais buvo "Įstatymas pakeisti įstatymui apie kelionės, perkraustymo išlaidas, komandiruotės dienpinigius ir butui pašalpas Klaipėdos Krašto valdininkams"²⁹⁷, "Įstatymas apie 1926 m. gegužės 28 d. įstatymo šaunamiesiems ginklams laikyti pakeitimą"²⁹⁸, "Įstatymas 1931 m. gegužės 8 d. atvertinimo įstatymui pakeisti"²⁹⁹, "Įstatymas dėl Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymo pakeitimo"³⁰⁰ ir kt. Šių įstatymų pakeitimai lietė naujai nuo 1926 m. Seimelio priimtus autonominius įstatymus Tokių visiškai naujų įstatymų, kuriais nebuvo keisti ar papildyti senieji vokiečių įstatymai ar 1920–1925 m. išleisti paliepimai, buvo priimta 104³⁰¹.

Atsižvelgiant į Klaipėdos krašto tuometines realijas buvo pastebėta, kad dalis paliepimų nors ir vis dar galiojo, tačiau iš esmės visos ar dalis jų nuostatų nebebuvo tinkamos naudoti praktikoje, todėl, siekiant panaikinti šią teisinę spragą, jie buvo įstatymiškai panaikinami, pakeičiami ar papildomi. Seimelis 1926–1938 m. laikotarpiu iš viso panaikino 8 paliepimus, papildė arba pakeitė 7 paliepimus, kurie buvo priimti 1920–1925 m. laikotarpiu³⁰². Tarp tokių įstatymų buvo "Įstatymas apie automobilių mokesčio paliepimo iš 1923 m. birželio 2 d. pakeitimą"³⁰³, "Įstatymas pakeisti paliepimui iš 1924 m. rugpjūčio mėn. 28 d. apie prekių kainos pažymėjimą"³⁰⁴, "Įstatymas pakeisti 1924 m. rugpjūčio mėn. 16 d. paliepimui apie bylų eigos baudžiamajame procese suprastinimą"³⁰⁵, "Įstatymas apie 1920 m. kovo 22 d. paliepimo A33 sudarytojo policijos direkcijos panaikinimą"³⁰⁶ ir kt.

Dėl Seimelio priimtų įstatymų, kuriais buvo keisti dar vokiečių teisės aktai, tai tenka pažymėti, kad tokių įstatymų Seimelis per 1926–1938 m. laikotarpį priėmė tik 19. Remiantis šiais

²⁹⁶ Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

²⁹⁷ "Įstatymas pakeisti įstatymui apie kelionės, perkraustymo išlaidas, komandiruotės dienpinigius ir butui pašalpas Klaipėdos Krašto valdininkams" *KKVŽ*, 79 (1929).

²⁹⁸ "Įstatymas apie 1926 m. gegužės 28 d. įstatymo šaunamiesiems ginklams laikyti pakeitimą," *KKVŽ*, 54 (1931).

²⁹⁹ "Įstatymas 1931 m. gegužės 8 d. atvertinimo įstatymui pakeisti," *KKVŽ*, 150 (1932).

³⁰⁰ "Įstatymas dėl Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymo pakeitimo," *KKVŽ*, 24 (1929).

³⁰¹ Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

³⁰² Pagal "Klaipėdos krašto valdžios žiniuose" 1925-1938 m. laikotarpiu privalomai spausdintus Klaipėdos krašto Seimelio priimtus įstatymus.

³⁰³ "Įstatymas apie automobilių mokesčio paliepimo iš 1923 m. birželio 2 d. pakeitimą," *KKVŽ*, 99 (1926).

³⁰⁴ "Įstatymas pakeisti paliepimui iš 1924 m. rugpjūčio mėn. 28 d. apie prekių kainos pažymėjimą," *KKVŽ*, 22 (1928).

³⁰⁵ "Įstatymas pakeisti 1924 m. rugpjūčio mėn. 16 d. paliepimui apie bylų eigos baudžiamajame procese suprastinimą," *KKVŽ*, 119 (1931).

³⁰⁶ "Įstatymas apie 1920 m. kovo 22 d. paliepimo A33 sudarytojo policijos direkcijos panaikinimą," *KKVŽ*, 8 (1932).

įstatymais iš viso buvo panaikintas galiojimas 3 įstatymų, pakeitė ar papildė 16 Vokietijos teisės aktų, kurie galiojo ir autonominiame Klaipėdos krašte. Šie priimtų įstatymų skaičiai parodė, kad Seimelis nepasižymėjo aktyvumu siekiant keisti senuosius vokiečių įstatymus naujais. Dažniausiai inicijuotais pakeitimais buvo tik papildyti seni dar galiojantys Vokietijos įstatymai arba pakeista tik dalis jų straipsnių, o tokie pokyčiai faktiškai neįtakoją viso tokio teisės akto turinio ir buvo nereikšmingi. Dalis Vokietijos valdymo laikotarpiu priimtų įstatymų Seimelio buvo panaikinti, kaip iš esmės nebetinkantys to laikotarpio sąlygų. Tarp tokių Seimelio priimtų įstatymų paminėti tokie, kaip "Įstatymas dėl panaikinimo įstatymo 1906 m. rugpjūčio 20 d. dėl ribos nustatymo iki kurios leidžiama įskolinti žemės arba miško ūkiui naudojamus žemės sklypus"³⁰⁷, "Įstatymas panaikinti 1917 m. balandžio 8 d. apie mokesčių ėmimą nuo asmens ir prekių pervežimo"³⁰⁸, "Įstatymas apie pakeitimą 1891 m. birželio 24 d. Verslo mokesčio įstatymo"³⁰⁹ ir kt. Jeigu senieji vokiškieji įstatymai iš esmės atitiko to laiko reikalavimus, tai tuomet jie nebuvo keičiami, nebent tik įstatymų straipsnių dalys, kurios lietė piniginius ekvivalentus bei atsakingų institucijų pavadinimus. Naujose šių įstatymų redakcijoje buvo nurodoma jau Lietuvos nacionalinė valiuta – litas bei įvardinami Klaipėdos krašte tuo metu veikusią naujų institucijų pavadinimai.

Nors didesnioji Seimelio priimtų įstatymų dalis buvo tokia, kuri praktiškai nekeitė paliktų galioti vokiškųjų įstatymų arba buvo mažai reikšmingi, tačiau būta ir reikšmingesnių įstatymų, tokių, kaip pavyzdžiui „Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas“³¹⁰, „Dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo“³¹¹, „Dėl civilinio proceso“³¹², "Įstatymas Baudžiamojo Įstatymo Knygai pakeisti"³¹³ ir kt. Šių įstatymų priėmimas buvo veikiau išimtis iš bendro Seimelio priimtų įstatymų skaičiaus. Tačiau kalbant apie Vokietijos civilinio ar baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso aktus, tai šie pakeitimai lyginant su tuo iš kiek straipsnių buvo sudaryti šie kodeksai, rodo apie nežymius pakeitimus iš autonominės įstatymų leidžiamosios institucijos pusės, nes didžiausioji jų dalis buvo palikti galioti nepakeista pirmine jų forma ir turiniu. Taip Seimelio 1936 m. balandžio 7 d. priimtu "Įstatymu Baudžiamojo Įstatymo Knygai pakeisti" buvo pakeisti tik 218, 219, 220 straipsniai. Tai reiškė, kad Seimelis priimtais įstatymais iš esmės nekeitė Vokietijos Baudžiamojo kodekso. Tas pats lietė ir Vokietijos civilinį kodeksą.

Seimelio veiklos pasyvumas įstatymų leidybos srityje pasireiškė ne tik tuo, kad nebuvo įdėta pastangų pakeisti senuosius vokiečių teisės aktus naujais, bet ir tuo, kad nebuvo atliktos

³⁰⁷ "Įstatymas dėl panaikinimo įstatymo 1906 m. rugpjūčio 20 d. dėl ribos nustatymo iki kurios leidžiama įskolinti žemės arba miško ūkiui naudojamus žemės sklypus," *KKVŽ*, 8 (1929).

³⁰⁸ "Įstatymas panaikinti 1917 m. balandžio 8 d. apie mokesčių ėmimą nuo asmens ir prekių pervežimo," *KKVŽ*, 52 (1931).

³⁰⁹ "Įstatymas apie pakeitimą 1891 m. birželio 24 d. Verslo mokesčio įstatymo," *KKVŽ*, 139 (1933).

³¹⁰ "Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas," *KKVŽ*, 114 (1928).

³¹¹ "Dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo," *KKVŽ*, 24 (1929).

³¹² "Dėl civilinio proceso," *KKVŽ*, 24 (1929).

³¹³ "Įstatymas Baudžiamojo Įstatymo Knygai pakeisti." *KKVŽ*, 52 (1936).

numatytos prievolės kylančios iš Statute nurodytų reikalavimų. Dėl krašto teismų sistemos, kuri būtų pritaikyta pagal naujas sąlygas Statuto 22 str. Seimeliui buvo nurodytas įpareigojimas priimti tokį įstatymą. Tačiau nei vienas iš šešių išrinktų Seimelių jo taip ir nepriėmė, o vengdamas didesnių pakeitimų, išleido tik vykdomuosius įstatymus, kurie palietė tik neesminius teismų santvarkos ir įstatymų pakeitimus³¹⁴.

Bendrai paėmus, Seimelio priimti įstatymai mažai darė įtakos Klaipėdos krašte galiojusiai vokiškajai teisei. Priimtų įstatymų būta pernelyg mažai, o ir priimtieji iš esmės tik papildė, o nenaikino senuosius vokiškus įstatymus. Tokia situacija galėjo reikšti ne ką kitą, o Seimelio, kaip įstatymų leidžiamosios institucijos, nenorą ir siekį nenutolti nuo vokiškosios teisės pagrindų, tuo tarsi parodant, kad Klaipėdos kraštas yra artimesnis ir atviresnis kaimyninei Vokietijos valstybei, o ne Lietuvai. Taigi, sukurti ir priimti visiškai naujus teisės šaltinius, kurie reguliuotų Klaipėdos krašto privačiąją ir viešąją teisę buvo nelengvas uždavinys, o jeigu tai ir buvo bandoma padaryti, tai be jokių didesnių pastangų.

Šiek tiek kitokia situacija buvo susidariusi su vykdančiosiomis institucijomis ir jų priimtais paliepimais, paskelbimais, įsakymais, nuostatomis, taisyklėmis. Šiuose poįstatyminiuose teisės aktuose buvo aišku, kad siekta vokiškąją teisę sureguliuoti taip, kad ji tiktų ir būtų praktiškai pritaikoma Klaipėdos kraštui. Tai buvo galima padaryti vėlgi keliais būdais: papildant senuosius vokiečių teisės šaltinius, priimant naujus ar panaikinant jų galiojimą.

Peržvelgus Klaipėdos kraštų vykdančiųjų institucijų poįstatyminius teisės aktus matyti, kad daugiau už Seimelį nuveikė pagrindinės Klaipėdos krašto vykdančiosios institucijos, tokios Klaipėdos krašto Direktorijos, jai pavaldžios kitos institucijos. Ypatingai viešąją teisę paveikė policinių paliepimų priėmimas, kuriuos iki 1932 m. priiminėjo Policijos Direktorija, o nuo 1932 m. vasario 5 d. ši funkcija tiesiogiai perėjo Klaipėdos krašto Direktorijai. Santykis tarp senosios Klaipėdos krašte paliktos galioti vokiškosios teisės ir naujai išleistų poįstatyminių teisės aktų buvo matyti iš preambulių, kuriuose buvo nurodoma, kokiais įstatymais remiantis ir kas bus keičiama. Klaipėdos Krašto Direktorijos išleistuose policijos paliepimuose dažniausiai buvo nurodoma, kad juos išleidžiant buvo remtasi tokiais vokiškaisiais teisės šaltiniais, kaip 1883 m. liepos 30 d. "Įstatymu apie bendrą šalies valdymą", 1850 m. kovo 11 d. "Įstatymu apie policinį valdymą" ir kt. vokiečių teisės aktais. Pasitaikydavo, kad reglamentuojant tam tikrą specifinę sritį buvo nurodoma, kad buvo remtasi ir dar seniau priimtais įstatymais, tokiais kaip pavyzdžiui 1775 m. gruodžio 3 d. priimtu "Miškų tvarkos Rytprūsiams ir Lietuvai įstatymu". Autonominių Klaipėdos krašto institucijų priimti poįstatyminiai aktai taip pat mažai keitė vokiškąją teisę, nes iš esmės senieji

³¹⁴ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 128, p. 92.

teisės aktai buvo tik papildomi, keičiant tam tikrus jų straipsnius, priderinant prie tuometinių Klaipėdos krašto sąlygų.

Atsižvelgiant į tai, kas buvo pasakyta, galima teigti, kad per 16 metų nuo Konvencijos dėl Klaipėdos Teritorijos priėmimo, įstatymų ir kitų poįstatyminių aktų leidimo ir priėmimo srityje Klaipėdos kraštas nepasistūmėjo tiek toli, kad būtų galima tvirtinti, kad šiuo laikotarpiu buvo iš esmės sudaryta nauja ir nepriklausoma nuo Vokietijos teisinė sistema. Prie to prisidėjo ne tik Seimelio, kaip pagrindinės įstatymų leidžiamosios institucijos neveiklumas, jo nuolatinė konfrontacija su gubernatoriaus institucija, bet ir Vokietijos Vyriausybė, kuri savo aktyviais finansavimo ir kitais veiksmais, veikdama per Vokietijos Konsulatą Klaipėdos krašte, siekė, kad Klaipėdos kraštas ir toliau išlaikytų tam tikrą vokiškąjį veiksnių bei nenutoltų nuo jo, nepriimdama naujas teisės normas, kuriomis būtų panaikinama vokiškoji teisė bei nebūtų kuriamos sąlygos galimos laisvosios valstybės ("Freištato") įdėjai Klaipėdos krašte plėtoti.

3.3. Bandymai suvienodinti Klaipėdos krašto teisę su kitoje Lietuvos dalyje galiojusia teise

Esant Seimelio tam tikram neveiklumui krašto įstatymų priėmimo srityje tuo galėjo iš dalies pasinaudoti ir Lietuvos Vyriausybė. Nors Konvencija ir Statutas garantavo Klaipėdos kraštui autonomiją įstatymų leidybos, teismų, administravimo ir kitose srityse, tačiau Lietuvos Vyriausybės buvo daromi bandymai, siekiant, kad jos teisė paveiktų Klaipėdos krašto autonomiją.

Po 1923 m. sausio 15 d. įvykusio sukilimo, kai Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos, nelaukdama krašto statuto nustatymo tarptautiniu lygmeniu bei skubėdama pademonstruoti ištikimybę savo įsipareigojimui dėl autonomijos suteikimo, Lietuvos Vyriausybė iš karto pati mėgino imtis iniciatyvos teisiškai nustatyti krašto statusą Lietuvos sudėtyje³¹⁵. Šiam tikslui pasiekti 1923 m. sausio pabaigoje – vasario pradžioje buvo parengtas Klaipėdos krašto konstitucijos projektas (vėliau – Laikinasis Klaipėdos krašto savivaldybės statutas)³¹⁶. Šis dokumentas turėjo laikinąjį pobūdį iki tol, kol krašto likimas bus nustatytas tarptautinių santykių atžvilgiu. Šiame projekte nors ir nebuvo apibūdintos Klaipėdos krašto autonomijos ribos, bet pamėginta nustatyti organizacijos struktūrą: nenumatyta steigti naujų institucijų, o pripažintos jau anksčiau čia esančios, suvereniteto nešėju ir laikinuoju parlamentu paskelbtas Vyriausiasis gelbėjimo komitetas; vykdomosios valdžios organu buvo numatyta direktorija, kurios prezidentą turėjo paskirti Vyriausiasis gelbėjimo komitetas, direktorijai pavesta valdyti kraštą, rengti įstatymų

³¹⁵ Mindaugas Maksimaitis, *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. pirmoji pusė)* (Vilnius: Justitia, 2005), 165.

³¹⁶ Klaipėdos krašto konstitucijos ir Laikino Klaipėdos krašto savivaldybės statuto projektai. LCVA, f. 383, ap. 4, b. 61, l. 84–85, 88–90.

projektus, palaikyti ryšius su užsieniu ir kt.; direktorija buvo atskaitinga Gelbėjimo komitetui; ekonominiams klausimams spręsti buvo numatyta išsaugoti Valstybės Tarybą; kol būsiąs išspręstas krašto likimas; Gelbėjimo komitetas turėjo paskirti Vyriausiąjį kariuomenės vadą, kuris galėjo sudaryti nepaprastuosius teismus ir prisiimti dalį direktorijos funkcijų³¹⁷. Šio Lietuvos Vyriausybės projekto įvykdyti praktikoje nepavyko, nes Antantės valstybėms pareikalavus Lietuvos Vyriausybė buvo priversta paleisti Vyriausiąjį Gelbėjimo komitetą ir laukti tolimesnio tarptautinio krašto teisinio reglamentavimo. Tiesa tokių bandymų, nustatyti autonomijos teisę pagal savo modelį, buvo ne vienas, kai dar 1923 m. gegužės 7 d. Lietuvos Vyriausybė, atsižvelgdama į susidariusią pertrauką tarp derybų dėl Klaipėdos autonomijos, buvo paskelbusi laikinuosius Klaipėdos krašto autonomijos nuostatus, tačiau juos užprotestavus Ambasadorių konferencijai, jie taip pat nebuvo įgyvendinti³¹⁸.

Svarbu pažymėti, kad Klaipėdos krašto autonomijos ir Lietuvos Respublikos teisės vienijimosi idėja glūdėjo pačios Konvencijos ir jos priedelių turinyje. Tai buvo matyti iš Statuto 5 str. 3 p., 25 ir 28 str., kuriuose buvo pažymėta, kad Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos krašto įstatymų organai galėjo laisvai daryti žygių įstatymams ir taisyklėms suvienodinti. Remiantis Statuto 5 str. nuostatomis buvo pažymėta, kad „Lietuvos įstatymai galės išplėsti Klaipėdos Teritorijos organų kompetenciją kitiems dalykams. Jokia šio straipsnio dispozicija nekliudo Lietuvos Respublikos ir Klaipėdos Teritorijos įstatymų leidžiamiesiems organams padaryti legalių dispozicijų, įstatymų ir taisyklių suvienodinimui“. Tokia įstatymo nuostata reiškė, kad nepaisant Statute priskirtų tam tikrų sričių autonominių institucijų kompetencijai, ateityje buvo paliekamos galimybės pamažu suvienodinti įstatymus tarp „Didžiosios“ Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Tokiu būdu Lietuvos Vyriausybė tarsi turėjo visus teisinius svertus imtis veiksmų dėl palaiptinio įstatymų suvienodinimo bei bendrų institucijų sukūrimo. Šiems veiksams atlikti pasitarnavo ir pati autonomijos sąvoka, nes anot tarpukario Lietuvos teisininko Domo Krivicko, teritorinė autonomija tiek grynai formaliu ju, tiek materialiniu atžvilgiu, tėra tik viena iš priemonių, kuri sveikai ją taikant bei sveikai naudojantis, turi tarnauti visos valstybės konsolidacijai³¹⁹.

Teisės unifikavimo plotmėje Lietuvos valstybė galėjo imtis šių veiksmų³²⁰: 1) Lietuvos viešosios teisės galiojimo sutvarkymo Klaipėdos krašte, 2) įstatymų leidybos veiklos Klaipėdos krašto Konvencijai vykdyti, 3) privatinės teisės suvienodinimo kuriant tarptautinę ir tarpsritinę privatinę teisę, 4) viešosios teisės suderinimo bendra konstitucine tvarka. Reali situacija buvo tokia, kad šių tikslų buvo siekiama gana vangiai. Be to, aiškiai stokota ir pastangų³²¹.

³¹⁷ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 315, p. 165–166.

³¹⁸ Rudolfas Valsonokas, *supra* note 73, p. 136.

³¹⁹ Domas Krivickas, *supra* note 119, p. 68.

³²⁰ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 149–150.

³²¹ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 49, p. 150.

Teisės partikuliarizmą Lietuvoje, o kartu ir Klaipėdos krašte, Lietuvos valdžiai pavyko įveikti tik palyginti siauruose ir negausiuose teisinio reguliavimo srityse ir tik tiek, kiek tai pagal Konvenciją priklausė Lietuvos įstatymų reguliavimo sričiai. Tas, kas pagal Statuto 7 str. nepriklausė krašto autonomijos institucijų sričiai priklausė Lietuvos valstybei, todėl šiose sferose buvo galima tą teisę plėtoti. 1924–1938 m. laikotarpiu Lietuvos Vyriausybė dėjo pastangas, kad Klaipėdos krašte didėtų centrinės vyriausybės galios, tačiau jos nebuvo pakankamos. Po 1926 m. gruodžio 17 d. įvykusio perversmo Lietuvos valdžioje, netgi karo padėties įvedimas visoje Lietuvoje, įskaitant ir Klaipėdos kraštą³²², tebuvo tik tam tikras Lietuvos bandymas parodyti centrinės vyriausybės įstatymų galią, kurie iš tikrųjų veikė tik kaip daugiau išorinis veiksnys, nes kraštas viduje ir toliau tvarkėsi autonominiais pagrindais ir piestu stėjo prieš tuos, kurie siekė pasikėsinti į autonomijos teisę. Karo padėties galiojimą tik kai kada primindavo karo komendanto įsakymai bei reikalavimai ir ribojimai rengiant šventes, susirinkimus. Klausimas, kiek tai buvo efektyvu ir kokios buvo tos pastangos? Įgyvendinant Lietuvos teises buvo daroma tiek, kiek tai nesikirto su Klaipėdos krašto Konvencija ir Statutu. Kilus nesutarimams dėl vienos ar kitos pusės viršytų savo įgaliojimų buvo pasitelkiamos kitos institucijos, pvz., NTTTT.

Lietuvos pusė siekė išnaudoti progas ir galimybes, kurios nepasinaudodavo vietinės autonominės institucijos. Atsižvelgus į tai, kad Klaipėdos krašto Seimelis nuo Konvencijos priėmimo taip ir nepriėmė bei nedėjo pastangų išleisti Teismų santvarkos įstatymo, Lietuvos Vyriausybė pati pamėgino sureguliuoti lietuviškosios ir vokiškosios teismų sistemos veikimą. 1933 m. buvo priimtas "Teismų santvarkos įstatymas"³²³, kuriame buvo nustatyta, kad Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas yra aukščiausias Lietuvos teismo organas visoje Lietuvoje, kad krašto autonominius teismus privalo prižiūrėti Vyriausiojo Tribunolo Klaipėdos skyriaus pirmininkas, o Vyriausiojo Tribunolo prokuroras privalo vadovauti Klaipėdos krašto prokuratūrai. Nors šiuo įstatymu, kas liečia Klaipėdos kraštą buvo pakartotos tos pačios nuostatos, išdėstytos "lietuviškos" Direktorijos 1924 m. kovo 15 d. išleistame paliepime, tačiau šiuo atveju tai jau buvo centrinės valdžios priimtas įstatymas, kuris reguliavo ir teismų sutvarkymą Klaipėdos krašte. Kilus teismuose nesusipratimams dėl Statuto 21 straipsnio taikymo, teigiančio, kad Lietuvos, tarp jų ir Klaipėdos krašto, teismų sprendimai bus vykdomi visoje Lietuvoje, o kartu ir Klaipėdos krašte, Vyriausiojo Tribunolo bendras susirinkimas tik patvirtino šią nuostatą³²⁴. Taip pat buvo pasisakyta, kad negali būti jokio Lietuvos advokatūros skaldymo, kuomet bandyta Klaipėdos Direktorijai svarstyti įstatymą dėl Klaipėdos krašto advokatams suteiktos išskirtinės teisės

³²² Karo padėtis Klaipėdos krašte galiojo nuo 1926 m. gruodžio mėn. iki 1938 m. lapkričio mėn.

³²³ "Teismų santvarkos įstatymas," *VŽ*, 419 (1933).

³²⁴ *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Spaudai paruošė J. Byla (Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, 1933), 29–40.

advokatauti Klaipėdos krašte ir drausti šia praktika krašte užsiimti Didžiosios Lietuvos advokatams, kurie nebuvo išlaikę papildomų egzaminų³²⁵. "Teismų santvarkos įstatymo" priėmimas ir teismų reguliavimo tvarka, vietos autonominių institucijų buvo traktuojama kaip autonomijos pažeidimas.

Ypatingai Lietuvai reikėjo pasistūmėti dėl jūrų teisės, kuri buvo savotiškai neliesta sritis, nes tuo naudojosi autonominės institucijos, kurios ir toliau taikė senuosius Vokietijos įstatymus bei taisykles netgi tuose uosto reikaluose, kurie priklausė Lietuvos jurisdikcijai. Atsižvelgiant į tai, kad jūrų teisė Lietuvos teisei buvo gana nauja sritis, buvo kreiptasi į kai kurias Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje su prašymais leisti supažindinti su tų valstybių jūrų teisės dokumentais. Įvertinus kitų valstybių jūrų teisės aktus, buvo tikėta, kad tai galėjo padėti Lietuvos teisininkams rasti geriausią variantą, priimant nacionalinius jūrų teisę reguliuojančius teisės aktus³²⁶.

Lietuvos jūrų teisės aktų kūrimas buvo sudėtingas ir ne vienerių metų pareikalavęs darbas, todėl šis procesas užtrukdo daugiau kaip dešimt metų po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos. Faktiškai viską reikėjo pradėti nuo pradžių, nes Lietuva iki tol neturėjo jūrų teisės specialistų, nebuvo jūrinių institucijų, buvo remtasi tais senaisiais rusų jūrų teisės aktais, kurie nebeatitiko tuometinių sąlygų. Iš esmės situacija pasikeitė 1936 m., kai Klaipėdos uostas ir prekybos laivininkystė buvo priskirta prie Lietuvos Respublikos Susisiekimo ministerijos³²⁷. Tais pačiais metais pajudėjo reikalai su jūrų teisės įstatymų leidyba. Priimti tokie teisės aktai, kaip "Jūrų laivams ir jų įrenginiams tikrinti taisyklės"³²⁸, "Jūrų prekybinių laivų vadovybės įstatymas"³²⁹. Jūrų teisės aktų kūrimo palengvinimui 1937 m. Klaipėdoje buvo įsteigta Jūrininkystės inspekcija prie kurios 1938 m. įsteigta nuolatinė jūrų terminologijos komisija³³⁰. Susirūpinus jūrų teisės kadrais, į užsienio šalių universitetus įgyti reikiamos kvalifikacijos buvo pasiūsti teisininkas Bronius Nemickas ir ekonomistas Juozas Maurukas³³¹. Paskutiniaisiais Klaipėdos krašto valdymo metais suintensyvėjo jūrų teisę reglamentuojančių įstatymų rengimas: rengiami nauji įstatymų projektai (parengtas įstatymo Klaipėdos uostui administruoti projektas, numatyta išleisti Lietuvos Jūrų įstatymo įvadą, vėliavos įstatymą, parengtas Jūrų kolegijos įstatymo projektas ir kt.), koreguojami jau išleisti, peržiūrima daugybė jūrų konvencijų prie kurių buvo prisidėjusi ir Lietuva³³². Šiais veiksmais Lietuvos vyriausybė kūrė Lietuvos jūrų teisės pagrindus ir taip siekė

³²⁵ Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle. *Supra* note 325, p. 10–11.

³²⁶ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note, 44, p. 47–48.

³²⁷ "Skelbimas," *VŽ*, 543 (1936).

³²⁸ "Jūrų laivams ir jų įrenginiams tikrinti taisyklės," *VŽ*, 525 (1936).

³²⁹ "Jūrinių prekybinių laivų vadovybės įstatymas," *VŽ*, 527 (1936).

³³⁰ Petronėlė Žostautaitė, *op cit.*, p. 48.

³³¹ *Ibid.*

³³² Petronėlė Žostautaitė, *op.cit.*, 44, p. 48.

pakeisti tuo metu praktikoje taikomus senuosius Vokietijos jūrų įstatymus, kurie reglamentavo jūrų prekybos ir uosto administravimo sritis. Vis dėlto, šie Lietuvos Vyriausybės veiksmai buvo vertinami kaip pavėluoti bandymai, nes vietos autonominių institucijų atstovai darė spaudimą, kad šie projektai nevirstų galiojančiais įstatymais Klaipėdos kraštui. Tokiu būdu Lietuvos jūrų teisinė sistema taip ir nebuvo iki galo sutvarkyta, o įstatymų nepriėmimas sunkino Klaipėdos uosto administravimą, jūrų prekybą bei sudarė sąlygas autonominėms institucijoms kištis į uosto veiklą bei praktikoje taikyti kitos valstybės (Vokietijos) teisės aktus.

Siekiant įgyvendinti Lietuvos teisę Klaipėdos krašte buvo susiduriama su pasipriešinimu, net ir neatsižvelgiant į nuostatą, kad Lietuvos teisė Klaipėdos krašte turėjo galioti ten, kur nebuvo apspręsta Konvencijoje ir jos priedeliuose kaip priklausanti išimtinai autonominių institucijų galioje. Didžiausiais kliuvinys – nuolatinis pasipriešinimas viskam, kas yra ne vokiška. Todėl ir visos naujos reformos, projektai, įstatymai, naujų institucijų kūrimasis Klaipėdos krašte susidurdavo su pasipriešinimu iš vietos autonominių institucijų, vietos gyventojų vokiečių, kurie skųsdavo centro valdžios veiksmus, teigdami, kad jie pažeidžia krašto autonomines teises. Vienas iš sunkiai įgyvendinamų Lietuvos centro valdžios tikslų buvo siekis, kad į Lietuvos Respublikos Seimą būtų renkami ir Klaipėdos krašto atstovai. Dėl to, nesant šių atstovų centrinėje Lietuvos įstatymų leidžiamojoje institucijoje buvo susiduriama su pasipriešinimu Klaipėdos kraštui prisidėti prie tam tikrų Lietuvos valdžios institucijų išlaidų padengimo pagal gyventojų proporcingumą³³³.

Daug problemų kėlė finansų sektoriaus teisiniai klausimai. Gubernatorius, atsižvelgdamas į tai, kad pagal Statuto 5 str. 9 d., kredito, draudimo, biržų operacijos turėjo būti reguliuojamos Lietuvos Respublikos įstatymais, Klaipėdos krašte veikusioms vokiškosioms kredito įstaigoms buvo įsakęs registruotis Finansų ministerijoje, atsiųsti įstatus bei Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijai prie Finansų ministerijos teikti metines ataskaitas³³⁴. Tačiau tokiam reikalavimui pasipriešino Seimelis, kuris gubernatoriui įteikė memorandumą, kuriame nurodė, kad Konvencijoje buvo numatyta tik centrinės valdžios teisė reguliuoti, o ne registruoti ir prižiūrėti krašto finansines institucijas³³⁵. Esant tokiai Konvencijos finansų rinkos reguliavimo interpretacijų įvairovei gubernatorius Finansų ministerijai siūlė pataisyti veikusį "Kredito įmonių priežiūros įstatymą", kad jį būtų galima lengviau taikyti³³⁶. Kol šių pataisų nebuvo priimta, vietos kredito institucijos nesiteikė vykdyti centro valdžios nurodymus dėl įstatų ir ataskaitų privalomo pateikimo. 1932 m. ištyrus Klaipėdos krašto kredito įstaigų padėtį ir bankų revizavimo tvarką paaiškėjo, kad bankų revizavimas nėra privalomas³³⁷. Klaipėdos krašte esančias kredito ir kitas

³³³ Komisijos vedusios derybas su Klaipėdos krašto Direktorijos atstovais klausimais numatytais Klaipėdos konvencijos I priedelio 35 str. pranešimas. Kaunas. 1925 m. birželio 3 d., p. 4.

³³⁴ Vladas Terleckas, *supra* note 84, p. 295.

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ *Ibid.*, p. 294–295.

³³⁷ *Ibid.*, p. 295.

įmones registravo teismai, kurie ir skelbdavo jų metines apyskaitas bei galėjo skirti šių įstaigų revizorius³³⁸. Krašto kredito įstaigų priklausomumas nuo Vokietijos pasireiškė ne tik nuolatinėmis finansinėmis injekcijomis, bet ir tiesioginiais administravimo saitais. Klaipėdos krašto kredito įstaigas revizavo *Raifese no revizorių sąjunga*, kuri buvo atitinkamos Vokietijos organizacijos narė³³⁹. Klaipėdos krašto autonominiai teismai, o ir patys krašte veikę bankai revizorius kviesdavosi, ne iš Lietuvos, o iš Vokietijos³⁴⁰. Tik, kai buvo priimtas "Tautai ir valstybei saugoti įstatymas" ir nacionalsocialistų partijų nariams pradėjus taikyti bausmes, buvo atliktos daugelio vokiškųjų kredito įmonių revizijos. Šie veiksmai sukėlė neigiamą reakciją: nuo Direktorijos pirmininko protesto įteikimo gubernatoriui iki *Raifese no* banko vadovų rašto, kuriame buvo skelbiama, kad revizija buvo atlikta neteisėtai³⁴¹. Tačiau nepaisant nuolatinio spaudimo, įvairių reikalavimų nevykdymo, klientų nuteikimo prieš juos, Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijos tarnautojai Klaipėdos krašto bankuose ir toliau vykdė šių įmonių veiklos revizijas ir ekspertizes. 1938 m. birželio 3 d. priėmus "Kredito įstaigų operacijoms prižiūrėti įstatymą" buvo sukurtas atskiras padalinys – Kredito inspekcija, kurios sudėtyje pradėjo veikti ir Klaipėdos krašto vyriausiojo revizoriaus tarnyba³⁴².

Lietuvos Vyriausybė, matydama sudėtingą situaciją Klaipėdos krašte, tarsi užimdavo pasyvią padėtį, todėl ir nebuvo įgyvendinta eilė reformų, nebuvo priimta eilė įstatymų, nebuvo sukurta naujų institucijų. Priešasčių buvo keletas – Lietuvos centro valdžios kompetencijų apribojimas dėl Konvencijos ir Statuto, baimė dėl politinių, teisinių pasekmių, mažas vietos gyventojų palaikymas bei blogėjanti geopolitinė situacija, kuri buvo nepalanki Lietuvai, artėjant II Pasauliniam karui.

Problemų būta ir pačioje "Didžiosios" Lietuvos teisėje, nes per visą tarpukario laikotarpį, taip ir nebuvo sukurta nacionalinės teisės pagrindų – nebuvo priimta nacionalinių Civilinės ir Baudžiamosios teisės kodeksų, o vis dar buvo naudojamosi svetimų valstybių teisės šaltiniais, kurių tik dalis buvo adaptuoti ir pritaikyti prie Lietuvos kasdienybės. Tarpukario Lietuvos nacionalinės teisės kodifikavimo darbo ėmėsi 1928 m. įsteigta Valstybės Taryba, tačiau Lietuvos okupacija sutrukdė jai užbaigti visus jos pradėtus darbus. Tiesa, neužbaigti kodifikacijos darbai Klaipėdos krašto reikalų vis tiek nebūtų palietę, tačiau galėjo būti priimami tokioje formoje, kuri būtų ateityje priimtina ir Klaipėdos krašto teisei. Valstybės Taryba buvo ta institucija, kuri aktyviai dalyvaudama nacionalinių įstatymų kūrimo veikloje neretai susidurdavo su Klaipėdos krašto teise. Šiai institucijai neretai tekdavo teikti atsakymus į užklausimus, kurie lietė centro valdžios ir

³³⁸ Vladas Terleckas, *supra* note 84, p. 295.

³³⁹ *Ibid.*

³⁴⁰ *Ibid.*

³⁴¹ *Ibid.*, p. 296.

³⁴² *Ibid.*, p. 261.

autonominių institucijų kompetencijos klausimus. Taigi Lietuvoje pačioje buvo problemų, kurios siejosi su tuo, kad nebuvo nacionalinės teisės kodeksų, įvairiose valstybės teritorijos dalyse galiojo skirtingi perimtos teisės šaltiniai. Teisininkams tai kėlė nemažai sunkumų orientuojantis įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose bei jais naudojantis. Praktikoje esant tokiai situacijai ypatingo aktualumo įgavo įstatymų sisteminimo darbas, kuris buvo atliekamas bent jau paprastesne teisės aktų sisteminimo forma – inkorporavimu³⁴³. Nors oficialaus sisteminio teisės aktų rinkinio tarpukario Lietuvoje taip ir nepavyko parengti, tačiau bandymų buvo, nes teisininkai parengdavo neoficialius jų rinkinius. J. Robinzonas parengė sistemine (galiojančių) teisės aktų rodyklę, kuri apėmė galiojančius įstatymus ir poįstatyminius aktus, kurie buvo paskelbti „Vyriausybės žiniuose“ iki 1939 m. spalio 27 d., kartu atsižvelgiant į pakeitimus, padarytus juose iki 1940 m. vasario 8 d. Šioje teisės aktų rodyklėje atsirado vietos ir įstatymams, kurie lietuviški Klaipėdos kraštą.

Lietuvos teisei dėl Statute nurodytų ribojimų buvo sunku rasti tokias sritis, kurios būtų nereglamentuotos įstatyme, todėl tarp Valstybės Tarybos narių buvo kilę netgi tokių sumanymų, kaip Vokietijos civilinio kodekso galiojimą išplėsti ir visai Lietuvai³⁴⁴. Toks sumanymas buvo formuojamas siekiu kodifikuojant įstatymus, sukurti vieną kodeksą, kuris galėtų galioti visai Lietuvos teritorijai. Kita svarstyta galimybė dėl teisės kodifikavimo, taip pat buvo sietina su Valstybės Taryba ir jos rengiamais įstatymų projektais. Įvertinus, tai, kad Klaipėdos kraštas turėjo autonomijos teisę ir civilinės teisės leidybos srityje, tikėta, kad ateityje bus parengtas toks Lietuvos civilinis kodeksas, kuris nors ir negaliojotų Klaipėdos krašte, tačiau Valstybės Tarybos manymu, šis kodeksas galėjo būti sudaromas taip, kad ateityje taptų priimtinas ir Klaipėdos kraštui³⁴⁵.

Susidariusi ypatinga situacija dėl Klaipėdos krašto, kuriame vyravo autonominė teisė neretai sukeldavo tam tikras dviprasmybes. Viena iš tokių, ar Klaipėdos krašto naujai išrinkto Seimelio nariai privalėjo duoti priesaiką ar pasižadėjimą Lietuvos Respublikai. Dėl šio veiksmo gubernatorius užklausė Valstybės Tarybą. Pasak Valstybės Tarybos, Klaipėdos krašto Seimelio narių Konstitucijos 37 str. nuostata, įpareigojanti Seimo narį duoti priesaiką arba iškilmingą pasižadėjimą, neliečia, bet atsižvelgus į Klaipėdos krašto Statuto 6 str., kuriame nurodyta, kad vietiniai Klaipėdos krašto institucijų atstovai savo įgaliojimus vykdo taikydami priėmę Lietuvos Konstitucijos principų, Lietuvos Respublikos įstatymo toks reikalavimas jiems taip pat galėtų būti nustatytas³⁴⁶. Tokią dviprasmybę D. Krivickas aiškino tuo, kad Klaipėdos autonomijoje dominavo du principai – efektyvus Lietuvos Respublikos suverenumo veikimas ir Statutu suteiktųjų

³⁴³ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 116, p. 149.

³⁴⁴ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 50, p. 143.

³⁴⁵ Valstybės Tarybos aiškinamasis raštas dėl reikalo išleisti visai Lietuvai vieno naujo civilinės teisės statuto. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 586, l. 11.

³⁴⁶ *Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937* (Kaunas, 1937), 85–86.

autonominių teisių garantija³⁴⁷. Valstybės Tarybos nuomonės buvo atsiklausiama ir kitais klausimais dėl teisės Klaipėdos krašte taikymo. Vienas iš tokių Vidaus reikalų ministerijos paklausimų buvo susijęs su tuo, kas turėjo teisę Klaipėdos krašte išdavinėti darbo leidimus ne Lietuvos piliečiams³⁴⁸. 1933 m. sausio 25 d. Valstybės Taryba, apsvarsčiusi šį klausimą nusprendė, kad svetimšalių įsileidimas į Klaipėdos kraštą priklausė išimtinai ne Klaipėdos krašto autonominėms institucijoms, o centrinėms Lietuvos Respublikos kompetentingiems organams. Kaip argumentuojantys įrodymai buvo pasitelkti šie veiksniai³⁴⁹: 1) nebuvo apie tai kalbama Klaipėdos krašto Statuto 5 str., kad tokia teisė būtų priskirtina vietos autonominių institucijų teisei; 2) pagal Statuto 5 str. 7 p. buvo duota teisė Klaipėdos vietos autonominėms institucijoms teisę tvarkyti (reglamentuoti) svetimšalių apsigyvenimą – „*sejour*“ Klaipėdos krašte, bet tik sutinkamai su Lietuvos įstatymais, 3) leidimas svetimšaliams užsiimti Lietuvoje darbu sudarė visos valstybės ekonominės politikos sritį, kuri buvo numatyta Lietuvos Konstitucijos 89 ir 98 paragrafuose. Iš to išeity, kad tik valstybės vyriausybė galėjo vesti visos valstybės ekonominę politiką ir todėl pagal Statuto 7 str. nuostatas tai priklauso centro valdžios kompetencijai. Tokiu pati situacija buvo su Statuto 5 str. 5 d. nuostatos dėl Klaipėdos krašto autonominių institucijų teisės tvarkyti socialinę globą ir darbą, kuri galėjo būti taikoma tik vietos piliečiams ir tik tiems svetimšaliams, kurie jau buvo gavę iš centro valdžios leidimus dirbti Lietuvoje.

Dažnai Klaipėdos krašte kildavo problemų dėl kalbos vartojimo. Todėl Valstybės Tarybos buvo atsiklausiama nuomonės ir dėl kalbos vartojimo Klaipėdos krašte ypatumų. Vidaus Reikalų Ministras 1934 m. vasario 15 d. raštu Nr. 41168 iškėlė klausimą, ar vieno lietuviško spausdinto teksto vartojimas vidaus paso blanke neprieštarautų Klaipėdos krašto Statuto 27 str.³⁵⁰ 1934 m. birželio 21 d. Valstybės Taryba pateikė tokį atsakymą, kuriame nurodė, kad išduodami dokumentai pagal Klaipėdos krašto Statuto 34 str. yra Lietuvos Respublikos pasai, o ne Klaipėdos krašto pasai; jie yra išduodami Lietuvos Respublikos vardu ir Lietuvos valstybės nustatytais taisyklėmis³⁵¹. Nepaisant to fakto, kad pasą išduodavo Klaipėdos krašto autonominės institucijos, vis dėlto tas pasas ir savo forma, ir savo turiniu turėjo atitikti Lietuvos valstybės nustatytų taisyklių reikalavimus. Skirtumas tarp pasų, išduodamų "Didžiojoje" Lietuvoje ir Klaipėdos krašte turėjo būti tik tas, kad drauge su Lietuvos pilietybe turėjo būti nurodytas ir Klaipėdos krašto gyventojų požymis³⁵². Todėl atsakant į Vidaus Reikalų ministro užklausimą Valstybės Taryba nutarė, kad

³⁴⁷ Domas Krivickas, *supra* note 119, p. 71.

³⁴⁸ Valstybės Tarybos nuomonės Vidaus reikalų ministeriją dominančiais klausimais, *supra* note 183, p. 389–390.

³⁴⁹ *Ibid.*, p. 389–390.

³⁵⁰ *Ibid.*, p. 395.

³⁵¹ *Ibid.*, p. 395–396.

³⁵² *Ibid.*, p. 396.

spausdinimas vokiečių kalba nebuvo privalomas, todėl vidaus pasų blankų tekstas galėjo būti išspausdintas vien tik lietuvių kalba³⁵³.

Būta ir daugiau teisinių dviprasmybių tarp Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos, pavyzdžiui, tai lietė vairuotojų liudijimų išdavimą, kurie buvo išduodami Klaipėdos krašto autonominių institucijų³⁵⁴. Jeigu vairuotojas norėdavo gauti vairuotojo pažymėjimą verstis verslo veikla, jis turėdavo išlaikyti tam tikrus egzaminus prie Vidaus reikalų ministerijos. Jeigu Klaipėdos krašto institucijos būtų išdavusios tokius leidimus Didžiosios Lietuvos gyventojams, tai jie negalėtų Didžiojoje Lietuvoje, o, jeigu jie būtų išduoti Klaipėdos krašto gyventojams, tai jie jau galėtų ir visoje Lietuvoje³⁵⁵. Tai rodo, kad iš vienos pusės Didžiosios Lietuvos tvarka galiojo visai Lietuvos teritorijai, o Klaipėdos krašto institucijų tam tikri teisiniai sprendimai galiojo visoje Lietuvos teritorijoje, jeigu jų gavėjai buvo Klaipėdos krašto gyventojai.

Pažymėtina, kad Klaipėdos krašto didesnei integracijai į Lietuvos sudėtį buvo svarbus centro valdžios įstaigų indėlis. Tačiau, neigiamai atsiliepė, tai, kad Lietuvos Vyriausybė, prijungus kraštą prie Lietuvos, atsiųsdavo menkos reputacijos ir išsilavinimo asmenis, o geriausius pasilikdavo Lietuvoje³⁵⁶. Tai buvo viena tik iš Lietuvos Centro valdžios padarytų klaidų. Kita klaida buvo ta, kad Centro Lietuvos valdžios atstovai nesuvokė, kad taip vadinamas lietuviškas valstybinis tapatumas daugumai vietinių Klaipėdos krašto gyventojų buvo svetimas reiškinys, nes jie suvokė ir pozicionavo savo skirtynes nuo taip vadinamų „didlietuvių“, o kai kurie Lietuvos centro valdžios atstovai į situaciją Klaipėdos krašte daugiau žiūrėjo, kaip į tam tikrą kovą tarp „vokiško“ ir „lietuviško“ elementų³⁵⁷. Patriotiškai Lietuvos atžvilgiu nusiteikę Klaipėdos krašto lietuviai manė, kad žymiai daugiau būtų buvę pasiekta, jeigu į centro valdžios įstaigas būtų pritraukiami lojalesni Lietuvos valdžiai vietos gyventojai³⁵⁸.

Kitas probleminis dalykas, kuris siejosi su Lietuvos centrinės valdžios siekiu priartėti prie Klaipėdos krašto teisės, buvo susijęs su to krašto teisę išmanančių teisininkų paruošimu. Klaipėdos krašte didžioji dalis teisininkų buvo mokslus baigę Vokietijos aukštosiose mokyklose, o tarpukario Lietuvos universitetas nesugebėjo visiškai patenkinti teisininkų poreikio, kurie gerai išmanytų Klaipėdos krašto teisę. Todėl reikėjo neatidėliotinai imtis priemonių, kad situacija iš esmės pasikeistų. Vienas iš tokių siūlymų buvo tas, kad reikėjo sutvarkyti Klaipėdos krašto Teisių katedrą Kaune taip, kad priverstų užsienyje studijavusius asmenis klausyti mažiausiai tris semestrus prie Vytauto Didžiojo universiteto teisės dalykus³⁵⁹. Buvo manoma, kad sukūrus Vokiečių Teisės

³⁵³ Valstybės Tarybos nuomonės Vidaus reikalų ministeriją dominančiais klausimais, *supra* note 183, p. 396.

³⁵⁴ *Ibid.*, p. 120–121.

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ Endrius Borchertas, *supra* note 129, p. 101.

³⁵⁷ Vasilijus Safronovas, "Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje," *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVII*, 2008): 83.

³⁵⁸ Endrius Borchertas, *op.cit.*, p. 101.

³⁵⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l.5.

katedrą būtų užkirstas kelias taip vadinamam teisėjų importui iš Vokietijos³⁶⁰. Iš siekiančių kandidatuoti Lietuvoje užimti teisėjų pareigas, nepaisant, ar jie dirbs Lietuvos ar Klaipėdos krašto teismuose buvo reikalaujama, kad jie turėtų pagrindus apie Klaipėdos krašto teisę. Taip teisėjų egzaminų taisyklių programoje buvo įrašyta, kad jie turėjo žinoti ir apie Klaipėdos krašto Statutą³⁶¹. Taip pat buvo svarbu, suteikti galimybę Klaipėdos krašto lietuviams aprūpinant juos teisiniu darbu, jeigu jie negautų darbo teismo ar krašto autonominėse institucijose, steigiant ir organizuojant centro valdžios įstaigas bei kitų valstybinių įmonių teisės skyrius su notarine ir dokumentų valdininkų teisininkų kompetencija³⁶². Reikėjo siekti, kad centro valdžios institucijų valdininkai turėtų reikiamą kvalifikaciją bei organizuoti atitinkamus kursus³⁶³.

Atskiro dėmesio susilaukė 1934-ųjų metų bandymas reformuoti Klaipėdos krašto savivaldos organus. Šiuo bandymu galbūt buvo siekta sulyginti Klaipėdos krašto savivaldybių struktūrą su Didžiosios Lietuvos, kur buvo tik valsčių, apskričių ir miestų savivaldybės, o kaimai ir seniūnijos atskiros savivaldos teisės neturėjo³⁶⁴. Kita reformos inicijavimo priežastis – siekta sutaupyti lėšų. Pati reforma sietina su 1934 m. Klaipėdos krašte sustiprėjusio kova dėl lietuviškumo ir pradėtu vokiškos administracijos „valymu“³⁶⁵. Nors ir nepavyko tiksliai išsiaiškinti, kas buvo tikrieji savivaldybių reformos projekto autoriai – ar centrinės Lietuvos valdžios atstovai, ar vietos prolietuviškai nusiteikę asmenys, vis dėlto, anot A.Lazauskienės, tai galėjo būti „Lietuviškųjų organizacijų komitetas“, kuris 1933 m. išrinko komisiją, kuri ir turėjo parengti krašto administracijos projektą³⁶⁶. Šios komisijos darbe aktyviai reikėsi Klaipėdos krašto "mažlietuvių" veikėjai Erdmonas Simonaitis, Juozas Jurkūnas, Viktoras Gailius, Martyna Reizgys, Endrius Borchertas, Jurgis Brūvelaitis, Antanas Grudzinskas, Jonas Gložaitis, Pranas Klimaitis, Albertas Jonušaitis, Vilius Gaigalaitis, o galutinį savivaldybių projektą (kartu su kitais projektais – socialinio draudimo, algų lentelių ir kt.) parengė M.Reizgio vadovaujama direktorija, kuri aktyviai bendradarbiavo su centro vyriausybe.³⁶⁷ Pagal projekto planus siekta Klaipėdos krašte esančias tris apskritis sujungti į vieną, panaikinti kaimų savivaldą ir sudaryti valsčių savivaldybes³⁶⁸. Ketinta dėl pernelyg savarankiškos ir neproduktyvios krašto mažų kaimų savivaldybių veiklos panaikinti dalį savivaldybių, kaimų seniūnams palikti tik policijos organų funkciją³⁶⁹. Šių tikslų įgyvendinimas turėjo padidinti centrinę autonominės Klaipėdos krašto

³⁶⁰ Endrius Borchertas, *supra* note 129, p. 103.

³⁶¹ "Teisėjų egzaminų taisyklės," *Vyriausybės žinios*, 472 (1935).

³⁶² LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 3.

³⁶³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 620, l. 6.

³⁶⁴ Aistė Lazauskienė, *supra* note 143, p. 151.

³⁶⁵ *Ibid.*, p. 150.

³⁶⁶ *Ibid.*

³⁶⁷ *Ibid.*

³⁶⁸ *Ibid.*, p. 151.

³⁶⁹ *Ibid.*

vykdančiosios valdžios aparatą bent vienu trečdaliu sąskaita kurios nors apskrities personalo³⁷⁰. Šios administracinės reformos praktinis įgyvendinimas būtų prisidėjęs prie greitesnio Klaipėdos krašto integravimo prie Lietuvos. Pačios reformos įgyvendinimas galėjo iššaukti ir tolimesnių Klaipėdos krašto reformų vykdymą, tokių teismų, policijos ir kt.³⁷¹ Reforma iš dalies buvo pradėta įgyvendinti, kai buvo pradėtas „valymas“, t.y. atleidinėjant vokiečių tarnautojus, neatsižvelgus, ar jie į šias pareigas buvo paskirti iki gyvos galvos, ar ne Taigi šie valdininkai buvo atleidinėjami be Administracinio teismo sutikimo. Tokiu būdu, Klaipėdos krašto direktorija, vadovaujama M.Reizgio, viršijo savo įgaliojimus, kai pradėjo skirti viršaičius ir burmistrus, o tegalėjo skirti apskrities viršininkus ir tvirtinti viršaičius, kurie buvo renkami apskrities seimelio³⁷². Todėl nenuostabu, kad tai iššaukė Vokietijos protestus. Be to, nemažai direktorijos sprendimu atleistų valdininkų laimėjo bylas teismuose³⁷³. 1934 m. rugsėjo mėnesį, tai yra praėjus dviem mėnesiams po M.Reizgio direktorijos paskyrimo bei pradėtų reformų įgyvendinimo, tarp lietuvių pasigirdo nusivylimo balsų, kurios buvo siejamos su tuo, kad direktorija vis tiek veikė neefektyviai, dėl antivalstybiškai nusiteikusių valdininkų, kurių dauguma buvo neatleisti³⁷⁴. Tačiau vertėtų nepamiršti, kad ir Direktorija savo veikloje nebuvo nepriklausoma ir savarankiška institucija, nes savo vykdomai veiklai turėdavo gauti krašto Seimelio pritarimą. Be Seimelio pritarimo Direktorijos veikla buvo apribota. Todėl sumanytos pertvarkos buvo galimos ir teisėtos tik tuomet, jeigu būtų buvęs gautas pritarimas iš Seimelio. Negavus tokio pritarimo bet kokia reforma buvo pasmerkta. Taigi administracinė reforma taip pat liko neįgyvendinta, tik popieriuje. Klaipėdos krašto savivaldybių struktūra nei statusas nepakito 1924–1938 m. laikotarpiu. Išimtis šiuo atveju galėjo būti tik tai, kad pats Klaipėdos krašto Seimelis 1938 m. lapkričio 1 d. priėmęs „Įstatymą apie valsčių viršaičių paskyrimą“³⁷⁵, priėmė naują valsčių viršaičių skyrimo tvarką, pagal kurią viršaičiai, seimelio siūlymu, buvo skiriami krašto direktorijos, kai anksčiau jie būdavo renkami apskrities seimelio. Tokiu būdu viršaičiai tapo labiau priklausomi nuo autonominės valdžios. Iš to, kas buvo pasakyta, galima teigti, kad Lietuvos Vyriausybė savo galias, siekiant reformuoti Klaipėdos krašto savivaldybių sistemą ir suvienodinti ją su Lietuvos savivaldybių sistema galėjo tik per prolietuviškas Klaipėdos krašto direktorijas, kurioms dar reikėjo gauti Seimelio pritarimą.

Vis dėlto, Klaipėdos krašte galiojusios teisės suvienodinimas su "Didžiojoje" Lietuvoje galiojusia teise priklausė ne nuo Lietuvos įstatymus leidžiančių institucijų valios, o buvo įmanomas tik autonominiam krašto įstatymų leidėjui sumanius ar sutikus išleisti tokius teisės aktus, kurie būtų identiški Didžiojoje Lietuvoje galiojusiems teisės aktams. Praktikoje, kaip

³⁷⁰ Aistė Lazauskienė, *supra* note 143, p. 150–151.

³⁷¹ *Ibid.*, p. 151.

³⁷² *Ibid.*, p. 153.

³⁷³ *Ibid.*

³⁷⁴ *Ibid.*

³⁷⁵ "Įstatymas apie valsčių viršaičių paskyrimą," *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 17 (1938).

parodė autonominių institucijų ir Lietuvos Vyriausybės veikla, tokių siekių turėjo tik Lietuvos Vyriausybė, o krašto autonominės institucijos darė viską, kad Klaipėdos krašto teisė išliktų autonominė ir nepriklausoma nuo Lietuvos teisės, t.y. nepakitusi. Lietuvos Vyriausybės žygius dėl teisinės sistemos pokyčių Klaipėdos krašte galima būtų pavadinti tik bandymais. Pats teisinis reguliavimas Klaipėdos krašte į bendrą Lietuvos teisės sistemą taip ir nebuvo įtrauktas. Taigi centro Lietuvos teisės integracija Klaipėdos krašte nebuvo sėkminga. Tam įtakos turėjo vidinės ir išorinės priežastys. Autonominės institucijos aktyviai gynė ir saugojo savo teises. Šios institucijos turėjo palaikymą ir iš krašto gyventojų daugumos. Lietuvos teisės plėtimąsi į Klaipėdos kraštą ribojo Konvencija, Signatarės ir Vokietija, kurios atidžiai sekė kiekvieną Lietuvos institucijų veiksmą ir kartu įdėmiai vertino kiekvieną priimtą centro valdžios įstatymą, kuris galiojo ir Klaipėdos kraštui.

3.4. Lietuvos veiksmai prieš nevykdančius Klaipėdos krašto Statuto

Kaip pažymi tarpukario Lietuvos teisininkas T.Petkevičius vienas iš pagrindinių klausimų, kuris buvo iškilęs taikant Klaipėdos krašto Statutą, buvo klausimas – kokių priemonių turėjo imtis Lietuvos Vyriausybė, kai Klaipėdos krašto autonominės institucijos nevykdė Statuto jiems deklaruotų prievolių³⁷⁶. Problema, kad nei Statute, nei kitose Lietuvos Respublikos įstatymuose nebuvo nurodyta, ką reikėtų daryti. Atsakomybė pagal T.Petkevičių teko Ministrų Kabinetai, kuris turėjo būti atsakingas už visų Respublikos įstatymų vykdymą, neišskiriant Klaipėdos krašto Statuto³⁷⁷.

Jeigu pagal Konvencijos 17 str. 1 d. signatarai turėjo teisę prieš Lietuvą iškelti bylą NTTTT, kai Lietuvos Vyriausybei nebuvo pripažįstama tokia teisė imtis reikalingų teisinių priemonių, kad Klaipėdos krašto institucijos vykdytų Statuto nuostatus. Tokia dviprasmybė buvo nepateisinama nei juridiniu, nei politiniu atžvilgiu³⁷⁸. Taip pat Konvencijos 17 str. 2 d. nereglamentuojant, kokias konkrečiai gali taikyti priemonės ir kur kreipiantis, nurodyta, kad Lietuvos Vyriausybė nenaudos piktam savo teisę prižiūrėti Klaipėdos krašto Statuto vykdymą ir imsis reikalingų priemonių Klaipėdos krašto Statutui vykdyti tik tais atsitikimais, kada Klaipėdos krašto vietos organai dėl kurios nors priežasties kurios nors Statuto jiems uždėtos prievolės nevykdė. Kur buvo tos autonomijos ribos, kokias teises turėjo krašto institucijos ir kur buvo Lietuvos galimybės tiesiogiai įgyvendinti savo teises. Praktikoje, įgyvendinant autonomijos nuostatus dažnai kildavo nuomonių skirtumai – ginčai dėl Konvencijos nuostatų interpretacijos ir

³⁷⁶ Tadas Petkevičius, *supra* note 31, p. 5.

³⁷⁷ *Ibid.*, p. 6–7.

³⁷⁸ *Ibid.*, p. 14.

dėl autonominių institucijų ir centro valdžios kompetencijos pasiskirstymo. Nepaisant šių probleminių klausimų, vis dėlto teisinė Klaipėdos padėties Lietuvos valstybės sudėtyje konstrukcija buvo aiški, nes anot M.Romerio Klaipėdos kraštas Lietuvos sudėtyje sudarė autonominę provinciją; šis kraštas buvo Lietuvos suverenumo, o iš to sekė, kad jis jokio savo originalaus galios šaltinio neturėjo, o turėjo galios tik tiek, kiek to jam buvo suteikusi Lietuva.³⁷⁹ Kitų teisininkų (daugiausiai vokiečių) nuomone, kad tai buvo kontaktinis dvišalis aktas, įvykęs tarp Lietuvos valstybės ir Klaipėdos krašto³⁸⁰. Dėl to, Klaipėdos kraštas buvo tendencingai įvardijamas, kaip turintis "Freištato" (laisvos valstybės) statusą ir ši interpretacija ypač išpopuliarėjo 1938 m. pabaigoje ir 1939 m. pradžioje.

Centrinė Lietuvos valdžia, skirtingai nuo vietos administracijos, nuomonę apie Klaipėdos krašto nepriklausomumą, išplaukiančią iš Konvencijos ir Statuto, laikė tendencingą ir su tuo nesutiko. Nepaisant vietos vokiečių inicijuotų skundų dėl Lietuvos veiksmų prieštaraujančių Klaipėdos krašto Konvencijai, Lietuvos Vyriausybei taip pat kildavo klausimų, ar ir patys vietos organai vykdo ir laikosi prievolių, kurie joms buvo numatyti Klaipėdos krašto Konvencijoje ir jos priedėliuose.

Iš pradžių problema buvo ta, kad Lietuvos centrinė valdžia, praktikoje neišbandžiusi Statuto, nežinojo kaip elgtis prieš oponentų interpretacijas³⁸¹. Kai Lietuvos centrinei valdžiai kildavo klausimas dėl Klaipėdos krašto autonominių organų veiklos, tai Lietuva su nieko tartis, niekam skųstis, niekieno pagalbos prašyti ar autoritetingo teismo išaiškinimo reikalauti negalėjo, todėl ji turėjo ginčą spręsti pati, tuo pačiu atsakydama už sprendimo teisėtumą – statutingumą³⁸². Anot istorikės P.Žostautaitės „...šios teisinės padėties neaiškumas, nežinojimas, kaip į tai pažiūrės tarptautinės priežiūros ekspertai – Tautų Sąjungos atstovai, baimė nesusikompromituoti paralyžavo centrinės valdžios veiksmus Klaipėdos krašte ir trukdė Lietuvos valstybingumui išsiplėsti į šią autonominės teritorijos dalį“³⁸³. Tokią Lietuvos valdžios poziciją, pasibaigus dešimt metų po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos, M.Romeris įvardino, kaip savotišką pasidavimą terorizavimui³⁸⁴. Anot M.Romerio: „Ji (Lietuva – D.U. pastaba) nedrįso klausytis savo teisininkų priešingų nurodymų ir loginių tvirtų autonominio Statuto aiškinimų. Tai buvo, be abejo, blogiausia politika ir ši atsakingumo baimė buvo pikčiausiu valstybingumo priešu“³⁸⁵. Taigi praėjus pirmiesiems dešimt metų po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos buvo įvardijamos

³⁷⁹ Mykolas Rėmeris, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos* (Vilnius: Mintis, 1990), 178.

³⁸⁰ *Ibid.*, p. 180.

³⁸¹ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 295.

³⁸² *Ibid.*

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ "Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume," *Lietuvos keleivis*, sausio 26, 1934, 1-2.

³⁸⁵ *Ibid.*

šios trys pagrindinės Lietuvos valdžios klaidos:³⁸⁶ 1) neveiklumas krašte, 2) baimė suerzinti Vokietiją, 3) neturėjimas tvirtos ir nuoseklios politinės linijos autonominiame krašte.

Reikėjo laiko, kol Lietuvos valdžia ėmėsi visai kitokios taktikos dėl autonominio krašto. Imtis ryžtingesnių veiksmų Lietuvos Vyriausybė buvo priversta matydama, kad baigia sugriūti jos suverenumo teisiniai pagrindai³⁸⁷. Tiesa, Lietuvos politikai fatališkai netikėjo, kad Lietuva teisinėje akistatoje su kuria nors viena iš didžiųjų valstybių galėjo laimėti bylą Hagos teisme³⁸⁸. Pretekstas keisti savo pasyvią poziciją dėl autonominių institucijų galių susidarė tuomet, kai Klaipėdos krašto Vykdančioji institucija – Direktorija su jos pirmininku O.Böttcher 1931 m. gruodžio 18–19 d. slapta, be Lietuvos vyriausybės žinios, išvyko į Berlyną vykdyti derybų susitarimui dėl papildomų kontingentų gyvulių eksportui. Remiantis Klaipėdos krašto Statutu santykius su užsienio šalimis kraštas negalėjo spręsti tiesiogiai, nes tai buvo pavesta Lietuvos centro valdžios kompetencijai. Dėl šių krašto autonomijos veiksmų sekė atitinkami Lietuvos valdžios veiksmai: 1932 m. sausio 15 d. buvo įteikta protesto nota Vokietijai dėl vykdytų derybų, pareikalauta atšaukti Vokietijos konsulą Klaipėdoje, atšauktas O.Böttcher iš Direktorijos pirmininko pareigų. Dėl šių Lietuvos veiksmų krašto autonomijos institucijos inicijavo, kad Vokietiją pateiktų skundą NTTTT. Ši tarptautinė institucija pripažino, kad Direktorijos pirmininko atleidimas buvo teisėtas, kad Lietuva autonominį kraštą tvarkė teisingai ir tik Seimelio atleidimas buvo neteisėtas³⁸⁹. Tokiu būdu, buvo parodyta, kad autonominė teisė negalėjo būti aukštesnė už Lietuvos. Tuo pačiu, Hagos teismo sprendimu, buvo tvirtai ir vieningai pripažintas Lietuvos suverenumas, kuris apėmė visą teritoriją kartu su Klaipėdos kraštu³⁹⁰. Tokiu būdu Hagos teismo sprendimas Lietuvos Vyriausybei suteikė progą kitų valstybių akyse sutvirtinti savo teises Klaipėdos krašte³⁹¹. M.Romeris pareiškė, kad „Per Hagos sprendimą Lietuva atgavo tą, ką ji vokiečių ir vokietininkų intrigomis buvo Klaipėdoje praradusi: savo suverenumo, savo titulo pajautimą“³⁹². Tačiau pažymėtina, kad Lietuvos Vyriausybė maksimaliai neišnaudojo Hagos teismo sprendimo, siekiant dar labiau išplėsti savo teises Klaipėdos krašte, o toliau naiviai tikėjosi, kad situacija krašte savaime stabilizuosis bei Lietuvos įtaka, apimus aistroms, savaime padidės.

Dėl nuomonės, ką reikėtų daryti, kai autonomijos subjektai viršydavo savo įgaliojimus, aiškinant Statutą M.Romeris griežtai pasisakė prieš bet kokias tarptautines priemones. Centro valstybės institucijos, kad apsaugotų Lietuvos suverenias teises, neturėtų kreiptis į kitas valstybes, tarptautines organizacijas ar tarptautinius teismus. Taip pat nei Santarvės valstybės, nei Tautų

³⁸⁶ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 295.

³⁸⁷ *Ibid.*, p. 296.

³⁸⁸ Vytautas Žalys, *supra* note 137, p. 209.

³⁸⁹ Petronėlė Žostautaitė, *op cit.*, p. 297.

³⁹⁰ *Ibid.*

³⁹¹ Isabelle Chandavoine, *supra* note 76, p. 147.

³⁹² "Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume.", *Lietuvos keleivis, sausio 27, 1934, 1-2.*

Sąjungos Taryba ar Teismas neturėtų kištis. Tokia M.Romerio nuomonė buvo grindžiama tuo, kad krašto priežiūra yra kildinama ne iš konvencijos ar Statuto, o iš Lietuvos suverenių teisių³⁹³. Pats kreipimasis į Santarvės šalis dėl autonomijos institucijų neteisėtų veiksmų būtų tolygus savo suvereniteto paneigimui. Šią nuostatą palaikė ir patvirtino Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje pasisakydamas, kad „... negalima prileisti, kad konvencijos mintis būtų buvusi palikti Lietuvos valstybę, Klaipėdos krašto suvereną, be jokios priemonės tais atvejais, kai krašto vykdomoji valdžia pažeidžia statuto kompetenciją peržengiančiais veiksmais“³⁹⁴. M.Romeris taip pat kėlė klausimą, ar autonomija turi kokių nors priemonių savo autonomijai apginti, jeigu mato pažeidimus iš centro valdžios pusės, ir konstatavo, kad iš tikrųjų kraštas priemonių autonomijai apginti neturi ir tai daugiau priklauso nuo krašto mechanizmo³⁹⁵. Anot M.Romerio: „Leisti tautinėms mažumoms kelti tarptautinį ginčą prieš savo teritorinę valstybę ir bylinėtis su ja – tai yra pripažinti tarptautinę asmenybę, paritetinę pačios valstybės asmenybei. Tai ardytų valstybę ir vestų į teritorinę anarchiją“³⁹⁶. Vadovaujantis tuo, kad Klaipėdos krašto autonominės institucijos neturėjo teisės kreiptis į kitą valstybę, siekiant, kad ji inicijuotų Nuolatiniam Tarptautiniam Teisingumo Teisme spręsti klausimą, ar Lietuvos centrinė vyriausybė neperžengė autonomijos teisinių galių prinesdama savo svertus. Vis dėlto, kad ateityje būtų galima išvengti, tokių „neteisėtų“ kreipimusi į tarptautines teisingumo organizacijas, M.Romerio nuomone būtų gerai, jeigu šiuos klausimus spręstų Lietuvos nauja teisingumo institucija – Statutinis teismas. Toks teismas galėjo būti ne vienai, o abiem pusėms pažeidimus sprendžiančia institucija³⁹⁷. M.Romeris taip pat pažymėjo, kad Statutinis teismas neturėtų apimti visus klausimus, jeigu tam tikra priemonė yra ir taip nurodyta Statuto nuostatose, tai kam tada bereikia prie jos begrižti³⁹⁸. M.Romeris išskyrė šias pagrindines priemones, kurios veiksmingai galėjo apsaugoti Lietuvos suverenumą³⁹⁹: 1) gubernatoriaus veto teisė dėl Seimelio neteisėtai priimtų įstatymų, 2) gubernatoriaus teisė rinktis ir pavesti sudaryti Direktoriją bei skirti Direktorijos pirmininką, 3) Statutinio teismo įkūrimas, 4) Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo pripažinimas, kad gubernatorius turi teisę atšaukti direktorijos pirmininką. Tai ką M.Romeris skelbė, kaip pirmą būtinybę spręsti centro ir autonominių institucijų ginčus viduje, neišėinant į tarptautines institucijas, tai bandė įgyvendinti ir Lietuvos centro valdžia. Jos manymu, kad ginčams, kurie kilo dėl Klaipėdos krašto autonomijos ir centrinės valdžios galių pasiskirstymo, pirmiausiai būtų sudaroma galimybė juos peržiūrėti pagal Lietuvos nacionalinius teisės aktus.

³⁹³ Mykolas Romeris, "Hagos 1932 VIII 11 sprendimo principai," *Vairas* 2 (1933): 188.

³⁹⁴ Teismo 1932 m. rugpjūčio 11 d. sprendimas Klaipėdos Krašto Statuto byloje. *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos tribunole* (Kaunas: URM leidinys, 1932), 264

³⁹⁵ Mykolas Romeris, "Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema," *Vakarai* 258 (1936): 2.

³⁹⁶ Mykolas Rōmeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Pirmas dalis. Valstybė. II tomas (Vilnius: Pradai, 1995), 306.

³⁹⁷ Mykolas Romeris, *supra* note 279, p. 466.

³⁹⁸ Mykolas Romeris, "Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema," *Vakarai* 261 (1936): 2.

³⁹⁹ Gintaras Šapoka, "Mykolas Romeris apie Klaipėdos krašto autonomiją," *Jurisprudencija* 64 (56) (2005): 54.

Šiam tikslui Valstybės Taryba ir Vyriausiojo Tribunolo teisėjai buvo parengę keletą įstatymų projektų, kuriais siekta apspręsti tuos ginčytinus klausimus, kurie nebuvo išdėstyti Klaipėdos krašto Konvencijoje ir juos prieduose. Tokiais projektais buvo šie dokumentai:

- Klaipėdos krašto Statuto vykdymo priežiūros ir garantijų įstatymas⁴⁰⁰;
- Teismų kompetencijos konfliktams spręsti įstatymas⁴⁰¹;
- Klaipėdos krašto prievolėms vykdyti įstatymas⁴⁰²;
- Lietuvos Respublikos Autonominio krašto Statuto vykdymo įstatymas⁴⁰³;
- Autonomijos garantijų įstatymas⁴⁰⁴;
- Klaipėdos krašto autonomijos vykdymo įstatymas⁴⁰⁵;
- Įstatymas dėl atskirų Lietuvos krašto autonomiško tvarkymosi⁴⁰⁶;
- Gubernatoriaus teisių įstatymas⁴⁰⁷;
- Klaipėdos krašto statuto vykdymui prižiūrėti įstatymas⁴⁰⁸;
- Statutinio teismo įstatymas⁴⁰⁹.

Šių projektų būta nemažai, tačiau realiu įstatymu pavorito tik vienas "Statutinio teismo įstatymas"⁴¹⁰, kuriuo praktikoje taip ir nebuvo pasinaudota.

Siekiant apsidrausti nuo tarptautinių pretenzijų, prie Lietuvos Ministrų kabineto buvo sukurta konsultantų Klaipėdos krašto reikalams komisija, kuri užsiėmė prevencine Klaipėdos krašto gubernatoriaus veiklos priežiūra. Atsižvelgiant į ginčus dėl skirtingo Konvencijos ir Statuto atskirų straipsnių interpretavimo buvo siekta, kad šie ginčai būtų teisiškai sprendžiami ne tik tarptautinėse institucijose. Todėl buvo išleistas "Statutinio teismo įstatymas", pagal kurį prie Vyriausiojo Tribunolo sukurta institucija turėjo nagrinėti bylas dėl Lietuvos ir Klaipėdos krašto priimtų įstatymų bei atitinkamų institucijų aktų prieštaravimo. Pagrindinė priežastis dėl kurios buvo sukurtas Statutinis teismas buvo būtinumas užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos veikimą Klaipėdos krašte⁴¹¹. Įvertinus, kad ginčai tarp Klaipėdos krašto autonominių institucijų ir centro Lietuvos valdžios atstovų prasidėjo faktiškai nuo šio krašto prijungimo prie Lietuvos, tai tokio Statutinio teismo sukūrimo reikėjo žymiai anksčiau. Įstatymas dėl naujos teismo institucijos sukūrimo buvo priimtas tik pasibaigus byloms dėl Klaipėdos krašto autonomijos ginčų su Lietuvos

⁴⁰⁰ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 18–27.

⁴⁰¹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 82; LCVA, f. 383, ap. 7, b. 540, l. 66.

⁴⁰² LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 96; LCVA, f. 383, ap. 7, b. 540, l. 64–65.

⁴⁰³ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 98–99.

⁴⁰⁴ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 100–102.

⁴⁰⁵ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 103–104.

⁴⁰⁶ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1320, l. 109.

⁴⁰⁷ LCVA, f. 648, ap. 1, b. 159, l. 44.

⁴⁰⁸ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 540, l. 99.

⁴⁰⁹ LCVA, f. 383, ap. 7, b. 540, l. 80–82.

⁴¹⁰ "Statutinio teismo įstatymas," *VŽ*, 474 (1935).

⁴¹¹ Juozas Žilys, "Klaipėdos krašto Statutinis teismas: įkūrimo prielaidos ir teisinis statusas," *Jurisprudencija* 14(6) (1999): 52.

valdžios atstovais Hagos teisme. "Statutiniame teismo įstatyme" buvo reglamentuoti pagrindiniai Teismo sudarymo tvarkos klausimai, apibrėžtos šio teismo kompetencijos ribos, suformuluotos esminės Teismo proceso taisyklės. Nors organizacine prasme, vadovaujantis įstatymo 1 str. Statutinis teismas buvo sudėtinė Vyriausiojo Tribunolo dalis, nes šio teismo pirmininku buvo Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas, tačiau iš esmės tai buvo atskira institucija su atskira teisės aktų teisėtumo tikrinimo jurisprudencija⁴¹².

Dėl šios naujos teisinės institucijos sukūrimo pirmą kartą Lietuvos valstybės istorijoje buvo nustatyta galimybė patikrinti, ar teisės aktas buvo teisėtas, ar ne. Tačiau dėl tuo metu susidariusių politinių priežasčių, tai virto tik teoriniu postulavimu, o ne praktiniu jos įgyvendinimu. Statutinis teismas taip ir nepradėjo iš tikrųjų veikti. Anot Juozo Žilio Statutinio teismo idėja buvo vertintina, kaip originali idėja, kuri parodė, kad to meto Lietuvoje jau buvo aktualizuojamas teisės akto konstitucingumo klausimas⁴¹³. Statutinio teismo įstatymo 13 str. buvo nurodyta, kokios bylos priklauso šio teismo jurisdikcijai. Tai bylos dėl šių klausimų⁴¹⁴:

- Respublikos įstatymo prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui;
- Klaipėdos krašto įstatymo prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui;
- Respublikos administracinio organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui;
- Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui;
- Klaipėdos krašto administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui;
- Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto Statutui.

Šie nagrinėti klausimai rodo, kad Statutiniame teisme buvo siekta nagrinėti abiejų pusių sprendimus, t.y., kad Statutą atitiktų ne tik Klaipėdos krašto institucijų priimti teisės aktai, bet ir Lietuvos teisės aktai. Toks teisės aktų vertinimas tuo pačiu buvo ir teisės aktų konstitucingumo problema, nes sprendžiant, ar teisės aktas neprieštarauja Statutui, kartu galėjo būti užtikrinimas ir Lietuvos Konstitucijos veikimas Klaipėdos krašte⁴¹⁵. Statutinio teismo įstatyme neišvengta teisinio reguliavimo dvilypumo, kas lietė galimybę panaikinti įstatymus. Statutinio teismo įstatymo 29 str. buvo nurodyta, kad, jeigu Statutinis teismas nustatys, kad teisės aktas, kuris nurodytas 13 str. 3–6 p. prieštarauja Klaipėdos krašto Statutui, tai tas aktas bus panaikintas. Tai reiškė, kad Statutinis teismas galėjo panaikinti Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktą, Klaipėdos krašto administracijos institucijos administracinį aktą bei Klaipėdos krašto Seimelio „neįstatyminį aktą“. Iš to matyti, kad Statutinis teismas negalėjo panaikinti Lietuvos Respublikos įstatymo ir

⁴¹² Juozas Žilys, *supra* note 411., p. 52.

⁴¹³ *Ibid.*, p. 49.

⁴¹⁴ "Statutinio teismo įstatymas," *VŽ*, 474 (1935).

⁴¹⁵ Juozas Žilys, *op. cit.*, p. 54.

Klaipėdos krašto įstatymo. Remiantis ir kitomis šiame įstatyme suformuluotomis normomis buvo galima daryti išvadą, kad šiuos teisės aktus Statutinis teismas negalėjo panaikinti, o tik galėjo pripažinti, kad jos prieštaravo Klaipėdos krašto Statutui⁴¹⁶. Taigi buvo pripažįstama, o ne naikinama ir kiti teismai iš to sekant galėjo tokio teisės akto nebetaikyti konkrečiose bylose. J.Žilys skyrė dvi prielaidas, kodėl buvo susidaręs toks teisinio reguliavimo dvilypumas⁴¹⁷:

1. Politinė priežastis, kurią paveikė įkaitusios to meto Klaipėdos krašto politinės atmosferos.
2. Lietuvos vidaus politinės ir teisinės aktualijos, nes įstatyme numačius galimybę panaikinti Lietuvos įstatymą, jeigu jis prieštaravo Statutui, kartu galėjo iškilu būtinybė patikrinti įstatymo konstitucingumą, o tokio sprendimo Lietuvos valdžia tuo metu nebuvo pasirengusi priimti.

Vis dėlto, nepaisant tam tikrų prieštaravimų, anot J.Žilio⁴¹⁸: „Statutinio teismo įsteigimas rodė nuoseklų Lietuvos siekį integruoti Klaipėdos kraštą į Lietuvos politinę ir teisinę erdvę, užtikrinti Lietuvos Konstitucijos efektyvų veikimą Klaipėdos krašte“.

Nors tarpukario Lietuvoje taip ir nebuvo sukurta Konstitucinio Teismo institucija, Statutinis teismo sukūrimas buvo kaip tik ta artima sąlyga siekiui ateityje numatyti ir tokio teismo privalomą būvimą. Galima sakyti, kad Statutinio teismo institucijos sukūrimu buvo siekiama ginčytinus sprendimus dėl Klaipėdos krašto Konvencijos ir Statuto perduoti nagrinėti pirmiausiai vietos teismui, užbėgant už akių galimam kreipimuisi į NTTTT.

Kaip jau buvo pažymėta, Lietuvos valdžia, praėjus pirmiesiems dešimt metų po Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos ėmėsi aktyviau gintis savo teises Klaipėdos krašte. Iš čia sėkmingai pasibaigęs jos teisių atstovavimas tarptautiniame tribunole. Kiti veiksmai buvo siejami su tam tikrų įstatymų priėmimu, kuriais buvo siekiama apsaugoti valstybę nuo prieš ją nukreiptų veiksmų. Vienas iš tokių įstatymų buvo 1934 m. išleistas „Tautai ir valstybei saugoti įstatymas“⁴¹⁹. Šiuo įstatymu remiantis Lietuvos valdžia siekė apginti savo įvairiapuses teises tokiose savo valstybės žemėse, kaip, pavyzdžiui, Klaipėdos kraštas. Tokio įstatymo priėmimas neliko beatsako. Įstatymo priėmimas bei jo praktinis pritaikymas Klaipėdos krašte dėl vietos nacistinių partijų suaktyvėjusių veiksmų, sukėlė ir atitinkamą Vokietijos reakciją, kuri 1934 m. vasario 23 d. protesto notoje Lietuvai pareikalavo suspenduoti „Tautai ir valstybei saugoti įstatymą“, kaip neturintį juridinės galios Klaipėdos krašte⁴²⁰.

⁴¹⁶ Juozas Žilys, *supra* note 411, p. 54.

⁴¹⁷ *Ibid.*, p. 55.

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ "Tautai ir valstybei saugoti įstatymas," *VŽ*, 437 (1934).

⁴²⁰ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 299–300.

Kitas Lietuvos centrinės valdžios mėginimas didinti savo galias Klaipėdos krašte buvo sietinas su 1937 m. priimtu „Žemės nusavinimo, kariuomenės, susisiekimo, uosto ir muitinės reikalams Klaipėdos mieste ir apskrityje įstatymu“⁴²¹. Lietuvos Vyriausybei šis įstatymas buvo būtinas, nes remiantis Klaipėdos krašto Statuto 5 straipsniu ji buvo nutarusi kariuomenės, susisiekimo, uosto ir muitinių reikalams nusavinti 443 ha žemės netoli Klaipėdos⁴²². Šio įstatymo priėmimas ir atitinkamai su juo siejami Lietuvos Vyriausybės tikslai vėl sukėlė Seimelio, Direktorijos protestus, kuriais buvo įrodinėjama, kad tai yra autonomijos kompetencija. Šiems Lietuvos Vyriausybės veiksams nepritarė ir jos atstovas – gubernatorius. Klaipėdos krašto gubernatorius Kubilius ir jo juridiniai patarėjai, remdamiesi Konvencijos ir Statuto nuostatomis, manė, kad Klaipėdos uosto praplėtimo ir žemės nusavinimo projektų virtimas įstatymais, priklausė krašto Seimeliui, nes būtent ši autonominė institucija ir galėjo tokį įstatymą priimti, o Klaipėdos krašto Direktorija turėjo jį paskelbti⁴²³. Centro valdžia laikėsi visai skirtingos politikos ir nepaisė gubernatoriaus kritikos ir perspėjimų, kad jeigu toks įstatymas bus priimtas Didžiosios Lietuvos įstatimdavystės keliu, tai bus nusižengta Lietuvos įsipareigojimams ir neišvengiamai prives prie naujo politinio skandalo krašte ir užsienyje⁴²⁴. Lietuvos Valstybės Taryba skubotai pradėjo ruošti žemės nusavinimo įstatymą į šio įstatymo rengimą neįtraukus gubernatoriaus institucijos⁴²⁵. 1937 m. rugsėjo 6 d. „Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbtas "Žemei nusavinti kariuomenės, susisiekimo, uosto ir muitinės reikalams Klaipėdos mieste ir apskrityje įstatymas". Šio įstatymo paskelbimas, kaip ir buvo prognozuota iššaukė vidaus autonominių institucijų ir užsienio šalių priešiškus veiksmus. Klaipėdos krašto Direktorijai atsisakius šį centro valdžios įstatymą paskelbti „Klaipėdos krašto valdžios žiniuose“ Lietuvos Vyriausybė paskelbė, kad tokio įstatymo paskelbimas tik „Vyriausybės žiniuose“ nepakeičia jo galiojimo⁴²⁶. Klaipėdos krašte kilo protestų bangą, nes nusavinimo žemės sklypai buvo dideli, o šeimininkams buvo pažadėta kompensacija buvo daug mažesnė už rinkos kainą. Todėl buvo sunku įsivaizduoti, kad Centro Vyriausybei paskelbus šį įstatymą ji imsis praktinių jo įgyvendinimų⁴²⁷. Vos tik buvo priimtas šis įstatymas Vokietija ėmėsi spaudimo taikymo Lietuvos valdžiai. Vokietijos Vyriausybė teigė, toks Lietuvos centro valdžios priimtas įstatymas pažeidė Statuto nuostatas bei gali prisidėti prie santykių tarp Lietuvos ir Vokietijos pablogėjimo⁴²⁸. Vokietijos pasiuntinys Kaune įteikė protesto notą, kurioje nurodė, kad tokio įstatymo priėmimas gali būti panaudotas neteisėtiems veiksams, nes

⁴²¹ "Žemės nusavinimo, kariuomenės, susisiekimo, uosto ir muitinės reikalams Klaipėdos mieste ir apskrityje įstatymas," *VŽ*, 586 (1937).

⁴²² Petronėlė Žostautaitė, *op.cit.*, p. 302.

⁴²³ Martynas Ansysas, *supra* note 132, p. 318.

⁴²⁴ *Ibid.*

⁴²⁵ *Ibid.*

⁴²⁶ *Ibid.*, p. 319.

⁴²⁷ Martynas Ansysas, *supra* note 132, p. 319.

⁴²⁸ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 302.

prieštarauja Nusavinimo įstatymui Klaipėdos krašte, o be to, siekiant apsaugoti klaipėdiečius jis turėtų būti pavestas Klaipėdos autonominių institucijų kompetencijai⁴²⁹. Po šios protesto notos įteikimo ir Klaipėdos krašte įvykusių protesto akcijų, Lietuvos centro valdžia nebedrįso praktiškai įvykdyti įstatymo nuostatų⁴³⁰. Tokiu būdu, šis centro valdžios įstatymas, kuriuo siekta padidinti savo galias prieš autonominių institucijų teisę, taip ir liko neįgyvendintas, tik popieriuje⁴³¹.

Tokie Centro valdžios veiksmai rodė, kad Lietuva savo teises Klaipėdos krašte ne visuomet gynė teisėtomis priemonėmis. Lietuvos centro valdžia, savo teisinėmis galioms išplėsti, veikė pasitelkdama Konvencijos ir jos priedėliuose nustatytą kompetencijų pasiskirstymą. Atsižvelgdama į susidariusią politinę situaciją, kad Klaipėdos krašte išaugo nacionalsocialistinės nuotaikos, Lietuvos centro valdžia ėmėsi ir kai kurių kitų sprendimų, kurie buvo daromi be autonominės įstatymų leidžiamosios institucijos sutikimo, į pagalbą pasitelkdama kitas krašto autonomines institucijas. Taip Lietuvai palanki M.Reizgio vadovaujama direktorija pašalino iš tarnybinių pareigų visus ankstesnės direktorijos išrinktus apskrities viršininkus, viršaičius, kaimų seniūnus, Klaipėdos miesto valdžios atstovus ir kitus valdininkus, kurie priklausė vokiškosioms partijoms arba buvo priešiški nusiteikę Lietuvos atžvilgiu, o į jų vietą buvo paskirti lojalesnio nusistatymo asmenys⁴³². Imtasi ir kitų priemonių: buvo išardyta autonomijos policijos valdyba, o nusikaltę policininkai ir viršininkai buvo atleisti iš tarnybos, buvo pertvarkyti autonominiai teismai ir atleisti tardytojai, teisėjai ir valdininkai, kurie pasižymėjo antivalstybiniais veiksmais, atšauktas uosto direktorijos pirmininkas, atleisti iš tarnybos lietuvių kalbos nemokantys valdininkai ir kt.⁴³³ Visi šie veiksmai buvo padaryti negavus krašto Seimelio pritarimo, kas leido šiuos veiksmus vertinti kaip autonomijos teisės pažeidimus.

Situacija Klaipėdos krašte kardinaliai pasikeitė ne Lietuvos naudai nuo 1938-ųjų metų pabaigos. Anot M.Maksimaičio Klaipėdos krašto Konvencija, ribodama Lietuvos centrinės valdžios teises, kartu sudarė sąlygas tarpti nacizmo ir revanšizmo idėjoms⁴³⁴. Pradėta viešai skelbti reikalavimus, kad Klaipėdos kraštas būtų prijungtas prie Vokietijos. 1938 m. kai Europoje grėsė karas Lietuvos Vyriausybės ankstesnis bandymas varžytis dėl savo teisių Klaipėdos krašte išblėso, nes dar aktyviau į Klaipėdos krašto reikalus ėmė kištis Vokietija, kuriai nepatiko Lietuvos centrinės valdžios turimos galios krašte. Todėl 1938 m. kovo 25 d. Vokietija Lietuvai pateikė 11 punktų reikalavimus⁴³⁵:

1. Panaikinti krašte karo padėtį.

⁴²⁹ LCVA, f.383, ap. 7, b. 2021, l. 7, 35.

⁴³⁰ Martynas Anysas, *supra* note 29, p. 320.

⁴³¹ Petronėlė Žostautaitė, *op. cit.*, p. 302.

⁴³² Martynas Anysas, *op. cit.*, p. 105–106.

⁴³³ *Ibid.*, p. 106–107.

⁴³⁴ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 350.

⁴³⁵ Vokietijos kaltinimai 1938 m. kovo mėn. Pateikti dėl Klaipėdos krašto valdymo Lietuvos vyriausybei. LCVA, f. 383, ap.7, b.2048, l. 330–331.

2. Panaikinti valstybinę saugumo policiją.
3. Suvaržyti gubernatoriaus iniciatyvą.
4. Atšaukti gubernatoriaus veto teisę.
5. Uždrausti gubernatoriui kištis į Direktorijos kompetencijoje esamų mokyklų kontrolę.
6. Įteisinti vokiečių kalbos vartojimą visose Centro valdžios įstaigose.
7. Nereikalauti, kad klaipėdiškiai su šiomis institucijoms susirašinėtu vien lietuvių kalba.
8. Nevaržyti Vokietijos piliečių ir jų firmų bei bankų, draudimo bendrovių veiklos Klaipėdos krašte.
9. Gražinti amnestuotiems rinkimų teises.
10. Uždrausti Lietuvos darbininkams vykti į Klaipėdos kraštą arba dirbančiuosius pakeisti klaipėdiškiais darbininkais.
11. Garantuoti susirinkimų, organizacijų, spaudos ir kitas laisves.

Šie visi Vokietijos reikalavimai 1938 m. pabaigoje ir 1939 m. pradžioje Lietuvos Vyriausybės buvo įvykdyti. Tokiu būdu, Lietuva Klaipėdos krašte neteko didelės dalies suvereniteto. Vokietija tikėjosi, kad Lietuva geru pasiūlysu šį kraštą Vokietijai, tačiau Lietuva bent 1938 m. pabaigoje – 1939 m. pradžioje, nors ir sumažindama savo teises Klaipėdos krašte, visgi viso krašto atsižadėti negalėjo⁴³⁶. Šią susidariusią padėtį Klaipėdos krašte, buvęs gubernatoriaus patarėjas M. Ansysas, įvardino kaip neribotos laisvės įsigaliojimo laikmetį⁴³⁷. Toliau, iki 1939 m. kovo 23 d., kuomet Klaipėdos kraštas galutinai buvo prijungtas prie Vokietijos, buvo toliau vykdomas pasirengimas anšliusui, kai visą autonominio krašto administravimą ir visuomeninį gyvenimą buvo siekiama suvienodinti su Vokietijos Trečiojo reicho režimu⁴³⁸.

Konvencijos 15 str. skelbė, kad Lietuvai buvo draudžiama be Britų imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos sutikimo, savarankiškai perduoti kitoms šalims Klaipėdos krašto suvereniteto teises. Įvertinus šį faktą Lietuvos Vyriausybė, matydama, kad Vokietija ruošiasi Klaipėdos krašto okupacijai, kreipėsi į Konvencijos signatarus su klausimu – kas būtų daroma, jeigu Vokietija okupuotų kraštą. Buvo gauti atsakymai, kuriuose buvo aišku, kad nei vienas iš signatarų, prisidėjęs prie Klaipėdos krašto Konvencijos, realiai nenorėjo pyktis su Vokietija. Tokiu būdu, Lietuva paliko viena spręsti, kaip toliau elgtis su Vokietijos pretenzijomis ir galiausiai ultimatumo priėmimu dėl Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai. Tokiu būdu, buvo pažeista ne tik tarptautinė teisė, bet ir grubiai pažeistas 1938 m. Lietuvos Konstitucijos 2 straipsnio

⁴³⁶ Petronėlė Žostautaitė, *supra* note 267, p. 306.

⁴³⁷ Martynas Ansysas, *supra* note 132, p. 352.

⁴³⁸ Ingrida Jakubavičienė, *supra* note 210, p. 147.

nuostatos⁴³⁹, bet kam draudusios atskirti Lietuvos valstybės teritorijos žemes⁴⁴⁰. Iki tol aktyviai reagavusios į bet kokią tariamą Konvencijos ir jos priedėlių pažeidimą dėl Lietuvos Vyriausybės padarytų sprendimų autonominių institucijų atžvilgiu, Konvenciją priėmusios šalys signatarės, kritiniu momentu neapgynė šios tarptautinės sutarties, kai kraštas pažeidžiant 1924 m. susitarimus, pareikšto ultimatumo būdu buvo prijungtas prie Vokietijos.

Taigi Klaipėdos krašto teisinė sistema, kuri buvo apspręsta Klaipėdos krašto Konvencijos ir jos priedėliais ir įgyvendinta 1924–1938 m. laikotarpiu, buvo sugriauta prijungus šį kraštą prie Vokietijos. Tokios autonominės Klaipėdos krašto teisinės sistemos kraštas niekada daugiau ir nebeturėjo.

Apibendrinant, kas buvo pasakyta dėl naujos teisinės sistemos kūrimo problemų Klaipėdos krašte, tenka pažymėti, kad jos buvo paveiktos autonomiją garantuojančių pagrindinių įstatymų trūkumais, kurie buvo susiję su tuo, kad Konvencijoje ir jos priedėliuose nebuvo apspręsti klausimai, kurie lietė kompetencijos pasidalinimus tarp vietos autonominių ir centro valdžios institucijų. Svarbiausia, kad nebuvo pasisakyta, kaip šie ginčai, jiems nepatekus į tarptautines institucijas, turėjo būti sprendžiami vietos valstybiniu lygmeniu. Įstatymų leidybos srityje Klaipėdos kraštas nepasistūmėjo tiek toli, kad būtų buvę sukurti didžiają dalimi visiškai nauji Klaipėdos krašto teisės šaltiniai, kuriais būtų buvę pakeisti iš esmės senieji vokiečių teisės šaltiniai. Lietuvos Respublikos valdžios struktūrų bandymų suvienodinti teisę tiek Lietuvoje, tiek Klaipėdos krašte, tenka pažymėti, kad šie bandymai teliko tik bandymais. Lietuvos pusei pristigo didesnio ir aktyvaus indėlio. Šį procesą stabdė baimė nepažeisti krašto autonomijos teisių ir nesulaukti sankcijų iš Santarvės šalių bei vidinė kliūtis – neturėjimas savo nacionalinių įstatymų. Bet koks Lietuvos bandymas susilaukdavo atsakymo iš Klaipėdos krašto institucijų, kurios kreipdavosi pagalbos į vieną iš Tautų Sąjungos narį, siekiant inicijuoti tarptautinį ginčo nagrinėjimą NTTTT Hagoje. Problema buvo ta, kad Lietuvos veiksmai čia galėjo būti skundžiami, o Lietuva čia negalėjo skusti Klaipėdos krašto institucijų veiksmų. Nors būta ir laimėjimų šioje institucijoje, tačiau pamažu Lietuvos vyriausybė suvokė, kad siekiant įrodyti, kad Klaipėdos krašto autonomija yra laiduota Lietuvos, todėl tokius ginčus turi spręsti nacionaliniai teismai dėl to 1935 m. buvo priimtas įstatymas dėl Statutinio teismo įsteigimo. Tačiau teisinė institucija – Statutinis teismas taip ir nepradėjo veikti. Įstatymai, kuriais siekta išplėsti Lietuvos centrinės valdžios galias Klaipėdos krašte taip pat liko neįgyvendinti. Problema, kad Europa jau buvo ant karo slenksčio, todėl buvo baiminamasi dėl reformų sulaukti kaimyninės valstybės Vokietijos veiksmų.

⁴³⁹ "Lietuvos valstybės Konstitucija," *VŽ*, 608 (1938).

⁴⁴⁰ Mindaugas Maksimaitis, *supra* note 29, p. 350.

IŠVADOS

1. Naudos teisines padetis susidaryma Klaipėdos krašte sąlygojo tarptautiniu susitarimu įvykdyta krašto perleidimo Lietuvai sąlyga – autonomijos suteikimas. Autonomijos pagrindai buvo deleguoti iš tarptautinių teisės aktų, t.y. Klaipėdos krašto Konvencijos ir jos trijų priedų – Klaipėdos krašto Statuto (I priedelis), Klaipėdos uosto (II priedelis) ir tranzito (III priedelis). Klaipėdos krašto Konvencija ir jos priedai apibrėžė šio autonominio krašto statusą Lietuvos sudėtyje. Statutas buvo ir nacionalinis Lietuvos, ir tarptautinės teisės aktas, kuris taip pat laikytinas konstitucinio pobūdžio krašto aktu.
2. Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu galiojo teisinė sistema, kurios teisės šaltiniai pasižymėjo įvairove ir susidėjo iš: 1900 m. Vokietijos Civilinio kodekso; 1871 m. Vokietijos Baudžiamojo kodekso; daugybės kitų XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Vokietijos ir Prūsijos teisės šaltinių; prancūzų administracijos 1920–1923 m. išleistų norminių aktų; Lietuvos Vyriausybės įgaliotinio 1923–1924 m. išleistų norminių aktų; autonominio Seimelio leidžiamų įstatymų; vietinių administracinių organų leidžiamų poįstatyminių aktų; kai kurių centro Lietuvos valdžios nacionalinių teisės aktų, kurie galiojo visoje Lietuvoje.
3. Autonominės institucijos naudojosi didžiausiomis savo galiomis krašte, kas lietė įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią. Šios autonominių institucijų galios ir teisės buvo pažymėtos Klaipėdos krašto Konvencijoje ir viename iš pagrindinių jos priedų – Klaipėdos teritorijos Statute. Klaipėdos krašto autonomija buvo laiduota Lietuvos centrinės valdžios, kuri per savo institucijas šiame krašte įgyvendino savo politiką ir teises, kurios daugiau išsiskyrė kontrolės funkcija, siekiant per gubernatoriaus instituciją kontroliuoti Seimelio ir Direktorijos veiklą. Autonominiai Klaipėdos krašto teismai naudojosi autonominiu teismų nepriklausomumu ir galiomis. Centrinei Lietuvos teismų jurisdikcijai atiteko tik kasacinė galimybė, sprendžiant skundžiamus Klaipėdos krašto apygardos teismo sprendimus Vyriausiam Tribunolo Teisme.
4. Praktikoje naujoji teisinė sistema Klaipėdos krašte susidūrė su didelėmis problemomis, kurias paveikė autonomiją garantuojančių pagrindinių įstatymų trūkumai, kurie buvo susiję su tuo, kad Konvencijoje ir jos priedėliuose nebuvo apspręsti klausimai, kurie lietė kompetencijos pasidalinimus tarp vietos autonominių ir centro valdžios institucijų. Svarbiausia, kad nebuvo pasisakyta, kaip šie ginčai, jiems neišeinant į tarptautinių institucijų lygmenį, turėjo būti sprendžiami vietos valstybiniu lygmeniu. Įstatymų leidybos srityje Klaipėdos kraštas nepasistūmėjo tiek toli, kad būtų buvę sukurti didžiaja dalimi nauji Klaipėdos krašto teisės aktai, kurie būtų pakeitę

galiojusius senuosius vokiečių teisės šaltinius. Lietuvos Respublikos bandymai suvienodinti visos Lietuvos teisę su Klaipėdos krašto teise laikyti tik bandymais. Lietuvos pusei pristigo didesnio ir aktyvaus indėlio. Šį procesą stabdė baimė nepažeisti krašto autonomijos teisių ir nesulaukti sankcijų iš Santarvės šalių bei vidinė kliūtis – neturėjimas savo nacionalinių įstatymų. Bet koks Lietuvos bandymas susilaukdavo neigiamo atsako iš Klaipėdos krašto autonominių institucijų, kurios kreipdavosi pagalbos į tarptautines institucijas. Problema buvo ta, kad Lietuvos veiksmai tarptautinėje institucijoje galėjo būti skundžiami, o Lietuva jose negalėjo skųsti Klaipėdos krašto institucijų veiksmų. Nors būta ir laimėjimų šioje institucijoje, tačiau pamažu Lietuvos vyriausybė suvokė, kad siekiant įrodyti, kad Klaipėdos krašto autonomija yra laiduota Lietuvos, todėl tokius ginčus turi spręsti nacionaliniai teismai, tam tikrame konstituciniame lygmenyje, todėl 1935 m. buvo priimtas įstatymas dėl Statutinio teismo įsteigimo. Problema, kad šio įstatymo praktiniame įgyvendinimui buvo pasipriešinta, o be to buvo baiminamasi dėl šių reformų sulaukti kaimyninės valstybės Vokietijos neigiamų veiksmų.

LITERATŪRA

1. Adomavičius, Romualdas. "Du gyvenimai: Klaipėdos uostas Baltijos jūros pietryčių pakrantėje XX amžiaus pirmojoje pusėje." Iš *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose: straipsnių rinkinys*, Vasilijus Safronovas, Roman Czaja, Dainius Elertas, Indrė Šimkutė, Raimonda Nabažaitė, Axel Ernst Walter, Vygantas Vareikis, Romualdas Adomavičius, Eriks Jakobsons, Hektoras Vitkus, 152-167. Klaipėda: KU leidykla, 2013.
2. Anysas, Martynas. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai*. Čikaga: Draugas, 1978.
3. *Baudžiamojo proceso įstatymas: su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę*. Redagavo Martynas Kavolis. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933.
4. Borchertas, Endrius. "Pro Memoria." *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, X (2004): 97-108.
5. Burkevičius, Vilhelmas. "Klaipėdos krašto vyriausiasis teismas 1920–1933 m." *Teisė*, 24 (1933): 326-327.
6. Chandavoine, Isabelle. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to (1920–1932)*. Vilnius: Žara, 2003.
7. "Čekių įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 619 (1938).
8. "Emigracijos įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 310 (1929).
9. "Įstatymas 1931 m. gegužės 8 d. atvertinimo įstatymui pakeisti." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 150 (1932).
10. "Įstatymas pakeisti 1924 m. rugpjūčio mėn. 16 d. paliepiui apie bylų eigos baudžiamajame procese suprastinimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 119 (1931).
11. "Įstatymas apie 1926 m. gegužės 28 d. įstatymo šaunamiesiems ginklams laikyti pakeitimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 54 (1931).
12. "Įstatymas apie automobilių mokesčio paliepiimo iš 1923 m. birželio 2 d. pakeitimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 99 (1926).
13. "Įstatymas apie pakeitimą 1891 m. birželio 24 d. Verslo mokesčio įstatymo." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 139 (1933).
14. "Įstatymas apie valsčių viršaičių paskyrimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 17 (1938).
15. "Įstatymas Baudžiamojo Įstatymo Knygai pakeisti." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 52 (1936).
16. "Įstatymas dėl baudžiamojo proceso tvarkos pakeitimo." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 24 (1929).
17. "Įstatymas dėl civilinio proceso." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 24 (1929).

18. "Įstatymas dėl Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymo pakeitimo." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 24 (1929).
19. "Įstatymas dėl panaikinimo įstatymo 1906 m. rugpjūčio 20 d. dėl ribos nustatymo iki kurios leidžiama įskolinti žemės arba miško ūkiui naudojamus žemės sklypus." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 8 (1929).
20. "Įstatymas karo stoviui įvesti." *Vyriausybės žinios*, 41 (1920).
21. "Įstatymas pakeisti 1924 m. rugpjūčio mėn. 16 d. paliepiamui apie bylų eigos baudžiamajame procese suprastinimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 119 (1931).
22. "Įstatymas pakeisti įstatymui apie kelionės, perkraustymo išlaidas, komandiruotės dienpinigius ir butui pašalpas Klaipėdos Krašto valdininkams." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 79 (1929).
23. "Įstatymas pakeisti paliepiamui iš 1924 m. rugpjūčio mėn. 28 d. apie prekių kainos pažymėjimą." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 22 (1928).
24. "Įstatymas panaikinti 1917 m. balandžio 8 d. apie mokesčių ėmimą nuo asmens ir prekių pervežimo." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 52 (1931).
25. "Įvežamų prekių muitų tarifas." *Vyriausybės žinios*, 187 (1925).
26. "Ypatingi valstybės apsaugos įstatai." *Lietuvos valstybės žinios*, 5 (1920).
27. "Ypatingų valstybės apsaugos įstatų papildymas." *Vyriausybės žinios*, 450 (1934).
28. Jakubavičienė, Ingrida. "Vokietijos Generalinis konsulas – pagrindinis politinis Klaipėdos krašto gubernatoriaus varžovas XX amžiaus 3-4-uoju dešimtmečiais." *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, XVII (2008): 135-149.
29. "Jūrų laivams ir jų įrenginiams tikrinti taisyklės." *Vyriausybės žinios*, 525 (1936).
30. "Jūrinių prekybinių laivų vadovybės įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 527 (1936).
31. "Kapitalo apyvartos mokesčio įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 82 (1930).
32. "Karo stovio įvedimo aktas" *Vyriausybės žinios*, 242 (1926).
33. "Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume." *Lietuvos keleivis*, sausio 26, 27 (1934), 1-2.
34. "Klaipėdos Krašto gyventojų požymiui įgyti ir nustoti įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 114 (1928).
35. "Klaipėdos Krašto pajamų ir uždarbio mokesčio įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 8 (1937).
36. "Klaipėdos Krašto policijos stočių pertvarkymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 126 (1927).
37. "Klaipėdos Krašto savivaldybių rinkimų įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 9 (1924).
38. "Klaipėdos Krašto Seimelio darbo tvarka." *Klaipėdos krašto valdžios žinios* 50 (1926), 69 (1931).

39. "Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 195 (1925).
40. "Klaipėdos Krašto Seimelio rinkimų įstatymo pakeitimas." *Vyriausybės žinios*. 222 (1926); 336 (1930); 380 (1932); 467 (1935); 493 (1935); 500 (1935); 620 (1938); 631 (1939).
41. *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos tribunole*. Kaunas: URM, 1932.
42. "Klaipėdos miesto ir apskrities Karo Komendanto įsakymas Nr. 1," *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 58 (1927).
43. "Kredito įstaigų imamoms palūkanoms normuoti įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 432 (1933).
44. Krivickas, Domas. *Klaipėdos krašto teisinė būklė Lietuvos konstitucinės teisės sistemoje pagal 1924 m. Statutą*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto darbai, 1940.
45. *Komisijos vedusios derybas su Klaipėdos krašto Direktorijos atstovais klausimais numatytais Klaipėdos konvencijos I priedelio 35 str. pranešimas*. Kaunas, 1925 m. birželio 3 d.
46. "Laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo pakeitimas." *Vyriausybės žinios*, 51 (1924).
47. Lazauskienė, Aistė. "Vietos savivaldybių specifika Klaipėdos krašte." *Tiltai*. Priedas. Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra. 29 (4) (2005): 145–157.
48. "Lietuvos ir Britų Imperijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos." *Vyriausybės žinios*, 169 (1924); *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 82 (1924).
49. "Lietuvos Prezidento rinkimų įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 369 (1931).
50. "Lietuvos valstybės Konstitucija." *Vyriausybės žinios*, 275 (1928).
51. "Lietuvos valstybės Konstitucija." *Vyriausybės žinios*, 608 (1938).
52. Maksimaitis, Mindaugas. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001.
53. Maksimaitis, Mindaugas. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija (XX a. I pusė)*. Vilnius: Justitia, 2005.
54. Maksimaitis, Mindaugas. "Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas XX amžiuje." *Jurisprudencija*, 21(2) (2014): 440–460.
55. Maksimaitis, Mindaugas. "Profesorius Mykolas Romeris (1880-1945)." *Jurisprudencija*. 64 (56) (2005): 9–12.
56. Maksimaitis, Mindaugas, et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
57. Maksimaitis, Mindaugas, et al. *Lietuvos teisės tradicijos*. Vilnius: Justitia, 1997.
58. Maksimaitis, Mindaugas. "Teisės šaltinių įvairovė Klaipėdos krašte (1929-1939)" *Teisė*. 27 (1995): 43–47.

59. Maksimaitis, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
60. Maksimaitis, Mindaugas. *Valstybės Taryba Lietuvos teisinėje sistemoje (1928-1940)*. Vilnius: Justitia, 2006.
61. Mikalauskas, Antanas. *Nusikaltimas ir bendrininkystė. Klaipėdos krašto baudžiamosios teisės tyrinėjimas*. Kaunas: J.Karvelio prekybos namai, 1937.
62. "Mokesčių nuo pelno ir kapitalo įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 99 (1926).
63. Ozelis. "Klaipėdos krašto administracinė struktūra." *Lietuvos aidas*, gegužės 12, 1934. 8.
64. "Paliepimas, kaslink Apskričių Seimelių rinkimų." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 103 (1924).
65. "Paliepimas, liečiąs vyriausiąjį teismą Klaipėdos kraštui." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 23 (1924).
66. Petkevičius, Tadas. *Klaipėdos krašto statuto valdymo priežiūra*. Kaunas: VDU Teisės fakulteto darbai, T.6. Kng.14., 1932.
67. Piročkinas, Arnoldas. "Klaipėdos krašto teismai – antilietuviškos politikos atrama." *Mokslo Lietuva*, 6 (428) (2010): 4–5. <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva/2006-2011/node/2593.html>.
68. Raišytė–Daukantienė, Aušra. "Klaipėdos krašto konvencija kaip Lietuvos teisės šaltinis." *Jurisprudencija*. T. 39 (31) (2003).
69. Robinzonas, Jokūbas. *Klaipėdos krašto konvencijos komentaras. Tomas 1–2*. Kaunas: Spaudos fondas, 1934.
70. Robinzonas, Jokūbas. *Lietuvos įstatymai. Sistemiška visų paskelbtų ir galiojančių įstatymų, įsakymų, taisyklių, instrumentų apžvalga*. Kaunas: Spaudos fondas, 1940.
71. Robinzonas, Jokūbas. *Lietuvos įstatymų raidynas. „Vyriausybės žinių“ I dalies 1918–1932 m. rodyklė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1933.
72. Roemeris, Mykolas. "Lietuvos suverenumo Klaipėdos krašte garantijų sistema." *Vakarai*, lapkričio 3-5, 7-8, 10, 1936, 2.
73. Romeris, Mykolas. "Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas." *Vairas*, 4 (1932): 453–466.
74. Rėmeris, Mykolas. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990. YRA
75. Rėmeris, Mykolas. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė*. I–II tomas. Vilnius: Pradai, 1995.
76. Romeris, Mykolas. "Hagos 1932 VIII 11 sprendimo principai." *Vairas*, 2 (1933): 188–207.
77. Safronovas, Vasilijus. "Klaipėdos vietinio valdymo sistema: istorinių tyrimų būklė, problemos, perspektyvos." *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVII* (2008): 11-27.

78. Safronovas, Vasilijus. "Modernieji lietuviai įsitvirtina mieste. Kaip tai vyko Klaipėdoje XIX – XX amžių sandūroje," iš *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose: straipsnių rinkinys*, Vasilijus Safronovas, Roman Czaja, Dainius Elertas, Indrė Šimkutė, Raimonda Nabažaitė, Axel Ernst Walter, Vygantas Vareikis, Romualdas Adomavičius, Eriks Jakobsons, Hektoras Vitkus, 126–151. Klaipėda: KU leidykla, 2013.
79. Safronovas Vasilijus. "Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje." *Acta Historica Universitatis Klaipedensis XVII*, (2008): 79-99.
80. Satkauskas, Rytis. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos nuolatiniam tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
81. Stankūnas, D. "Teisininkų paruošimas Klaipėdos krašte." *Teisė*, 44 (1938): 407-408.
82. "Statutinio teismo įstatymas." *Valstybės žinios*, 474 (1935).
83. "Sustiprintos apsaugos įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 194 (1925).
84. "Sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Valstybės Konvencijos dėl Klaipėdos Krašto 1924 m. gegužės 8 d. str. 8-10 įvykdyti." *Vyriausybės žinios*, 188 (1925); *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 38 (1925).
85. "Svetimšaliams gyventi įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 416 (1933).
86. "Svetimšaliams gyventi įstatymui vykdyti taisyklės." *Vyriausybės žinios*, 416 (1933).
87. "Svetimšaliams viešojon tarnybon priimti ir tarnyboje laikyti įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 416 (1933).
88. Šapoka, Gintaras. "Lietuvos suvereniteto galiojimo problema Klaipėdos kašte nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo kontekste." *Jurisprudencija*, 52(44) (2004): 33–46.
89. Šapoka, Gintaras. "Mykolas Romeris apie Klaipėdos krašto autonomiją." *Jurisprudencija*, 64 (56) (2005): 50–55.
90. Šapoka, Gintaras. "Klaipėdos krašto seimelis kaip krašto autonomijos įstatymų leidybos institucija." Iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga: Liber Amicorum Česlovui Juršėnui: monografija*, Juozas Žilys, Mindaugas Maksimaitis, Gintaras Šapoka, Antanas Šenavičius, Tomas Birmontienė, Darijus Beinoravičius, Kęstutis Jankauskas, Augustinas Normantas, Vytautas Sinkevičius, Egidijus Šileikis. Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Edita Žiobienė, 71-92. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
91. "Tautai ir valstybei saugoti įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 437 (1934).
92. "Teisėjų egzaminų taisyklės." *Vyriausybės žinios*, 472 (1935).
93. "Teismų santvarkos įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 419 (1933).
94. "Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas." *Vyriausybės žinios*, 645 (1939).

95. Terleckas, Vladas. *Lietuvos bankininkystės istorija*. Vilnius: Lietuvos Bankas, 2000.
96. "Turto mokesčio įstatymas." *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, 10 (1937).
97. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija*. Ketvirtasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2014.
98. *Valstybės Tarybos nuomonės teisės klausimais 1929–1937*. Kaunas, 1937.
99. Vansevičius, Stasys. "Paveldėjimo teisė autonominiame Klaipėdos krašte pagal galiojusį Vokietijos civilinį kodeksą." *Teisė*, T 40 (2001): 116 – 125.
100. Vansevičius, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
101. Valsonokas, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. 2-as fotografuotas leidimas. Vilnius: Vaizdas, 1989.
102. "Vekselių įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 619 (1938).
103. *Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento aplinkraščiai 1938 metų gegužės mėn. 10 d. ir priedai: A. Vyriausiojo Tribunolo nutarimai; B. Valstybės Tarybos nuomonės; C. Apskričių viršininkų išleisti priv. įsakymai*. Kaunas: VRM leidinys, 1938.
104. *Vyriausiojo Tribunolo 1924-1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys su Teisingumo ministerijos aplinkraščiais ir dalykine rodykle*. Spaudai paruošė J. Byla. Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, 1933.
105. *Vokietijos imperijos civilinis kodeksas*. Kaunas, 1927.
106. *Vokietijos valstybės baudžiamojo įstatymo knyga. 1871 m. gegužės mėn. 15 d. redakcija*. Išvertė ir dalykų rodyklę sudarė L. Nezabitauskis. Kaunas, 1935.
107. *Vokietijos valstybės baudžiamosios teisenos tvarka. 1877 ir 1924 metų redakcijos*. Kaunas, 1935.
108. Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*. II Tomas. Vilnius: Edukologija, 2012.
109. "Žemės nusavinimo, kariuomenės, susisiekimo, uosto ir muitinės reikalams Klaipėdos mieste ir apskrityje įstatymas." *Vyriausybės žinios*, 586 (1937).
110. Žilys, Juozas. "Klaipėdos krašto Statutinis teismas: įkūrimo prielaidos ir teisinis statusas." *Jurisprudencija*, 14(6) (1999): 50–59.
111. Žostautaitė, Petronėlė. *Klaipėda – Lietuvos uostas (1923-1939)*. Vilnius: Mokslas, 1990.
112. Žostautaitė, Petronėlė. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius: Mokslas, 1992.
113. Žostautaitė, Petronėlė, et al. *Lietuvinių kraštas: monografija*. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.
114. Žukas, Julius. "Klaipėdos krašto ekonominė raida XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje (1871–1939 m.)." Daktaro disertacija, Klaipėdos universitetas, 2010.
115. Žukas, Julius et al. *Prancūzai Klaipėdoje 1920-1923*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2007.

- 116.** "1920 m. vasario 17 d. generolo D.Odry potvarkis apie Klaipėdos krašto direktorijos sudarymą."
Klaipėdos krašto valdžios žinios, 1 (1920).

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Šiame darbe bandyta apžvelgti Klaipėdos krašto teisinę sistemą 1924–1938 m. Teisinė sistema buvo analizuota pasitelkiant šias sudedamąsias dalis: teisėkūrą, teisės sistemą ir teisės įgyvendinimą. Tyrimo tikslas – kaip funkcionavo autonominė Klaipėdos krašto teisinė sistema ir kokią jai įtaką darė Lietuvos teisė.

Autonominės valdžios institucijos naudojosi teisėmis, kurios buvo deklaruotos Konvencijoje ir Klaipėdos teritorijos Statute. Atsižvelgiant į tai, kad Klaipėdos krašto autonomija buvo laiduota Lietuvos centrinės valdžios, tai ji per savo valdžios institucijas šiame krašte taip pat galėjo įgyvendinti savo politiką ir teisę, kuri daugiau išsiskyrė kontrolės funkcija. Autonominiai Klaipėdos krašto teismai naudojosi autonominiu teismų nepriklausomumu ir galiomis. Centrinei Lietuvos teismų jurisdikcijai atiteko tik kasacinė galimybė, sprendžiant skundžiamus Klaipėdos krašto apygardos teismo sprendimus Vyriausiam Tribunalo Teisme.

Reikšminiai žodžiai: Klaipėdos krašto autonomija, Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos ir Statutas, Lietuvos teisė.

ABSTRACT

This study attempts to review the legal system of Klaipeda Territory in 1924-1938. The legal system was analyzed by means of the following elements: legislation, law system and law implementation. The aim - to function as an autonomous region of Klaipeda legal system and how it was influenced by Lithuanian law.

Autonomous authorities used the rights that have been declared by the Convention and the Statute of Klaipeda Territory. Given the fact, that the Klaipeda Territory autonomy Lithuania was assumed by the central government, it shall within their authorities in this country was also able to implement its policies and the right to an increased release of the control function. The courts of Klaipeda Territory used the independence of the courts and autonomous powers. Meanwhile, the Central Lithuanian courts went just cassation opportunity to address the contested region Klaipeda district court decisions The High Tribunal of Lithuania.

Keywords: Klaipeda Territory autonomy, Klaipeda Territory Convention and Statute, Lithuanian law.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Besibaigiant Pirmajam pasauliniam karui Europoje atsirado galimybės susikurti naujoms valstybėms. Naujos valstybės kūrėsi buvusioms valstybėms priklausančių teritorijų pagrindu pagal tautinį elementą. Kitos teritorijos, nors ir buvo prijungtos prie kitų valstybių, tačiau naudojosi suteiktomis tarptautinėmis garantijomis – autonominėmis teisėmis. Tokiomis teisėmis naudojosi Klaipėdos kraštas, kuris nuo 1924 m. gegužės 8 d., kai buvo pasirašyta Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos, iš esmės pradėjo naują etapą savo istorijoje, gavęs autonomiją Lietuvos valstybės sudėtyje.

Šio darbo tikslas yra ištirti esminius Klaipėdos krašto teisinės sistemos 1924–1938 m. bruožus, pagrindinį dėmesį skiriant to meto Klaipėdos krašte galiojusiems teisės šaltiniams, Klaipėdos krašte veikusių institucijų veiklai ir santykio tarp Autonomijos ir Lietuvos teisės analizei.

Siekiant įgyvendinti darbo tikslą buvo keliami tokie uždaviniai: atskleisti Klaipėdos krašte galiojusių teisės šaltinių įvairovę; išanalizuoti Klaipėdos krašte veikusių autonominių ir centrinės Lietuvos valdžios institucijų funkcijas ir jų teises; išnagrinėti ryšį tarp Klaipėdos krašto autonomijos ir Lietuvos teisinės sistemos; išanalizuoti bandymus kurti naują teisinę sistemą Klaipėdos krašte 1924–1938 m.

Pirmojoje darbo dalyje buvo pateikta Klaipėdos krašte 1924–1938 m. laikotarpiu galiojusių teisės šaltinių įvairovė. Antrojoje darbo dalyje buvo nagrinėjamos krašte veikusios vietos ir centro valdžios institucijos ir jų teisės. Trečiojoje darbo dalyje buvo nagrinėjami pagrindiniai autonomiją garantuojančių teisės aktų trūkumai, santykis tarp Autonominių valdžios institucijų priimtų teisės aktų su paliktais galioti Vokietijos teisės šaltiniais, bandymai kurti naują teisinę sistemą, siekiant suvienodinti autonomijos teisę su pagrindinėje Lietuvos dalyje galiojusia teise bei pateikiami jų probleminiai aspektai.

Atlikus tyrimą, prieita išvados, kad Klaipėdos krašto teisinė sistema buvo unikalus reiškiny bendrojoje Lietuvos teisėje. Nors iš esmės ji buvo autonominė, tačiau buvo priklausoma ir nuo Lietuvos teisės. Tai buvo matyti iš to, kiek teisių Klaipėdos krašte turėjo vietos valdžios institucijos ir kiek tų teisių turėjo Lietuvos centro valdžia. Tai buvo probleminis dalykas, aiškinantis šių institucijų kompetencijos ribas. Be to tai buvo iššūkis jaunai Lietuvos valstybei. Problema buvo ne tik ta, kad Klaipėdos krašte iš esmės galiojo vokiečių teisė, bet ir tuo, kad pačioje Lietuvoje galiojo skirtingi iš kitų valstybių perimti teisės aktai.

SUMMARY OF THE ENGLISH LANGUAGE

The legal system of Klaipeda Territory 1924–1938

Towards the end of the First World War in Europe made it possible to create new states. New Member founds former Member of areas belonging basis in accordance with the national element. Other areas although they are connected to other states, however, used the granted autonomous rights. Such rights enjoyed Klaipeda region, which, since 1924 of 8 May, after signing the Convention on the territory of Klaipeda, basically started a new phase in its history, upon the autonomy of the State of Lithuania contains.

The goal of this thesis is to explore the basic legal of Klaipeda Territory in 1924-1938. features, focusing on the time in Klaipeda region valid sources of law, the operated institutions, and the relationship between autonomy and Lithuanian law analysis.

In order to accomplish the goal of the thesis we take the following steps: to identify the sources of law in force diversity; to analyze the autonomous and central Lithuanian authorities' functions and their rights; to study the connection between Klaipeda region autonomy and Lithuanian law system; to analyze the tests to create a new legal system in Klaipeda Territory.

The first part was the Klaipeda region 1924-1938 period valid legal sources. The second part of this issue on the wing operating in the local and the center of government institutions and their rights. The third part was considered the main guarantee the autonomy of the lack of legislation, the relationship between the autonomous authorities adopted legislation maintained with the German legal sources, attempts to create a new legal framework in order to harmonize the right of autonomy in the main part of Lithuanian law in force and present their problematic aspects.

After the above mentioned tasks we make the following conclusion, that legal system of Klaipeda Territory was a unique phenomenon in Lithuanian legal history. While in principle although it was self-sufficient, however, it was dependent, and from the Lithuanian law. It was clear from the fact, as far as the rights of the Klaipeda Territory had local authorities and how those rights were Lithuanian center of power. It was a troublesome thing, explaining the remit of the Authority. Furthermore, it has been a challenge for a young Lithuanian state. The problem was not only that the Klaipeda Territory grounds of German law, but also the fact that in force in Lithuania different from other states to take over the legislation.